

هه‌لۆیستی هه‌ریمی و نیڤده‌وله‌تی ژ جینوساید کرنا کوردان ل عیراقی

دناڤه‌را ئادارا 1975 تا ئه‌یلولا 1988

کاروان صالح وهیسی

پشکا دیروکی، ڤه کولتیا زانستین مروڤایه‌تی، زانکویا زاخو، هه‌ریما کوردستانی-عیراق

(میژوو یا ره‌زامه‌ندیا به‌لافکرینی: 30 کانویناتیکی، 2019)

پۆخته

ناڤه‌روکا ڤی ڤه کولینی "هه‌لۆیستی هه‌ریمی و نیڤده‌وله‌تی ژ جینوساید کرنا کوردان ل عیراقی دناڤه‌را ئادارا 1975 تا ئیوونا 1988" یه. یا ڤه‌ره‌ ناماژه بهندی بدهین، کو جینوساید ئیک ژ مه‌ترسیدارترین و کاریگه‌رتین ریکه کو رژیمی دکتاتور بریکین جودا جودا ب دژی ملله‌تیین ژیر دهسته‌لاتا خوڤه بکاردئینان. هه‌لبه‌ت رژیمی دهسته‌لاتدار جینوسایدی ب دژی نه‌وان نه‌ته‌وه‌یان بکاردئین نه‌وین بزاقی دکه‌ن مافین خود چوارچوڤی یه‌که‌کا سیاسی و کاریگری یا خو بخو بریڤه‌برنی یان سه‌ربه‌خو بوونی دا بده‌ستڤه بین. بیگومان نه‌و دهسته‌لاتدار نه‌ڤی پروسیسی نه‌نجام دده‌ن ژبه‌رکو نه‌و هزر دکه‌ن کو نه‌و ملله‌ت پارچه‌ک گرنگه ژ بهیژ بوونا دهسته‌لاتا وی یان وه‌لاتین وان تژی ژیده‌رین سروشتی نه‌و کو هزر دکه‌ن نه‌گه‌ر ژ بن کونترولا وان بده‌رکه‌ڤن دی زیانین کاریگه‌ر ب داهات و نابوری وان که‌ڤن. له‌ورا نه‌و کریارین جینوسایدی ب دژی وان په‌یره‌و دکه‌ن ب مه‌ره‌ما هندی کو بی ده‌نگه‌مین و ب ده‌سه‌لاتا وان رازیبین. هه‌لبه‌ت ل دریزاها دیروکا هه‌ڤه‌رخا عیراقی دا ملله‌تی کورد توشی کاره‌سات و قرکونی ژلایی حکومه‌تین عیراقی ڤه بوینه. هه‌روه‌سا سه‌رکردایه‌تیا کوردی بزاقین بهیژکرینه ژبو گه‌هاندنا کیشا خو یا نه‌ته‌وه‌یی بو رایا گشتی یا جیهانی. نه‌ڤ ماوه‌یی دڤی ڤه کولینی دا هاتیه ته‌رخانکرن دهیته هژمارتن ده‌ستپیکا پروسیسا جینوساید کرنا کوردان ل عیراقی. ژبه‌رکو پستی شکه‌ستنا شو‌ره‌شا کوردی ل ئادارا 1975ی، رژیما به‌عس راسته‌وخو ده‌ست ب پروگرامی خو بی قرکونا کوردان کر. لڤی سه‌ر ده‌می دا، زه‌یژین هه‌ریمی و نیڤده‌وله‌تی رۆله‌کی گرنگ دڤی پروسیسی دا هه‌بوو. ژبه‌ر هندی بڤه‌ر هاته دیتن کو ڤه کولینه‌ک ل دۆر هه‌لۆیستی هه‌ریمی و نیڤده‌وله‌تی ژ جینوساید کرنا کوردان ل عیراقی به‌یتنه سازکرن.

نه‌ڤ ڤه کولینه ژ پیسه‌کیه‌کی، ده‌رازیلک، سی توه‌ران و ده‌رئه‌نجامان پیک ده‌یت. دپیشه‌کیا ڤه کولینی به‌حسی گرنگی، نارمانج، ریباز و ژیده‌رین ڤی ڤه کولینی هاتیه کرن. ژبو پتر ناشنا بوونا دیروکا قرکونا کوردان ل عیراقی، ده‌رازیلکا ڤه کولینی کورتیه‌کی دده‌تن سه‌ر سیاسه‌تا قرکونا کوردان ژلایی حکومه‌تا عیراقی ڤه دناڤه‌را سالین 1975 تا 1980ی. توه‌ری ئیکی بی ڤی لیکولینی روونکرنا دده‌تن سه‌ر هه‌لۆیستی کوردان بخو ل دۆر قرکونا نه‌ته‌وه‌یی کورد و گه‌هاندنا قرکونا کوردان بو جفاکی نیڤده‌وله‌تی. نه‌ڤ ڤه کولینه د توه‌ری خو بی دوویی دا ب هویری و کویری بزاقی دکه‌تن هه‌لۆیستی ده‌وله‌تین هه‌ریمی ل دۆر قرکونا کوردان شوڤه‌ بکه‌تن. د توه‌ری خو بی سیی دا، نه‌ڤ ڤه کولینه ب هووشیاری و ب ره‌نگه‌کی زانستی دویڤچوونی دکه‌تن ل سه‌ر دیارکرنا سیاسه‌ت و

هه‌لۆیستی نیقده‌وله‌تی ژ قركرنا كوردان ژلای ژلایم عیراقی فله. بیگومان نه‌ف ته‌وه‌ری بنکوک سهره‌کی بی فلی فله‌کولینی یه. چونکو دفی ده‌می دا ده‌وله‌تین زه‌یتر وه‌ک ولایه‌تین ئیکگرتین نه‌مریکا سیاسه‌ته‌ک ریقیاتی هه‌مه‌ری كوردان په‌یره‌و کر بوو. ده‌رئه‌نجامین فلی لیکولینی به‌حسی نه‌وان ده‌رئه‌نجامان دکه‌تن بین خودانی وی گه‌هشتیی.

په‌یشتین گرنگ: جینوساید، سیاسه‌تا قركرنی، حکومه‌تا عیراقی، پرسا کوردی و نه‌نفال

1. پيشه‌کی

گوندين (ده‌کا و خورتی) ل هه‌ریمداریا ئاکری تالانکر، سۆتن و رووخاندن (دزه‌یی، 2001، 59). دئه‌نجامدا، خه‌لکی فان هه‌ر دوو گوندان به‌ره‌ف ده‌فهرین ئاسی چوون و خو ل شکه‌فتانقه فه‌شارتبون. به‌لی هه‌یزین عیراقی بقی چهندی ئاگه‌هدار بوو، له‌ورا به‌ره‌ف شکه‌فتی چوون و ئاگر به‌ردا ده‌ووربه‌رین شکه‌فتی. دئه‌نجامدا، 67 ژن و زارۆ هاتنه‌ سوتن (مسته‌فا، 2017، 190). ده‌رده‌وامیا قركرنا كوردان دا، ل 16 ئیلونا 1969ی، ل رۆژا ئیک شه‌می ل ده‌مژمی 9:30ی سپیدی، هه‌یزین عیراقی هه‌رش کره‌ سه‌ر گوندى (صۆریا) ل ده‌فهر زاخۆ، چونکو هه‌نگی ل نیزیکی فی گوندى مینه‌ک ب ئۆتۆمبیلین سیریا دووی یا هه‌یزین عیراقی فله‌ په‌قیا بوو، هه‌یزین عیراقی خه‌لکی گوندى بی تاوانبار دکهن. ژبه‌ره‌ندی هه‌یزین عیراقی نه‌ف گوندى ب تۆندی تۆپاران دکهن. دئه‌نجامی فی تۆپارانکرنی دا 35 کهس هاتنه‌ کوشتن (بنیره‌ پاشبه‌ندی ژماره 1) و 21 دی بریندار بوون (Donabed, 2010, 124-127).

جینوسایدکرنا گه‌لی کورد پروسیسه‌که، نه‌خشه و پلان بۆ هاتینه‌ دارشتن، ب به‌رده‌وامی ژلای کاربه‌ده‌ستین عیراقی فله‌ هاتینه‌ جی به‌جیکرن، کو ب چهندين قوناغ، شیواز و به‌هانه‌ین هه‌مه‌ ره‌نگ ئه‌نجامدینه‌ و کار پی کری یه. نه‌فه‌ چهنده‌ ژى بۆ بده‌ستفه‌ ئینانا ئارمانج و مه‌به‌ستین دژی مروفایه‌تی ب سی ستراتیجیه‌تان (عه‌ره‌بکرن، به‌عسکرن و فه‌گوه‌استن) په‌یره‌وکرینه‌، کو ب سیکوچکین به‌عسیان دناؤ خه‌لکی کوردستانی و نه‌ده‌بی سیاسی بی کوردی دا ناقدارن (مسته‌فا، 2017، 190).

ده‌می ل 17 تیرمه‌ها 1968ی، کوده‌تایا دووی یا حزبا به‌عس روویدای و ده‌سته‌هلات ل عیراقی گرتی ده‌ست، ده‌ه‌مان ده‌مدا، پروسیسا جینوسایدکرنا كوردان به‌ره‌ه‌تر و تۆندتر لیه‌اتبوو (Miller, 2014, 39). ل 18 ته‌باخا 1969ی، هه‌یزین عیراقی هه‌رش بره‌ سه‌ر هه‌ریمداریا شیخان، دفی هه‌رشی هه‌ر دوو

ژ ئیکه‌تیا سوڤیه‌تی کری یه و خو ناماده کری یه کوردان پی ژناڤ بیه‌تن (Power, 2013, 172).. کرینا گازا ژه‌راوی ژ ئیکه‌تیا سوڤیه‌ت نیشانا هندی یه کو به‌غدا دڤین بو دو‌ماهیك جار خو پی ژ کیشه‌یا کوردی خلاس بکه‌تن وهك چه‌وا نالدوڤه‌یتله‌ری (1889-1945) ی جو‌هی پی ژناڤبرین (کیلی، 2013، 43). له‌ورا دی بین، ل سالا 1974 ی، جاره‌کادی هیژین عیراقی ده‌ست ب هی‌رشین خو کره‌فه، هه‌روه‌سا گوند و باژیرین کوردستانی ناگر باران و ویرانکر بوون. دنه‌نجامدا، بهزاران کهس ل گوند و باژیرین کوردستانی بوونه قوربان (عمر، 2018).

بھی چهندی دیار دبیت، جینوسایدکرن ئیک ژ هؤفانه‌ترین و ترسناکترین کریارانه حکومه‌تین دکنتاتور یان ره‌هایی ب دژی نه‌ته‌وه‌ین دبن ده‌سته‌ل‌اتا خوڤه نه‌نجامده‌ن. نه‌ه کریارین هؤفانه ژقه‌ریژا نه‌رازیبوونا ملله‌تین بن ده‌ست ژ شیوازی حوکمرانیا وی وه‌لاتی لی دژین نن و چهن‌دین نه‌گهرین دی ژی هه‌بوون وهك بی به‌هرکرن ژمافین وان یین یاسا و نه‌ته‌وه‌یی. ژبه‌ر هندی ده‌ست ب خه‌باتی چ ب شیوازی مه‌ده‌نی یان له‌شکه‌ری بتن دکهن، داکو مافین خو ه یین نه‌ته‌وه‌یی بده‌ستقه بینن. نانکو دشین بیژین که‌لتوری قورکنا مروڤان لگهل په‌یدا بوونا مروڤان ل سهر رویی نه‌ردی ده‌ستپیکری یه.

له‌ورا دی بینن، ب درپژاهیا دیروکی ملله‌تین جیهانی، ب تایه‌تی یین بی وه‌لاتین خودان

لده‌ستپیکسا سالا 1970 ی، حکومه‌تا عیراقی ده‌ست ب فه‌گوه‌استنا 130 هزار کوردین فه‌یلی ژ باژیری به‌غدا، باژیرین دی یین عیراقی کر و ده‌ست ب سهر مال و سامانین وان داگرت. هه‌روه‌سا دنه‌نجه‌را سالین 1971-1972 ی، حکومه‌تا عیراقی ناسنامه‌یا هه‌فه‌ه‌لا تیبوونا عیراقی ژ 40 هزار کوردین فه‌یلی ستانده‌بوو (78-330-0058, Box65, Iran000.1-299,6 October 1975).

هه‌روه‌سا لقی ماوه‌یی دا، حکومه‌تا به‌غدا برپارا ده‌رکنا 30 هزار کوردین ژ هؤزا گویان و ئومه‌ریان ل سنوری پاریرگه‌ها مووسل ده‌رکر بوو داکو بهینه فه‌گوه‌استن بو سنوری تورکیا. دپینگاڤین خودا، حکومه‌تا ناه‌ندی ب هزاران کریکار و فه‌رمانبه‌رین کورد ژ که‌رکوک و خانه‌قین ده‌رکرن. سه‌ره‌رای هندی، نه‌ه سه‌رده‌مه سه‌رده‌می ناشتی و به‌لا قورکنا به‌یاننامه‌یا 11 ئادارا 1970 ی بوو. لی حکومه‌تا به‌غدا به‌رده‌وام بوو ل سهر سیاسه‌تا عه‌ره‌بکرن، راگوه‌استن، کوشت و برپینی (0058, Box65, Iran000.1-299,6 October 1975).

ل سالا 1973 ی، ل سهر ئاستی ئه‌میریکا مه‌سه‌لا بکارئینانا چه‌کی کیمیایی ب دژی کوردان ل کونگریسی ئه‌میریکا هاتیه به‌حسکرن. ل 6 چریا دووی یا سالا 1973 ی، ئه‌ندامی گونگریسی ئه‌میریکا هابز (Hubz)، نامازه به‌ندی دابوو، کو حکومه‌تا به‌غدا گازا کیمیایی

کرینه، کیشه‌یا کوردی بغان هیرشین هوقانه فه ب جفاکی نیقده‌وله‌تی بده‌نه نیاسین. به‌لی ل ده‌سپیکا ئەفان هه‌وین درنده‌دا، وه‌لاتین هه‌ریمی و نیقده‌وله‌تی ل پشت په‌رده‌یان بیده‌نگ مابوون. هنده‌ک ژ ولاتین هه‌ریمی ب تایه‌تی بین عه‌ره‌ب و تۆرکیا پشته‌فانیا هیرشین رژیما عیراقی کرینه. به‌لی پشتی بۆرینا ده‌می، ژئه‌نجامی به‌رده‌وامیدانا حکوومه‌تا عیراقی ب قرکنا کوردان، ئیدی راگه‌هاندا جیهانی، ب تایه‌تی ل هه‌وا نه‌هی یا جینوسایدکرنا کوردان دا، ب رهنه‌گی به‌رفره وینه، کورته فیدو و راپۆرتین تراژدی بین کوردان نیشا رایا گشتی یا جیهانی دابوو.

دئه‌نجامدا، ژماره‌کا زۆر وه‌لاتین جیهانی، ب تایه‌تی به‌ریتانیا، به‌لیکا، فه‌ره‌نسا و په‌رله‌مانی ئه‌ورۆپا، ریکخراوین نیقده‌وله‌تی و تاراده‌کی ئه‌مریکا هه‌لو‌یستی خو هه‌مه‌ری فان بوویه‌رین نه‌مروفايه‌تی و دیری ژ په‌ره‌نسیپین یاسا نیقده‌وله‌تی ده‌برین. ده‌ما ده‌ما، نۆینه‌رین ریکخراوین نیقده‌وله‌تی و ریکخراوا نه‌ته‌وه‌ین ئیکگرتی سه‌رده‌انا قۆربانین هه‌وین جینوسایدکرنا کوردان ل نه‌خوشخانه‌ین عیراقی و ئیرانی کره‌ب و راستیا بکارئینا چه‌کی کومکوژ و گازا ژه‌هراوی بۆ دیار بوینه.

بیگومان گرنگیا ئه‌فی فه‌کۆلینین دزفیتن بۆ دوو چه‌قیا به‌باتی، کو ژلایه‌کی فه‌ جفاکی نیقده‌وله‌تی لدور جینوسایدکرنا کوردان بی ده‌نگ مابوو تا هه‌وا نه‌هی یا ئەنفالان، و ژلایه‌کی ديفه،

سه‌روه‌ری و بن ده‌ست بین تۆشی کاره‌سات و تراژدیین جودا جودا ژلایی رژیمین ده‌سته‌لات ل سه‌ر هه‌ین بوینه. بیگومان ملله‌تی کورد ئیک ژوان ملله‌تان بین دناؤه‌لاتین رۆژه‌لاتا ناڤین دا هاتی دابه‌شکرن و به‌رده‌وام تۆشی جینوسایدکرنی بوینه ژلایی حکوومه‌تین ئەفان وه‌لاتانقه.

هه‌لبه‌ت ئەگه‌ر به‌ریخوبده‌ین دیروکی دی ب ناشکرای دیار بیت، کوردین عیراقی تۆشی مه‌ترسیدارترین بوویه‌رین تراژدی ژلایی حکوومه‌تین عیراقی فه‌ بوینه ، نه‌خاسمه‌ ل سه‌رده‌می پشتی رووخاندا رژیما پاشایه‌تیا عیراقی، حکوومه‌تین به‌غدا ب سیاسه‌ت، ستراتیجیه‌ت و پرۆگرامین دارشتی، ده‌ست ب جینوسایدکرنا کوردان کری یه، بیگومان سه‌رده‌می فی فه‌کۆلینین بی کو رژیما به‌عس تیدا ل عیراقی ده‌سته‌لات دکر، ب سه‌رده‌مه‌کی خویناوه‌ی و قرکنا کوردان ده‌یته نیاسین. چونکی لقی سه‌رده‌می حکوومه‌تا به‌غدا، ده‌ست ب پرۆسه‌یا قرکرن، کیمیا‌بارانکرن و ژه‌هرکرنا ده‌فه‌رین کوردی ب ئالافین وه‌لاتین زه‌هیر کری یه.

لگه‌ل ده‌سپیکرنا فی هه‌وا هوقانه، سه‌ر کردایه‌تیا کوردی ب تایه‌تی، سه‌روکی پارتی دیموکراتی کوردستانی، مسعودی بارزانی (1946- تانوکه‌ ساخه) و سکرته‌ری گشتی بی ئیکه‌تیا نشتیمانی یا کوردستانی جه‌لال حسام الدین نور الله ته‌له‌بانی (1933-2003) بزاف

هه‌ریمی و نیقه‌هوله‌تی ب ره‌نگه‌کی نه‌یی دیار بۆ رایا گشتی یا کوردان مایه.

هه‌لبه‌ت نه‌نجامدانا کارین زانستی بی کیماسی و ئاریشه‌نین، ئاریشه‌یا سه‌ره‌کی یا که‌فتیه‌ دریکا نه‌نجامدانا، نه‌قی فه‌کولینین دا نه‌بوونا ژیده‌رین ده‌سپیککی یین گریدایی بقی بابه‌تیقه‌ بوون، سه‌ره‌رای هندی، ژیده‌رین کوردی ب زوری ل سه‌ر هه‌وین نه‌نفلان راوه‌ستاینه، لی ب ئیکجاری یان ب کیمی به‌حسی هه‌لوئیستی وه‌لاتین هه‌ریمی و نیقه‌هوله‌تی هه‌مه‌ری کیشه‌یا کوردی و جینوسایدکرنا کوردان دفی ماوه‌ی دا نه‌کری یه. لگهل هندیدا، پتر بایه‌خ ب سیاسه‌تا حکومه‌تا عیراقی هه‌مه‌ری خه‌لکی په‌ناهر ل ئوردیگاین زوره‌ملی، هه‌لوئیستی خه‌لکی ده‌قه‌رین کوردی ژ خه‌لکی هاتینه‌ ئاکنجیکرن د ئوردیگایان فه‌ دایه. نه‌فه‌ بۆ نه‌گه‌ری هندی فشار بکه‌فیتن سه‌ر ملین خودانی فه‌کولینین پتر ل دویف ژیده‌رین بیانی ب تایه‌تی یین ئنگلیزی بگه‌ریتن. داکو هه‌لوئیستی وه‌لاتین هه‌فسنور و جفاکی نیقه‌هوله‌تی ژ سیاسه‌تا قرکنا کوردان ل عیراقی ب دورستی و دیری ژ هه‌ستگه‌ریا نه‌ته‌وه‌یی بنقیستن.

بیگومان دنقیسینا فه‌کولینین زانستی دا، هنده‌ک ژیده‌ر دبنه‌ پیگه‌هی سه‌ره‌کی یی نه‌نجامدانا فه‌کولینین، ژبه‌رکو د نه‌وان ژیده‌ران دا پیزانین باش لدور بابه‌تی داینه‌ دیارکرن و ده‌رگه‌هی بده‌ستقه‌ ئینانا پیزانین و ژیده‌رین زیده‌تر بۆ خودانی فه‌کولینین فه‌دکه‌تن. دفی بواری دا،

وه‌لاتین هه‌ریمی هنده‌کان پشته‌فانیا کیشه‌یا کوردی وه‌ک ئیرانی کری یه و هنده‌کا پشته‌فانیا عیراقی د هه‌وین نه‌نفلان دا بدژی کوردان وه‌ک وه‌لاتین عه‌ره‌بی کری یه. لگهل هندیدا، نه‌فه‌ بابه‌ت ژلایی فه‌کوله‌رین دیروکی یقه‌هاتیه‌ پشت گوه‌افیتن و چوو گرنگی یی نه‌هاتیه‌ دان. نه‌فه‌ بابه‌ته‌ ب فه‌شارتی و تاری مایه، دفی بیافی بغه‌ره‌هاتیه‌ زانین فه‌کولینیک زانستی ل سه‌ر فی بابه‌تی گرنگ به‌یتنه‌ نه‌نجام دان، داکو هه‌لوئیستی مروفايه‌تی یی ده‌وله‌تین هه‌ریمی و نیقه‌هوله‌تی ژ هیرشین درنده‌یین حکومه‌تا عیراقی هه‌مه‌ری کوردان به‌ینه‌ دیارکرن و بزانه‌ نه‌وان چه‌وا و ب چ شیواز و ره‌فتار هه‌لوئیستین خو ده‌برینه.

ژ نه‌فال سه‌ری هاتیه‌ دیارکرن، کو ئارمانجا بنکه‌کی ژ نقیسینا فی فه‌کولینین دیارکنا هه‌لوئیستی وه‌لاتین هه‌ریمی و نیقه‌هوله‌تی یه هه‌مه‌ری جینوسایدکرنا کوردان ل عیراقی. داکو ب شیوه‌یه‌کی روون و ئاشکرا هه‌لوئیستی ده‌وله‌تین هه‌ریمی و نیقه‌هوله‌تی ژ هه‌وین قرکنا کوردان ل عیراقی یین ژلایی رژیما به‌عسقه‌هاتینه‌ نه‌نجامدان بده‌ینه‌ دیارکرن. ژبه‌رکو نه‌فه‌ بابه‌ته‌ تاراده‌یه‌کی زور ب فه‌شارتی مایه و بۆ رایا گشتی یا کوردان نه‌هاتیه‌ دیاکرن. چونکی تاراده‌یه‌کی زور نه‌فه‌ چهنده‌ ژلایی دیروکنقیسانقه‌هاتیه‌ پشت گوه‌افیتن، نه‌گه‌ر هاتیتن نقیسین ژی لگهل بوویه‌ر و پیشه‌اتین هه‌وین جینوسایدکرنا کوردان بکورتی نامازه‌ پیه‌اتیه‌ دان. له‌ورا هه‌لوئیستی وه‌لاتین

هه‌روه‌سا به‌حسی ئارمانجین حکوممه‌تا عیراقی ژ ئه‌نفالکرنا کوردان کری یه، لگهل دا ژی به‌حسی یاسا، سیاسه‌ت و هه‌لوئیستی جفاکی نیقده‌وله‌تی ژ بوویه‌رین قهرکرنی هاتیه‌کرن. ئه‌قان ژیده‌ران تاراده‌به‌کی باش بناغه‌ک بو ئه‌نجامدانا فی فه‌کولینی ب پترانینین خو دانایه.

وه‌ک یازانایه دفی فه‌کولینی دا، ژیده‌رین جودا جودا، هاتینه بکارئینان. ژبه‌ر هندی، ئه‌فی فه‌کولینی په‌نابری یه، به‌ر بکارئینانا ریازا (چه‌ندایه‌تیا شروفه‌کرنی)، ژبه‌رکو ئه‌ف ریازه ب دورستی لگهل سروشتی فی فه‌کولینی دگونجیتن، هه‌روه‌سا به‌ریخوده‌تن شروفه‌کرن بوویه‌ر و پیشه‌اتین سیاسی یین دیروکی ب هزروبرین جیواز. ده‌مان ده‌ما، چه‌وانیا ده‌برینا هه‌لوئیستی جفاکی نیقده‌وله‌تی دکریارین توندرو و یین دیروکی دا، چونکی ئه‌ف ریازه به‌ویری و هووشیاری رووی خودده‌تن لایه‌نین گریدایی ب ئالین کیشی فه و لایه‌نین خودان هه‌لوئیست هه‌مه‌ری کیشی داکو راستیا راپا گشتی یا جیهانی بو خوینهران دیار که‌تن.

هه‌روه‌سا ئه‌ف ریازه پیداجوونی ل سه‌ر ئارمانج و ستراتیجیه‌ت و سیاسه‌تین هیژین ده‌سته‌لاتدار ب دژی لایه‌نین دی دکه‌تن، داکو مه‌به‌ستین وان یین سه‌ره‌کی ل دوماهی ب شیوازه‌کی لژیکی و که‌تواری دیار بکه‌تن. ژبه‌ر هندی، ئه‌ف ریازه ب باشترین ئامراز و پیقهر بو فی فه‌کولینی هاتیه

مفاین زور باش ژ هنده‌ک ژیده‌رین گریدایی ب هه‌وه ئه‌نفالان فه هاتینه وه‌رگرتن. بو وینه، رپورتین رۆژنامه‌یا ویلدکات (The wildcat newspaper) لدور جافی ددیده‌قان ل هه‌له‌بجه (The Eye Witness in Halabja)، و خه‌باتا ته‌خین جفاکی ل عیراقی 1987-1991 (Class Struggle In Iraq 1987-1991)، نامایا دکتورایی یا ستیوارت ئادم میلر Iraqi Kurds: Road to Genocide، هه‌روه‌سا نامه‌یا دکتورایی یا محمد أحسان From Blueprint to Genocide? An Analysis of Iraq's Sequenced Crimes of Genocide Committed against the Kurds of Iraq، هه‌روه‌سا په‌رتووکا زوزان ناسر مسته‌فا، "ئوپه‌راسیونین ئه‌نفالی ل کوردستانی ده‌رئه‌نجام و کارفه‌دان (23 شوباتا - 6 ئه‌یلوول 1998ی)" و په‌رتووکا مایکیل کلی، "هه‌له‌بجه و ئه‌نفال له به‌لگه‌نامه نه‌ینییه‌کانی ئه‌مریکا دا".

ده‌مان ده‌ما، راپورتین رۆژنامه‌یا نیورک تایمز یا ئه‌مریکی و راپورته‌ک ده‌ستپیکی لدور کیمیا بارانکرنا هه‌له‌بجه و چه‌ند به‌لگه‌نامه‌ین نه‌ینی یین هه‌والگیری و وه‌زاره‌تا ده‌رفه‌یا یا ئه‌مریکی یین سالین 1975 و 1976ی، لدور جینوساید و بارودوخین کوردان ل عیراقی کو بو جارا ئیکی ده‌ینه بکارئینان. دقان ژیده‌ران دا، به‌ویری و کویری به‌حسی ره‌ین هه‌وین ئه‌نفالان ژلایی حکوممه‌ت عیراقی فه هاتیه به‌حسکرن.

دی ئاوهرایی ئیرانی بوون. سه‌ره‌رای، هندی لیبورینا گشتی یا حکومه‌تا عیراقی بو کارمه‌ند و سه‌ربازین کورد بین دناؤه ده‌زگه‌هین وی کاردکرن هاتبوو درێژکرن تا 16 چریا ئیکی یا سالای 1975ی. به‌لی کوردان باوهری ب سۆز و لیبورینا حکومه‌تا عیراقی نه‌ مابوو. ژبه‌رکو حکومه‌ت به‌رده‌وام بو ل سه‌ر سیاسه‌ت و ستراتیجیه‌تین خو یین ژناقبرنا کوردان، نه‌خاسمه‌ گرتن، بی سه‌روشوبینکرنا کوردان و پرۆسیسا فه‌گوه‌استنی (330-78-0058, Box65, October 1975, Iran000.1-299,6). به‌لگه‌نامه‌ین هه‌والگییا نه‌مریکی دا هاتیه دیارکرن، کوردان خو‌یاکربوو، دقئ هه‌وی دا حکومه‌تا عیراقی پتر ژ 600 زه‌لامین کورد بگومان نه‌ندامبوونا لگهل پارتی دیموکراتی کوردستان، هیزین پیشمه‌رگه‌ی، پارتین نه‌نی یین سیاسی گرتبوون، حکومه‌تا عیراقی حکومی سیداره‌دانی بو هنده‌ک ژ وان ده‌رکر بوو و هنده‌ک ژوان بو ماوی ژ 6 سالان هاتبوون زیندانکرن (PR76100701, November 1976). دئه‌نجامدا، دقئ هه‌وا راگوه‌استنی دا، حکومه‌تا عیراقی پتر ژ 20 هزار کوردان ب ژن، پیر، زارۆکفه‌ ب لۆری و زیلان بو باژیرین باشۆر و نه‌فه‌راستا عیراقی فه‌گوه‌استن و کریتین ره‌فتار لگهل ئه‌فان کوردان نه‌نجامدابوون (محمد، 2016). ل چریا دووی 1975ی، کومه‌لا

دان، داکو هه‌لوئیستی هه‌ریمی و نیقده‌وله‌تی ب ره‌نگه‌کی زانستی به‌ینه‌ دیارکرن.

2. ده‌رازیك: سیاسه‌تا قرکرنا کوردان ژلایی حکومه‌تا عیراقی فه‌ 1975-1988ی

ل سالای 1975ی، به‌ری ئیمزاکرنا ریکه‌فتنامه‌یا جه‌زائیر دناقه‌هرا عیراقی و ئیرانی دا، ژ ترسین جینوساید و کوشتنی دا، 140 هزار کوردین عیراقی ببوون په‌نابه‌ر ل ئیرانی. هه‌روه‌سا ل 6ئادارا سالای 1975ی، راسته‌وخو پشته‌ شکه‌ستنا بزاف رزگاربخوازا کوردی، "شۆره‌شا ئه‌یلۆلی"، 30 هزار کوردین دی ژترسین سیاسه‌تا هۆفانه‌ یا حکومه‌تا عیراقی دا ئاواره‌یی ئیرانی بوون. هه‌روه‌سا ل 23 ئادارا 1975ی، نێزیککی 60 هزار پیشمه‌رگه‌ گه‌هشتن دناؤه ناخا ئیرانی دا و راپۆرتین رۆژنامه‌فانی دایه‌ دیارکرن، لقی ده‌میدا، 40 هزار که‌سین دی به‌ره‌ف سنۆری ئیرانی دچوون داکو خو ژ کریارین هۆفانه‌یین حکومه‌تا نافه‌ندی یا به‌غدا رزگار بکه‌ن. چونکو لقی ده‌میدا حکومه‌تا عیراقی ئیکسه‌ر ده‌ست ب راگوه‌استنا ب کوما خه‌لکی کوردستانی بو باشۆری عیراقی ده‌ستپیکر بوو و قرکرنه‌کا سه‌رانسه‌ری ل کوردستانی ده‌ستپیکر بوو-330) 78-0058, Box65, Iran000.1-299,6, October 1975).

هه‌روه‌سا ژئه‌گه‌ری فه‌گوه‌استنا خیزانین کورد بو باژیرین باشۆری عیراقی و عه‌ره‌بکرنا ده‌قه‌رین کوردی، ل تیرمه‌ها 1975ی، 3 هزار کوردین

و ب نازادی و ته‌ناهی بژین، (330-78-0058, Box65, Iran000.1-299,6 October 1975)

لدویف به‌لگه‌نامه‌ین نه‌میریکی ل 11 چریا دووی یا سالا 1976ی، 6 که‌سایه‌تین شاره‌زا یین کورد لگه‌ل پرؤفیسۆره‌کی (نامه‌زه ب ناڤی وی نه‌هاتیه دان) زانکویا سلیمانی هاتبوون ده‌سته‌سه‌رکرن و سیداره‌دان ژلایی حکومه‌تا عیراقی، ژبه‌ر کو نه‌و ب دورستکرنا ریخکراوه‌کا سیاسی یا نهیتی هاتبو و گوه‌بارکرن. سیداره‌دان ل زیندانا که‌ر کوکی هاتبو و نه‌نجامدان. لدویف یاساین عیراقی، خیزانین وان هاتنه ئاگه‌دارکرن بهینه که‌له‌خین خو فه‌گوهیزن. خیزانین وان ب 200 ئوتۆمبیلین جورا و جوړ که‌هشتن زیندانی و خویشاندانه‌ک کر، بقی چهندی هیزین نیمناهی ماتیکرن تیدا کر ژبو جی به‌جیکرنا یاسایی و ئاسایکرنا بارودۆخین ئاسایشی (0702Z, 1815.,11 December 1976)

ل رۆژا دیفدا، قوتابین مالین تازیان ب جل و به‌رگین ره‌ش وه‌ک نه‌رازیبوون هاتنه قوتابجانی. ده‌نجامدا، حکومه‌تا عیراقی قوتابجانه‌گرتن، پشتی هینگی ده‌زگه‌هین حکومه‌تی برپاره‌ک راگه‌هاند و تیدا دیار کر بوو، نه‌گه‌ر به‌رده‌وامی ب خویشاندانا بهیته دان، دی جار ه‌کا فه‌گوه‌استن بو باشۆری عیراقی ده‌ستپیکه‌تن فه (0702Z, 1815.,11 December 1976) هه‌روه‌سا ل سالا 1976ی، ده‌زگه‌هین

پشته‌فانیان گه‌لین زۆلمیکری، ل باژیری (گویتنگن)، ویلایه‌تا په‌نسلقینیا لگه‌ل کومه‌لا مافین مروفی ل هۆله‌ندا، به‌لا فکر بوو ژمارا راگوه‌استیان گه‌هشتبوو 200 هزار که‌سان و 116 گوند و باژیرین کوردان ویران ببوون. ده‌مان ده‌مدا، حکومه‌تا عیراقی 25 هزار کوردین ئیردی ژ شنگالی فه‌گوه‌استبوون-330, Box65, Iran000.1-299,6 October 1975)

ل 6 تیرمه‌ها 1976ی، جفاکی نیقده‌وله‌تی ب سه‌رکیشیا ریخکراوا نه‌ته‌وه‌ین ئیکگرتی (UN) دابوو دیارکرن، نوکه (UN) یا هاریکاریا 1400 په‌نابه‌رین کورد ده‌کن، کۆل وه‌لاتی سی ئاکنجی بکه‌تن. هه‌روه‌سا تیدا دیارکری یه، داخوازی بو ئۆسترالیا، نه‌مسا، که‌نه‌دا، دانیمارک، کۆمارا فیدرالی یا ئەلمانیا، نیوزیله‌ند، سوید، سوئیسرا، به‌ریتانیا و ویلایه‌تین ئیکگرتین نه‌میریکا بو و هرگرتنا په‌نابه‌رین کورد فریکری یه. سه‌ره‌رای هندی، نه‌گه‌ر ئه‌فان وه‌لاتان هه‌میان داخوازا و هرگرتنا په‌نابه‌رین کورد قه‌بیل کر بان، دا کورد ژ که‌مپین په‌نابه‌ران ل ئیرانی هینه فه‌گوه‌استن. به‌لی لگه‌ل هندی‌دا، دا هه‌ر عیراق و ئیران ئاسته‌نگان بو پتیا کوردان دورست که‌ن. هه‌روه‌سا (UN) دایه دیارکرن، کورد نه‌وین نه‌ دقین بهینه ئاکنجیکرن و نه‌ دقین ده‌لیقین و هرگرتی ل وه‌لاتی سییی بده‌ستفه‌ بینن. به‌لکۆ بستی دقین بزفرن وه‌لاتی خو

وهك يا زانايه، ههر دمه سالان جاره‌کی ټامارا گشتی یا ټاکنجیپن عیراقی دهاته ټه‌نجامدان. ل سالاً 1977ی، سه‌رژمیریا عیراقی هاته ټه‌نجامدان وهك سه‌رژمیریا ریپن بوری ب زوری خیزانین کوردی کرنه عه‌رب، ټه‌څ چهنده ب تایه‌تی ل که‌رکوک و ده‌څه‌ریپن کوردی ل پاریزگه‌ها مؤسل هاتبوو ټه‌نجامدان. لقی ده‌می دا، زور ده‌ست نه‌خوشی بو کوردان دورست‌کریبون (Daponte, B.O., Kadane, J.B. and Wolfson, 1997, 1256-1267). له‌ورا ژ ټه‌نجامی وی سیاست‌ها ټوندا حکومته‌ها عیراقی ب دژی کوردان په‌یره و دکر، ل سالاً 1978ی، حکومته‌ها به‌غدا پتر ژ 700 که‌سان گرتن و زیندان‌کر بوون (Waisy, 2015, 42-48).

لده‌سپیکا سالاً 1979ی، ژمارا ټه‌وان که‌سپن ژ کوردستانی بو باشوری عیراقی هاتینه ښه‌گوه‌استن، که‌هشتبوو 700 هزار که‌سان. ټه‌څی ږا‌گوه‌استنی و ټوندوتیژی 1222 هزار دووسه‌د و بیست و دوو گوند ل پاریزگه‌هین دیالا، سلیمانی، که‌رکوک، دهوک و مؤسل بخڅه‌څه‌ گرتبوون. لگهل هن‌دیدا، گون‌دین سه‌ر سنورین عیراقی و ټیرانی هاتبوون و ټیران‌کر و پتریا وان هاتبوون رووخاندن ژلای ټه‌یزین عیراقی ښه‌ (Ismael and Saleem, 2015, 89-109). هه‌روه‌سا ل هه‌مان سال دا، حکومته‌ها عیراقی بریادا، کوری زانیاری کوردی، ټه‌وی ل

هه‌والگیری و سه‌ربازی بین حکومته‌ها عیراقی ده‌ست ب هاتیپن و سوتنا ټه‌وان په‌رتووکان کر ټه‌وین به‌حسی کوردان ټیدا هاتیپه‌ کرن. ده‌ه‌مان ده‌مدا، سیاست‌ها ښه‌گوه‌استن و عه‌ره‌بکرنی ژلای حکومته‌ها نا‌ښه‌نښه‌ به‌رده‌وامی پټه‌اته دان، ل دو‌ماهیا 1976ی، 300 هزار ب زوری و ټیپه‌انه‌ کرڼه‌ بو باشوری عیراقی هاتنه‌ ره‌وانه‌ کرن. لقیری دشین ټامازه ب هن‌دی بده‌ین، کو ښه‌گوه‌استنا وی ژمارا زورا ټاکنجیپن گون‌دین کوردستانی بین سه‌ر سنوری ټیرانی و ټورکیا ژلای حکومته‌ها عیراقی ښه‌ دنابه‌را 1975 تا 1977ی دا، ده‌یته‌ هژمارتن ب ټیکه‌مین مه‌ترسیا قرکرن و پاڅورنا گون‌دین کوردستانی ژ مرؤڅان (Shorsh, 2013, 7).

هه‌روه‌سا دنابه‌را 1976 تا 1979ی، دا حکومته‌ها به‌غدا 51 گون‌دین سندی و گولیان ل ده‌څه‌را زاخو، 156 گون‌دین هه‌ریمداریا ټامیدی، 97 گون‌دین ده‌څه‌را نیروه و ریکانیان و 60 گون‌دین به‌راوری بالان بو نا‌څ 31 گومه‌لگه‌هین زوره‌ملی ښه‌گوه‌استن. هه‌روه‌سا 1222 گوند و ټیران‌کر بوون و ټاکنجیان وان بو 31 کومه‌لگه‌هین زوره‌ملی ښه‌گوه‌استبوون (مزویری، 2013، 42). ده‌ه‌مان ده‌مدا، دنابه‌را 1976 تا 1979ی دا، پتر ژ 200 کوردان ب ټه‌گه‌ری گومانا ټه‌نجامدا چالاکی، سیاسی ب دژی حکومته‌ها نا‌ښه‌ندی هاتبوون گرتن (Watch, M.E& D.A, 1990, 30).

سالا 1970ی، هاتیه دورستکرن بهیته دایخستن (Waisy, 2015, 42-48).

دئاماره‌ک باوه‌ریپکری دا هاتیه دیارکرن، ژمارا نه‌وان گوند و باژیرین کوردان یین دنافه‌را سالیین 1963-1980ی، هاتینه خرابکرن گه‌هشتبوون 3840 و سه‌رجه‌می خیرانین هاتینه فه‌گوه‌استن گه‌هشتبوو 221829 خیرانان. بکارئینانا چه‌کی فه‌ده‌غه‌کری، ئالافین نۆی و به‌ریپالکرن شه‌ری، بکارئینانا بۆمبیین ناپالسی و ئافا ژه‌هرکری ب ره‌نگه‌کی زۆر به‌رفره‌هه و ب شیوازه‌کی نۆی. هه‌روه‌سا تاقیکرنا چه‌کی هیشوویی و چه‌کی کومکوژ ب دژی خه‌لکی گوندان. نه‌فه ب به‌رنامه‌کی دارشتی و ری‌کخستی قوناغ ل دویف قوناغی ل کوردستانی هاتینه بکارئینان ژلایی حکومتا نافه‌ندی فه‌(مسته‌فا، 2013، 189).

حکوممه‌تا عیراقی به‌رده‌وامیدایه سیاسیته‌تا خو یا جینوسایدکرن کوردان، ب تایه‌تی ب دژی کوردین فه‌یلی، ل نیسانا 1980ی، جاره‌کادی 120 هزار که‌س ره‌وانه‌ی سنۆرین ئیرانی کرن. نه‌گه‌رین فی چهندی دزفرن هندی، کو حکومتا عیراقی نه‌و ب هه‌فه‌ولایتین ئیرانی دزانین. تا دو‌ماهیا وی سالی ژمارا فه‌یلین ژ عیراقی هاتینه ده‌رکرن گه‌هشتبوون 215 هزار که‌سان. بقی چهندی مان بی ره‌گه‌زنامه، ژبه‌رکو نه‌ عیراقی دان پیدان ب عیراقیبوونا وان کرون ئیرانی دان پیدان ب ئیرانیبوونا وان کرون بوو (Ahmad, 2014, 178).

ل سالا 1983ی، سیاسیته‌تا جینوسایدکرنی ژلایی حکومتا به‌غدافه پتر به‌رفره‌هه دبیت و فیجاری به‌ریخودا بارزانینان. هیژین عیراقی ده‌فه‌را بارزان ب تۆندی دوریپچکر بوو و هه‌شت هزار بارزانی گرتن و بی سه‌روشوین کرن (Miller, 2014, 55). د دریژه پیدانا سیاسیته‌تا خو یا هوقانه‌یا ژناقبرنا که‌لتوری کوردی، هه‌ر ل هه‌مان سال، ده‌زگه‌هین حکومتا به‌غدا، ئه‌رشیف و به‌لگه‌نامه‌ین سه‌رده‌می عوسمانی، به‌ریتانیا و به‌لگه‌نامه‌ین حکومتا شیخ مه‌هوودی حه‌فید کۆمکرن و هه‌می سوئن (مزویری، 2013، 14-17). نه‌فه چهنده ژ ده‌رئه‌نجامی شه‌ری حاجی ئومهران په‌یدابوو، بقی چهندی حکومتا عیراقی سیاسیته‌تک نۆی یا جینوسایدکرن کوردان ده‌ستپکر (مه‌مه‌د، 2006، 31؛ مه‌مه‌د، 2006ه، 13). بیگومان حکومتا عیراقی چهندين ئارمانج د په‌یره‌وکرنا فی سیاسیته‌تی دا هه‌بوون بقی ره‌نگی ل خواری:.

1. ژناقبرنا شو‌ره‌شا سیاسی و چه‌کداریا گه‌لی کورد،
2. ئارمانجا سه‌ره‌کی یا حکومتا عیراقی، عه‌ره‌بکرن ده‌فه‌رین کوردی بوو، نه‌خاسمه پاریزگه‌ها که‌رکوکی،
3. کیمکرن ژمارا ئاکنجین کوردستانی ب سیاسیته‌ت و ستراتیجیه‌تین جو‌ارو جو‌ر،
4. گهورینا ناسنامه‌یا نه‌ته‌وه‌بی یا ملله‌تی کورد،

5. هه‌ولدان بو ژناقبرنا که‌سایه‌تین کورد بری‌کا دیرکرن و پچاندانا په‌یوه‌ندیین جفاکی دنابقه‌را هۆز و خیزانین ده‌ڤه‌رین چیاپی یین کوردستانی،
6. هه‌ولدان بو ژناقبرنا دابونه‌ریت و که‌لتوری کوردی، کو بناغه و بنه‌ماین سه‌ره‌کی یین په‌یوه‌ندیین جفاکی بوون. هه‌وره‌سا نالاقین گرنگ بوون ژبو کونترۆلکرنا تاکین کومه‌لگه‌ها کوردی،
7. ئارمانجا حکومه‌تا عیراقی، نه‌و بوو گه‌لی کورد تۆشی کیسه، ئاریشه و نه‌خۆشیین سه‌خت یین جفاکی، ده‌روونی و ته‌ندورستی بکه‌تن، داکو کارتیکرنا وان ل سه‌ر گه‌نجین داهاپی بمین، ب تایه‌تی کیسه‌ین میراتی، ژنخوازی، بیکاری و چه‌ندیین کیسه‌ین ژيانا رۆژانه،
8. لاوازکرنا ئابووری کوردستانی بری‌کا بکارئینا سیاسه‌تا (سوتنا زه‌ڤیان)، داکو ره‌ز، بیستان و جهین چاندنی ژناق بیه‌تن، داکو خه‌لکی کوردستانی نه‌چار بکه‌تن گوندین خو چۆل بکه‌ن و به‌ره‌ڤ باژیران بچن(دزه‌بی، 2001، 33-37).
- دناقبه‌را 27-29 تیرمه‌ها 1984ی دا، کونفرانسی جیهانی یی (کومه‌لا نیقده‌وله‌تی یا به‌ره‌ڤانیکرنا زمان، شارستانیه‌تین ژبه‌ر هی‌رشان ژناق دچن)، نه‌وی ل ئیتالیا ها‌تیه‌ ریکخستن، تیدا بریاره‌ک بو داکوکیکرنا گه‌لی کورد ده‌رکر بوو، تیدا دیارکر بوو سیاسه‌تا قراکرنا نه‌ته‌وايه‌تی، ژناقبرنا که‌لتوری و داگیرکرنا ئابوری
- کوردستانی، ژلایی وه‌لاتین کوردستان داگیرکری، بوویه نه‌گه‌ری په‌نابه‌ربوونا سه‌دان هه‌زاران که‌سان بو ناه وه‌لاتین جیهانی دا. له‌ورا نه‌ڤی کونفرانسی دا بریار ها‌توو دان پاراستن و داکوکیکرنا دابونه‌ریت و که‌لتوری نه‌ته‌وايه‌تی یین په‌نابه‌رین کورد ب ستوی خۆڤه‌ بگرتن. هه‌روه‌سا لدویڤ به‌ندیین ریکه‌ڤشنامه‌یا نه‌وروپا یا تایه‌ت ب مافین مروڤی ڤه‌ و بیی راگه‌هاندنا ریکخراوا نیقده‌وله‌تی یونسکو، یا کول 22 چریا دووی 1978ی، ب دژی ره‌گه‌زی ها‌تیه‌ راگه‌هاندن، نه‌ڤی کونفرانسی داخواز ژ وه‌لاتین نه‌وروپا کر، کو ریک بو پاراستن، ریک ب دان پیدانا که‌لتوری نه‌ته‌وايه‌تی یی په‌نابه‌رین کورد، نه‌وین ل نه‌وروپا رۆژناڤا دژین به‌یتنه‌ خۆشکرن(مزویری، 2013، 14-17).
- ل 12 ئیلونا 1984ی، سه‌روکی عیراقی، سه‌دام حسینی (1979-2006)، په‌یوه‌ندی ب ریکه‌به‌ری زیندانا (سزاین تایه‌ت Private Punishments)، کر و ب په‌یقا نه‌یتی (ده‌ستپیکه، ده‌ستپیکه)، لدویڤ حوکمی په‌یقا (ده‌ستپیکه)، فه‌رمانا گوله‌بارانکرنا 5هزار که‌سان ها‌ته‌ دان. له‌ورا دی بینن، ل سپیدی زیکا 5هزار زیندانی ها‌تنه‌ گازیکرن و ها‌تنه‌ ره‌وانه‌کرن بو سه‌ربازگه‌ها (بسمایای به‌له‌لدی)، ل سه‌ر ریکا سه‌لمان پاک ها‌تنه‌ دورپیچ کرن و ب سه‌دان هزار سه‌ربازین بی چه‌ک ئینابوون ویی ژبو ته‌ماشه‌کرنا

پروسیسا

گوله‌بارانکونی (Shorsh, 2013, 10).

نه‌څه پروسیسا هوفانه بو ماوی دهه روژان ل دویف نیک به‌رده‌وام بو، هه‌ر روژ 500 سه‌د کهس دهاتنه گوله‌بارانکون. پشتی هینگی ل سه‌ر خیرانپښ وان هاته سه‌پاندن هه‌ر نیک 50 دیناری عیراقی بده‌تن حکومته‌تی لجه‌ی وان گولپښ کورپښ وان پي هاتینه گوله‌بارانکون. ده‌مان ده‌مد، گه‌څ ل وان خیرانا ژی هاتنه کرن، نایتن ریورسپښ تازیان ریکیخن و خه‌لکی کومبکه‌ن. نه‌و 5 هزار کهس پیکدهاتن ژ نه‌وان پښ ژ شه‌ری ئیرانی و عیراقی ره‌ښ و کهسپښ لگه‌ل توپوزسیونی بوون، هه‌روه‌سا ب سه‌دان کورد، کو نه‌ندامپښ پارتپښ سیاسی پښ کورد بو و هنده‌ک ژ وان ل زانکویا صلاح‌الدین قوتابی و ماموستا بوون (مزویری، 2013، 14-17).

نه‌بتی حکومه‌تا عیراقی دناؤ سنوری خو‌ه دا خه‌لک جینوساید دکر، به‌لکو ژ ده‌ره‌ی سنوری خو‌ه ژی به‌لیخو ژ خه‌لکی څه نه‌دکر و به‌رده‌وامی دایه‌ سیاستا خو‌ یا جینوسایدکونی. بو وینه ل ریکه‌فتی 9 حوزه‌یرانا 1984ی، حکومه‌تا عیراقی ب فروکان بومپښ ناپالم نوردیگایی په‌نابه‌ران ل زیوه ل روژه‌لاتی کوردستانی بومبارانکر بو، دڅی هیرشی دا پیر، ژن، زاروک و گه‌نچ به‌رکه‌فتبوون. دڅی هیرشی دا 42 کهس هاتنه کوشتن و 230 ب شیوه‌یه‌کی مه‌ترسیدار برینداربوو. هه‌روه‌سا ل ریکه‌فتی 1

تیرمه‌ها 1984ی، هه‌مان نوردیگا بومبارانکر و دنه‌نجامدا، 2 کهس هاتنه کوشتن و 14 کهسپښ دی بریندار بوون (Shorsh, 2013, 11).

یا زانایه، شوینه‌وارپښ دیروکی که‌لتوری هه‌ر ملله‌ته‌کی یه، رادی پیشکه‌فتن و شارستانیه‌تا ملله‌تی دیار دکه‌ن. ژبه‌ر هندی، پندقیه‌ ملله‌ت ل هه‌ر ئاسته‌کی هونه‌ری و پیشه‌سازی دابتن پاریژتن، بو نمونه ل سالا 1985ی، حکومه‌تا عیراقی په‌یکه‌ری کاوی ئاسنگه‌ر ل سلیمانی ب ته‌مامی ویران و خرابکر. هه‌روه‌سا حکومه‌تا عیراقی چه‌ندپښ کارپښ شیوه‌کاری، هونه‌ری و په‌یکه‌ر تاشی ل کوردستانی ویرانکون بوون. هه‌ژی یه بیژپښ، ژناقپښ و رووخاندنا شوینه‌وارپښ دیروکی و هونه‌ری پارچه‌کن ژ جینوسایدکرنا که‌لتوری نه‌ته‌وه‌یی. حکومه‌تا عیراقی نه‌څه‌چنده ب باشی دزانی، ژبه‌ر هندی ب هووشیاری هایداری نه‌فان بواران بوون، له‌ورا هه‌می شیانپښ خو‌مه‌زاختبوون ژبو ژناقپښ نه‌فان بیاقپښ گرنګ. وه‌سا دیاره هیشتا گرنګیا نه‌څی بواری که‌لتوری بو کوردان دیار نه‌بوویه و هه‌ست پي نه‌کری یه (مزویری، 2013، 14-17).

دپښگاقپښ خو‌دا ل دور جی به‌جیکرنا سیاستا جینوسایدی، هه‌ر ل سالا 1985ی، حکومه‌تا عیراقی ب شیوه‌یه‌کی یاسایی برپاردا گوندپښ کوردی به‌ینه‌ قه‌ده‌غه‌کون. ل 29 حوزه‌یرانا 1985ی، نه‌څه‌ برپاره ژلایي (شادی مهدی صالح)، ریفه‌به‌ری گشتی یا کارووبارپښ باکوری

قوتابخانه دایخستیبون. ل دویف فەرمانا ژماره (2279) یا ل 1 نیلونا 1985ی دەرچووی، ریقه‌به‌ریا گشتی یا په‌روه‌دا هه‌فلیری بریارا دایخستنا 200 قوتابخانه‌یان ل گوندین پارێزگه‌ها هه‌فلیری دەرکر بوو. ده‌مان ده‌ما، لدویف فەرمانه‌کا نه‌ینی یا کو ژ ریقه‌به‌ریا گشتی یا په‌روه‌دا دهوکي ب ژمارا (575)، یا کو ل ریکه‌فتی 2 چریا ئیکی یا سالا 1985ی، دهرکه‌فتی، یا پشت به‌ستن ب به‌رنامی نه‌ینی و تايه‌ت لژنا هه‌مانگیا ئیمناهیی دهوکي کری یا ب ژماره 236 ل 22 نیلونا 1985ی دەرچووی، بریارا دایخستنا 208 قوتابخانه‌یان ل پارێزگه‌ها دهوکي دەرکر بوو(مزویری، 2013، 14-17).

هه‌ر لفی ماوه‌ی دا، ب سه‌دان قوتابخانه ل ده‌هرین ئاکری و شیخان، هه‌روه‌سا 340 قوتابخانه ل پارێزگه‌ها سلیمانی و که‌رکوکی هاتنه دایخستن. ده‌زگه‌هین رژیمی، ماموستا و کارمه‌ندیین ئەوان قوتابخانه‌ین هاتینه دایخستن ئاگه‌هدار کربوون، دماوی فی سالا خواندنێ دا ناییتن بچن سه‌ر کارین خوو، دپینگاڤین خودا، ئاگه‌هداریا قوتابخانه‌ین پارێزگه‌هین دی یین عیراقی کربوو، کو قوتابیین ئەوان قوتابخانه‌ین هاتنه دایخستن

نه‌وه‌رگرن(AHMED,2016,20).

رۆژنامه‌یا ویلدکات (The Wildcat Daily Newspaper) یا ئه‌ریزونا یا ئه‌میریکی

هاتبوو ئیمزاکرن و کوپه‌ک بو به‌رپرستین له‌شکه‌ری و هیزین ئیمناهیی یین مه‌زن فریکر بوو و تیدا بریار دابوو کریار و هه‌لسه‌نگاندین توند ب ژدی خه‌لکی گوندین کوردستانی به‌ینه ئەنجامدان. بقی چه‌ندی دۆرپیچه‌کا له‌شکه‌ری یا سه‌رانسه‌ری یا توند دانابوو سه‌ر گوندین کوردستانی. هه‌روه‌سا حکومه‌تا نافه‌ندی، ئاف، کاره‌ب، ریکین هاتنووچوونی و پیدفین ژیری یین گرنگ ژ گوندین کوردستانی برین. هه‌روه‌سا حکومه‌تی ره‌وانه‌کرنا خواری بو گوندان و فریکرنا هه‌ر تشته‌کی ژ گوندان قه‌ده‌غه‌ کربوون. ئەه‌ ده‌قه‌ره ب ده‌قه‌رین قه‌ده‌غه‌ کری ده‌اتنه نیاسین(AHMED,2016,20) (بنیره پاشبه‌ندی ژماره 2).

هیزین حکومه‌تا نافه‌ندی دفا زاروکین کوردی ژی ژناقهبه‌ن. ژبه‌ر هندی هیزین وی یاریین زاروکان بۆمب ریژ دکرن و بو ده‌اقیتن. ل 10 چریا دووی 1985ی، ل ده‌هه‌را ئامیدی یاریین زاروکان یین بۆمب ریژ کری بو زاروکان هاقیتن خواری. دئه‌نجامدا، دزاروکه‌ هاتنه کوشتن. ژبه‌ر کو ئەوان زاروکان ئەه‌ یاریین بۆمب ریژ کری راکربوون(Shorsh,2013,11). هه‌روه‌سا هه‌مان پرۆسیس ل ده‌هه‌را گولی و سنديان هاتبوو ئەنجامدان(شیلانی، 2013، 224).

لفی ده‌میدا، حکومه‌تا عیراقی گرنگیه‌ زیده ب سیاسه‌تا خو یا جینوسایدی دابوو، له‌ورا دی بین، دنابه‌را سالین 1984 تا 1985ی، 776

ناڤبری هه‌می ده‌سته‌لاتین له‌شکهری و مه‌ده‌نی پیدابوون (Shorsh, 2013, 10).

ل گولانا سالا 1987ی، حکوممه‌تا عیراقی 45 گوندل ده‌وروو به‌رین هه‌له‌بجه بخرابترین شیوه خرابکر بوون، ناکنجین وان یین، کو نیزیکی 110000 که‌سان به‌ره‌فه هه‌له‌بجه چوو بوون. هه‌روه‌سا گه‌نجین فان گوندان ژبه‌ر له‌شکهری ب زوری به‌ره‌فه ده‌شت و چیا چوو بوون. خه‌لکی ده‌قه‌ری نه‌بتنی ژبه‌ر شه‌ری ده‌رکه‌فتبوون، به‌لکو به‌رده‌وام دانوستاندن لدور فه‌دیتنا ریکه‌کی ژبو هیرشکرنا سه‌ر له‌شکهری عیراقی دکرن. هه‌می دانوستاندن ل دور راوه‌ستاندا کریارین خرابکرنا حکوممه‌تی بوونه کریار (The wildcat newspaper, 1989, 12-15).

دئه‌نجامدا، ل 13 گولانا 1987ی، هیزین گروپین سیاسی یین کوردی چوونه دناؤه مزگه‌فتا هه‌له‌بجه دا و گازی خه‌لکی کر داکو رابن ب ریک‌خستن سه‌ر هلدانه‌کی ب دژی هیزین عیراقی. هینگی مزگه‌فت ده‌اتنه بکارئینان، ژبه‌رکو زور دگونجایی بوو ژبو ئه‌نجامدانا کومبوونین مه‌زن. ئه‌فه نه‌ تشته‌کی سه‌رنجراکیش بوو، ژبه‌رکو به‌ری هینگی حه‌فتیانه مه‌لایان به‌حسی کریارین کومیونستان دکرن. ژبه‌ر هندی هه‌می ته‌خین جفاکی یین هه‌له‌بجه هایداری فی ره‌وشی بوون، ژبه‌ر هندی ل شه‌فا 13 گولانی هه‌می مان هووشیار ژبو ریک‌خستن و

یا رۆژانه، یا کو ل سالا 1889ی، هاتیه وه‌شاندن، راپورته‌ک ل ژیری ناڤی، "دیده‌فان ل هه‌له‌بجه"، د ژمارا خو یا (13) یا هافینا سالا 1989ی، به‌لافکری یه (بنیره پاشه‌ندی ژماره 3). دڤی راپوتی دا هاتیه دیارکرن، هه‌ر ژ دو ماهیا سالا 1986ی تا ده‌ستپیکا سالا 1987ی، سی جورین له‌شکهری ل هه‌له‌بجه بوون، کو ئه‌وی ژی، ئیک، هیزین هوزان، هیزین به‌ره‌فانیا وه‌لاتی، و هیزین قاجاغان (نیچرفانان). پشتی روویدانا شه‌ری دناقه‌را هیزین عیراقی و کوردی دا. دئه‌نجامدا کوشتنه‌ک زیده په‌یدابوو، ئه‌فه هیزه نه‌چار بوون به‌ره‌فه ئیرانی بچن داکو هنده‌ک کار و چالاکیان بو حکوممه‌تا ئیرانی ئه‌نجامده‌ن (The wildcat newspaper, 1989, 14-15).

ل نیسانا 1987ی، فروکه‌ین عیراقی چه‌ندین گوندل باشوری هه‌ولیری لگه‌ل بومین کیمیایی بومبارانکرن. دئه‌نجامدا ب سه‌دان که‌سین مه‌ده‌نی ل گوندین باليسان و شیخ وه‌سان کوشتن (Shorsh, 2013, 9). دپینگاڤین خود ژبو قرکرنا کوردان ل کوردستانی، ل هافینا سالا 1987ی، سه‌دام حسینی بریادا ژیری ل کوردستانی و ب تایه‌تی ل گوندان نه‌هیلتن. ژبه‌ر هندی رابوو پسامی خو عه‌لی حه‌سه‌ن مه‌جیدی ئه‌ ناقدار ب (عه‌لی کیمیایی ل ده‌ف کوردان)، کره به‌رپرسی کارووبارین گشتی یی ده‌قه‌رین باکووری.

تۆپاران‌کون. دئه‌نجامدا، زیانی‌ن زۆر خراب ب خه‌لکی‌ کهفتن و ژماره‌کا زۆر ژ خه‌لکی‌ هاتنه کوشتن و بریندار کرن. هینگی‌ کورد هه‌می هایداری‌ پیشه‌تاین سه‌خت و دژۆار بوون، به‌لی‌ نه لگه‌ل ئیرانی‌ و نه لگه‌ل عیراقی‌ بوون، بتنی‌ دفا ب نازاد و ته‌ناهی ل وه‌لاتی‌ خو‌ بژین (The wildcat newspaper, 1989, 12-15).

ژلایه‌کی‌ دیفه‌، خه‌لک ب گروپین بچووبک به‌ره‌ف ئیرانی‌ فه‌ دچوون، به‌لی‌ هیژین پیشمه‌رگه‌ی بزاف دکر، نه‌وان ب راوستین. پشتی هینگی‌ د گوت وان، کو: "ئه‌م دی‌ هه‌له‌بجه‌ رزگار کهین فه‌". ئه‌فی‌ چه‌ندی‌ نه‌دشیا نه‌وان که‌سین خو‌ ب نه‌شیمانه‌وه‌ر دزانن ب راوه‌ستین. چونکه‌ئه‌وان هاریکاریا مروفتین زه‌نگ و مه‌لایان دکر کو به‌ره‌ف ئیرانی‌ بچن هه‌مبه‌ری وه‌رگرتنا به‌رتیلان . هه‌ر رۆژ هه‌لیکۆپته‌ر ده‌اتن و داخواز ژ خه‌لکی‌ دکر نارام بن. هه‌روه‌سا د داخویاکرن هه‌له‌بجه‌ ناهیتن خرابکرن. پشتی بۆرینا چه‌ند حه‌فتیه‌کان، سه‌ره‌لدان ل 4 تا 5 باژیرین کوردستانی هاتنه روویدان. ژبه‌ر هندی‌ حکومه‌تی‌ مزگه‌فت دایخستن و کاره‌با وان ژیرری داکو وه‌ک یین هه‌له‌بجه‌ نه‌هین بکارئینان (The wildcat newspaper, 1989, 14-15).

ل 23 حوزه‌یرانا 1987ی، عه‌لی‌ کیمیای، برپاره‌ک ده‌رکر بوو و تیدا فه‌رمانا بۆمبارانکرنی لگه‌ل هه‌می جوړین چه‌کی‌ گران دگه‌ل چه‌کی‌ کومکوژ و ژه‌هرکری ب دژی هه‌می ده‌فه‌رین

دانووستاندنان ل دور سه‌ره‌لدانی‌ (The wildcat newspaper, 1989, 12-15).

ریژه‌کا زۆر ژ خه‌لکی‌ بخۆ چه‌ک هه‌بوو، هه‌روه‌سا پتریا وان نه‌و بوون یین دنا‌ف هیژین هۆزان دا، هه‌میان زۆر چه‌زدکر ب دژی هیژین عیراقی‌ رابن. هه‌می ته‌خین باژیری‌ پشکداری‌ د سه‌ره‌لدانی‌ دا کر بوو، ژن، زه‌لام و زارۆکان. هه‌میان پیکفه‌ دگوتن: "سه‌ریاز براین مه‌نه و سه‌دام دوژمنی‌ مه‌یه‌". ژلایی‌ خو‌فه‌، هیژین عیراقی‌، نه‌وین هاتین هه‌له‌بجه‌ ب کیم و زی‌ده‌یفه‌ دیارکر بوو، کو: "ئه‌م یین هاتین هنارتن دا هه‌وه بکوژین، به‌لی‌ ئه‌م فی‌ چه‌ندی‌ ناکه‌ین. ئه‌فجا هیقیدارین ژ فی‌ری هه‌رن" (The wildcat newspaper, 1989, 14-15). به‌لی‌ خه‌لکی‌ ره‌تکر جهین خو‌ به‌رده‌ن و سه‌ربازین عیراقی‌ پالدان بچن دنا‌ف سه‌ره‌لدانی‌ و پیکفه‌ ب دژی رژیما به‌عس ده‌ست ب سه‌ره‌لدانی‌ بکه‌ن.

ل گولانا 1987ی، هیژین حکومه‌تا عیراقی‌ ژ باژیری‌ هاتنه ده‌رکر. خه‌لکی‌ باژیر کونترۆل کر، پۆلیس و هیژین له‌شکه‌ری به‌ره‌ف جهین نه‌دیار چوو بوون، بتنی‌ دشیان لبه‌ر تانک و زریپۆشان خو‌ بلقین، لقی ده‌میدا فرۆکین هه‌لیکۆپته‌ر ل ده‌ورو به‌رین باژیری‌ دزفرین و داخوازا ته‌ناهی و نارامی‌ هه‌مبه‌ری دوژمنان دکر، شه‌ر هیدی هیدی به‌ره‌ف باژیری‌ دچوو و هیژین ئیرانی‌ به‌ره‌ف باژیری‌ ده‌اتن. باژیری‌ ب به‌رده‌وامی‌ ژلایی‌ هیژین ئیرانی‌ فه‌ ده‌اتنه

(زاخو، باتیفا، کانی ماسی) (توفی، 2006، 18-19).

لرینکه‌فتی 25 ته‌باخا هه‌مان سال، سی رۆژا به‌ری ده‌مژمیر سفرا حکوومه‌تی بۆ هه‌وا خودانایی، ل ده‌مژمیر (6:20) خۆله‌ک، ره‌فه‌کا فرۆکه‌یین رژیما به‌عسیان هاتن سهر کوردستانی (شیلانی، 2013، 225). و ئیکه‌مین پینگا‌ف چه‌کی کیمیایی و گازین قه‌ده‌غه‌گری (سیانید و خه‌رده‌ل) داریتن سهر چه‌ندین خه‌لکی گوندین کوردستانی ژ وانژی گوندین (ئیکمالی و گه‌لیی بازی) ل ده‌فهره‌ به‌رواری بالا و گوندین (وه‌رمیلی و ئیکمالا خابیری و برجینی) ل ده‌فهره‌ دوسکیان و گوندی (باره‌ولی) ل ده‌فهره‌ گولیان و گوندی (تویکا) ل ده‌فهره‌ سنديا و گوندین (گوزی، گه‌لیی گه‌ره‌گوه‌ ل و به‌رگارهیان) و لده‌فهره‌ ریکان (توفی، 2006، 18-19).

دئه‌نجامدا حکوومه‌تا عیراقی ده‌ه‌وین خۆ یین نه‌فلالان دا (بنیره‌ پاشه‌ندی ژماره‌ 4) یین دنه‌فهره‌ شوبات تا ئیلونا 1988ی، ب دزی کوردان نه‌نجامدین، نیریکی 1500 هزار گوند و باژیر خرابکرن، هه‌روه‌سا ژیده‌رین ئافی وه‌ک کانی، کاریژ و بیر هاتنه‌ تیکدان و خرابکرن. ده‌ه‌مان هیرشین حکوومه‌تی دا ره‌ز، باغ و بیستان هاتنه‌ سۆتن، 750 هزار که‌س ژ ئاکنجین گوند و باژیرین کوردی بۆ ئوردیگاین زۆره‌ملی هاتنه‌ فه‌گوه‌استن (مزویری، 2013، 17-). هه‌روه‌سا ل چریبا ئیکی 1988ی، حکوومه‌تا عیراقی

قه‌ده‌غه‌گری دا، ئارمانجا سه‌ره‌کی ژی کوشتنا کوردان بوو. نافیری فه‌رمانا کوشتنا مرۆف و هه‌می جوړین گیانه‌وه‌ران هه‌تا‌کو نه‌گه‌ر خه‌لکی راده‌ستی هیژین حکوومه‌تا ژی کربان دا هینه‌ کوشتن (Shorsh, 2013, 10). حکوومه‌تا عیراقی بکریارین هۆفانه‌ یین عه‌ره‌بکرن و فه‌گوه‌استنا کوردان نه‌راوه‌ستیا بوو، به‌لکو دنه‌فهره‌ سالین 1987-1988ی، ب تۆندی هیژ کره‌ سهر چه‌ندین گوند، باژیرین کوردستانی و چه‌کی کومکوژ بدزی کوردان بکارینا بوو. باژیری هه‌له‌بجه‌ باشترین به‌لگه‌یه‌ بۆ فی چه‌ندی، نه‌ف باژیره‌ ل 16 ئادارا 1988ی، هاتبوو کیمیابارانکرن. دئه‌نجامدا، زیده‌تر ژ 5 هزار که‌س ژ زارۆ، ئافره‌ت، پیران بوونه‌ قۆربانی و به‌زاران که‌س توشی نه‌خۆشین جوړاوجۆر بوون و کارتیکرنا فی هیژشا هۆفانه‌ به‌رده‌وام ل سهر خه‌لکی ما (The wildcat newspaper, 1989, 14-15).

ل 24 ته‌باخا 1988ی، ژ نه‌نجامی هاتنا هیژه‌کا زۆر و کری گرتین رژیما به‌عس کو سنوری سالوخه‌تدان و ژی گوتنی بری بوون، ئیدی جه‌ماوه‌ری گوندین رزگارگری و جه‌ماوه‌ری شوره‌شی نه‌چاربوون ده‌ست ب فالاکرنا گوندین نیژیک جادین گشتی و لژیژ کۆنترۆلا له‌شکه‌ری دا بکه‌ن، هه‌ر ژ گوندین دکه‌فن سهر جادا گشتی (دهوک، سه‌رسنک، نامیدی، شیلادزی) و ژلایه‌کی دویفه‌ بگه‌ر ژ

8. دەیان: ب قونناخی تەفەنگ، دەبانجە، سوندە، کێفل، قامچی، داری حەزیرەران، شەق، مست و پەین
9. گێردان: گێردان ب دنگانقە، داران، ستۆین، دەست، بی، ئەندامین میزکرنی و چاقان
10. جە: جەین تەنگ، تاری، نەبوونا جەین ھەوایی و گرنا د جەین دەست ئافانقە
11. تێھنی و برسیکرن: ھیلان بی نان و ئاف بو ماوھیی چەندین رۆژان
12. دەنگ: ب دەنگی بلند، ھەوارکرن ل بەر گوھی و بلندکرنا دەنگی مۆزیک
13. بەین: بەینا پیساتیی، بەینا میزی، بەین گیانەوهرین مری، خوارنا خرابی، کیمیایی و ژەھرەیان
14. برین: برینا ئەندامین لەشی وەك دەست، تل، گوھ، پی، ریه، گەزی، زمان، ئەندامی میزکرنی و سینگ
15. نەزۆکی: خەساندن، دانا دەرمانی نەزۆکی، دەرئیان و پەقاندنا ھیکان
16. دەرمان: ئەشکەنجەدان ب دەرزیان، حەپک و دەرمانین جوراو جور
17. نقستن: قەدەغە کرنا نقستنی
18. راکرن و ھیلانا ژ پیقە: ھیلانا ژ پیقە بو ماوھیکە زۆر دریز و رینشتنا بەرەفاژی
19. ناخفتنن گریت و ناموس: گریتکرنا شەرف، کەرامەت و پیرۆزیان
- قەیسەرییا سەنتەری باژیری سلیمانی ب تەمامی سوت و ریزین دوکانین دەورووبەری و ھەمی سۆتبوون (مزویری، 2013، 14-17).
- لگەل ئەف جۆرین سیاسەتین ل سەری ھاتینە شروفاکرن، حکومەتا عێراقی چەندین جۆرین سیاسەتین ئەشکەنجەدانی ب دژی کوردان بکارئینا، لقی دشین بکورتی دیار بکەین:.
1. سۆتن: ب ئاگری، تیزا، کەھرب، پەنزی، تۆپ، تەیارە و کەرەستە کیمیایی.
2. ھەلکێشان: نینۆک، ددان، چا، دەست، پی، ریه، سمبیل
3. ھەلاویستن: ب دەستان، سەری، گەزیان، سینگ
4. گەرم: گەرمکرنا ژوران ل ھافینی، ھیلان ل بەر رۆژی، نیریکرنا ئاگری
5. سەرما: سارکرنا ژوران ل زفستانی، ھیلان ل سەر بەفری، رويسکون ل بەر سەرمايي، ئاف پیداکرن ل سەر بەفری و کرن دنا سەرکەران دا.
6. پیساتی: جەین پیس، خوارنا بەین گەنی، جل و بەرگین نەشویشتی، پیقە میزستن، ھافیتنا پیساتیی دنا گرتیان دا و ھیلانا پیساتیی دنا جەین گرتیان دا.
7. گیانەواران: ئەشکەنجەدان ب سەیان، مار، دوپیشک، کیز، سیسوک، مشک، پشیک، ھەسپ و رشک

نه‌زموونبوونا حکوومه‌تا عیراقی دفی بیافی دا، بو
نه‌گه‌ری هندی نه‌نفال ژی بته پشکه‌کا دی ژ
سیاسه‌تا ژه‌نگرتی یا رژیما به‌عس بو به‌ره‌مه‌تینان
و زیندیکرنا بیده‌نگی دناؤ کوردان
دا (Amad, 2014, 175).

حکوومه‌تا عیراقی ب سیاسه‌تین خو یین توند
و تراژدی بزاق‌کرینه جفاکه‌کی بیده‌نگ
دورستبکه‌تن، دناؤ فی جفاکی دا چ که‌س، لایه‌ن،
که‌نالین راگه‌هاندنی نه‌دشیا ژ چوارچووقی وی
بیده‌نگی ده‌رچن و بیانه چه‌قه‌کی ساده بو لغان
و وه‌رارکرنا ره‌وته‌کا زیندی یا کو به‌رده‌وام
به‌رسف هه‌ی ژبو کیسه، نالوزی و توهمین
ململانی، ده‌مان ده‌ما، بایه ده‌لیقه‌ک ژبو
په‌یدا بوونا په‌شیمانی و سه‌خله‌ت بوونا پرؤسین
ده‌سته‌لاتی. ژبه‌رکو لدویف هزروبیرین
حکوومه‌تا به‌عس، چه‌ژ چهنده ب هه‌ستیارتین
یاخیبوون و دیرکه‌فتن ده‌اته هژمارتن ژ که‌لتوری
ده‌سه‌لاتا رۆژه‌لات ب گشتی و رۆژه‌لاتا
نافین ب تایه‌تی (مسته‌فا، 2013، 190).

ده‌زگه‌هین راگه‌هاندنی یین حکوومه‌تا عیراقی
بزاق‌کرینه رووی راستی یی تاوانیت خو ژ رایا
گشتی یا عیراقی و جفاکی نیفده‌وله‌تی فه‌شیرتن،
بو هندی نیشان بده‌تن، کو نه‌ه هیرشه‌بنتی بدژی
تیکده‌ر و پشته‌فانین ئیرانی یه، لده‌سته‌تیککی لده‌می
هه‌ر دوو هه‌وین نه‌نفالان یین ئیککی و دووی ژی
بنتی 20 گوندین کوردی یین هیرش کری یه
سه‌ر ئینابوون ژبو به‌رته‌نکرنا رووبه‌ری فی تاوانی

20. په‌رستن: فه‌ده‌غه‌کرنا نفیژ، کارین په‌رستنی و
نایینی

21. بزمار، شوشه و بزمار: ریشتنا بزوری ل سه‌ر
بزمار و شوشه‌ین شکه‌ستی

22. خوئی: بریندارکرنا نه‌ندامین له‌شی و خوئی
پیدا کرن (مزویری، 2013، 14-17).

3. ته‌وه‌ری ئیککی: هه‌لو‌یستی کوردان بخول

دور ق‌کرنا نه‌ته‌وه‌یی کورد

کوردین عیراقی ب شیوه‌یه‌کی گشتی ل ژیر
سیاسه‌تا هوقانه یا ده‌سته‌لاتا حکوومه‌تا عیراقی
ب ته‌مامی هاتبوون بی ده‌نگ کرن، هه‌ر
لده‌سته‌تیککا هاتنا حزبا به‌عس بو سه‌ر ده‌سته‌لاتی
و گه‌شه‌کرنا ده‌سته‌لاتا وی، سه‌رانین وی
شه‌یداین سه‌رکوتکرن و بنبرکرنی بووینه. هه‌ر
بقی بنبرکرنی، سه‌رانین به‌عسیان هه‌ولداینه بو
پراکتیزه‌کرنا سیاسه‌تا سه‌رکوتکرنی و ئیناده‌را
وی ژ جهین فه‌شارتی بو ناؤ کوچ و کولانین
جفاکی عیراقی، ژبه‌رکو به‌ری هینگی
سه‌رکوتکرن ب شیوه‌یه‌کی نه‌ینی ده‌اته نه‌نجامدان
و نه ده‌اته ئیخستن بو ناؤ مال و په‌یوه‌ندیین
جفاکی دا (مسته‌فا، 2013، 189).

به‌لی لده‌می ل 17 تیرمه‌ها 1979ی، رژیما
به‌عس ب سه‌رؤکاتیا سه‌دام حسین هاتیه سه‌ر
ده‌سته‌لاتی ل عیراقی، نه‌ه سایسه‌ته دناؤ ژینا
رۆژانه‌یا خه‌لکی عیراقی دا په‌یره‌و کربوو. بقی
چه‌ندی دیار دبیتن، دریژه‌کیشان و ب

برژدی کارگری یه ههمیان بیخه‌ن دبن خزمه‌تا
سیاسه‌تا رژیما به‌عس دا، ئەوا وی بریقه
دبر (Amad, 2014, 176). بقی چهندی
ژماره‌کا زۆرا کوردان ب پاره و ده‌ستکه‌فتان
دبه‌رژه‌وه‌ندیا خودا راکیشان، ده‌مان ده‌مدا،
یه‌کین له‌شکه‌ری یین کریگری (جاشان)، ژی
دورستکر بوون داکو پشکداری د وی سیاسه‌تا
رژیما به‌عس پی‌رابووی دا بکه‌ن. بیگومان، هه‌گر
ئه‌و ژمارا زۆرا کوردان پشکداری تیدا نه‌کریا، ب
هیچ ره‌نگه‌کی ئەوا مه‌به‌ستا به‌عسیان دقیا بده‌ستقه
نه‌دهات. ده‌مان پینگا‌ف دا، ب ئەوی ده‌سته‌لاتا
بنا‌ف بو ده‌فه‌رین کوردی هاتیه‌ دانان لده‌می هاتنا
شان‌دین جفاکی نیقده‌وله‌تی دهاتن ده‌فه‌ری،
حکومه‌تا عیراقی بو وان خو‌یا دکر کو ئەو
کوردن و ده‌وله‌تی چو ب سه‌ری کوردان
نه‌ئینایه‌ (سه‌نگاوی، 20، 2007).

د ماوی شه‌ری عیراقی لگه‌ل ئیرانی و هه‌وین
ئه‌نفالان، رژیما به‌عس گوند و باژیر ژئیک دیر
کریبون، تا وی راده‌یی که‌سی ناگه‌ ژ که‌سی
نه‌مابوو. لده‌می حکومه‌تا عیراقی ب فروکین
هه‌لیکۆپته‌ر ده‌فه‌را گه‌رمیان جینوساید دکر.
ده‌مان رۆژ دا، ل قه‌شقۆلی و دوکان تشته‌کی
دیتر لی دهاته‌ ئه‌نجامدان. ئانکو ژلایه‌کی فه‌ کورد
دهاتنه‌ جینوسایدکرن و ژلایه‌کی ديقه، کوردان
داوه‌ت و ئاهه‌نگ ئه‌نجامدان و مژویلی کارین
خو‌ یین رۆژانه‌ بوون (مسته‌فا، 2013، 191).

و کریارین نه‌مروفایه‌تی یین رژیما به‌عس.
لریکه‌فتی 10 ئیلونا 1988ی، وه‌زیری به‌ره‌فانیا
عیراقی راکه‌هاندبوو چ به‌لگه‌نامامه‌ لبه‌ر ده‌ست
نین، کو ب سه‌لینن گاز ل ده‌فه‌را چیاپی
(کوردستانی) هاتیه‌ وه‌شاندن. چونکو بکارئینان ل
ده‌فه‌رین چیاپی نه‌یا
گونجایه‌ (Amad, 2014, 176).

رژیما به‌عس ب سیاسه‌ته‌ک ریکه‌ستی کورد
فه‌دگوه‌استن و زیندی، بنه‌ینی ل باشوری عیراقی
بن ئاخ‌دکرن، وه‌سا بو رایا گشتی یا جفاکی
نیقده‌وله‌تی دکر کو کیشه‌یا کوردی پلانه‌کا
ئیمپریالیزمی و جوه‌یانه‌ بو نمونه‌، رۆژناما رایا
گشتی (الرأی العام) یا کویتی گوتاره‌ک
به‌لافکر بوو و تیدا دیارکر بوو 80 سه‌ربازین
کورد چووینه‌ فلسنتی داکو به‌ینه‌ مه‌شقرن
ژلایی ئیسرایلی فه‌. بقی چهندی هه‌ر زیکا
حکومه‌تا عیراقی ئەفه‌ ب ده‌لیقه‌ زانی و
پروپاگه‌نده‌یین به‌رفره‌ه ل دور فی چهندی به‌رفره‌ه
ده‌سته‌پیکرن (مسته‌فا، 2013، 190).

یا زانایه‌، حکومه‌تا عیراقی به‌عس بزاق‌کینه
کوردان ل ژیر ده‌سته‌لاتا حکومه‌تا ناه‌ندی دا
بیده‌نگ بکه‌تن، پتیا وان لگه‌ل سه‌رباز، چاش و
دیقه‌لانکین حکومه‌تا به‌عس تیکه‌ل بکه‌ن. ب
به‌رده‌وامی ترس وه‌ک بناغه‌کی سه‌ره‌کی یی
مراندنا هه‌ر ویره‌کیه‌کی دنا‌ف پیکهات، ده‌زگه‌هین
په‌روه‌رده، فیکرن، راکه‌هاندن، یاسا و
ده‌زگه‌هین ده‌وله‌تیدا دووباره‌ دکرفه‌، هه‌روه‌سا

دانه‌یه‌ک ژفی لیستی دابوو (ریچارد شیفتز)ی، هاریکاری و هزیری دهرقه بیئ ئەمریکا بۆ کارووبارین مافین مروفی و (لاری بوب) ریقه‌به‌ری کارووبارین باکوړی کهندافی ل نقيسینگه‌ها رۆژه‌لاتا ناڤین (نیریک)، ل وه‌زاره‌تا کارووبارین دهرقه‌یا ئەمریکا (ئیحسان، 472، 2017).

دپینگاقین خۆدا، ل 16 حوزه‌یرانا 1988ی، جه‌لال ته‌له‌بانی وه‌ک نوینه‌ری به‌ریی کوردستانی سه‌ره‌دانا ئەمریکا کر و دانووستاندن لگهل چهند ئەندامین کونگرسی ئەمریکا کرن، ناڤیری ب وان راگه‌هاندبوو کو سه‌رکردایه‌تیا کوردی چهندین پیراین هویر و به‌لگه‌نامه ل دور سیاست عیراقی، ئەوا بیئ سه‌رکوتکون ژ شه‌ری، ژناڤیرنی، بکارئینانا چه‌کی کومکوژی و چینوسايدکرنی. ئەندامین کونگرسی دابوو دیارکرن، کو حکوومه‌تا ئەمریکا زۆر پینه‌خوش کو حکوومه‌تا عیراقی چه‌کی کومکوژ بدژی کوردان بکاردئینتن و دی هه‌مریکا هه‌لو‌یست به‌رامبه‌ری فی سیاستا به‌رامبه‌ری کوردان ده‌يته بکارئینان هه‌بتن. هه‌روه‌سا ل هاقینا 1988ی، ته‌له‌بانی 40 فلمین دوکیومیټتی لدور پیشه‌ات و کاودانین کوردان ل باژیرین بۆن، له‌نده‌ن، پاریس نیشان دان (ئیحسان، 472، 2017).

هه‌روه‌سا ل 8 ته‌باخا 1988ی، مسعود بارزانی (1946-)، ل پیش سه‌رکردایه‌تیا به‌ریی کوردستانیه‌قه، نامه‌یه‌ک بۆ سکرټیری ریکخراوا نه‌ته‌وه‌ین ئیکگرتی (UN) و ناڤه‌ندین دی یین

ژ رووی راگه‌هاندنی فه، سه‌رده‌می هه‌وین ئەنفالان دا، جیهانا راگه‌هاندنی نه‌وه‌ک ئەفرۆ بوو یا کو تیدا بۆبه‌رک بچووک تیدا رووبیده‌تن هه‌ر ده‌هه‌مان خۆله‌ک دا جیهانی هه‌می بیئ ناگه‌هدار دیبتن. لقی قوناغا سه‌خت و دژواردا چهند به‌لاشوکه‌کین کیم و چهند بنگه‌هین رادیوآن ل ده‌قه‌ری هه‌بوون، کو هیزین کوردستانی دشیان بریکا وان هنده‌ک ژ ئیش و نازارین ملله‌تی کورد ل عیراقی و ئەو سیاستا حکوومه‌تا عیراقی لگهل وان په‌یره‌و دکه‌تن به‌لاڤ بکه‌تن، به‌لی کارتیکرن و به‌رفره‌یا به‌لاقبوونا وان یا سنۆرداری کریبوو (مسته‌فا، 190، 2013) و پتریا خه‌لکی ناگه‌ه ژئی نه‌بوو، ژبه‌رکو لقی ده‌میدا خه‌لکی کیم رادیو هه‌بوون، هه‌روه‌سا خه‌لک ل گوند و دۆلان دا دژیان ژ ترسین هیزین حکوومه‌تا عیراقی دا.

سه‌ره‌رای ئەوان بزاقین حکوومه‌تا عیراقی بۆ بیده‌نگکرنا کوردان دناڤ عیراقی دا ئەنجامداین. نه‌گه‌هشتیه چوو ئەنجامین وی دڤیان. ژبه‌رکو سه‌رکردایه‌تیا کوردی ژئی ژلای خۆقه، ب هه‌ر ریکه‌کا هه‌بی بزاقرینه کیشه‌یا کوردی بگه‌هینن جفاکی نیڤده‌وله‌تی، ل نیسانا 1988ی، سکرټیری گشتی بیئ ئیکه‌تیا نشتیمانیا کوردستانی و نوینه‌ری به‌ریی کوردستانی، جه‌لال ته‌له‌بانی، سه‌ره‌دانا واشنتۆن کر و لیسته‌کا پیکه‌اتی ژ ناڤین 3000 گوندین کوردان، ئەوین تا وی رۆژی هاتنه‌ خرابکرن لگهل خۆ بریوو، ده‌هه‌مان ده‌م دا،

کورد ئیخستينه کاری و هيرشين به‌رفرهه کرينه سه‌ر ده‌فهرين کوردستانا عيراقی. له‌ورا نافرې داخواز ژ نه‌وان کرېو نالیکاریا گه‌لی کورد بکه‌ن، فشاری بئخه‌سه‌ر حکومتا عيراقی بۆ ر‌اوه‌ستاندا شه‌ری جينوسايدی بدژی ملله‌تی کورد، کو هه‌می جوړين چه‌کی وه‌ک چه‌کی کومکوژ، نه‌وی ل جيهانی قه‌ده‌غه تیدا بکارئینابوون (ئیحسان، 477، 2017).

ژلايه‌کی ديقه، پارتين سیاسی بين کوردی ژی ل دور سیاستا رژيما به‌عس بيده‌نگ نه‌مابوون، له‌ورا 28 ته‌باخا 1988ی، پارتی ديموکراتی کوردستان، ر‌اگه‌هاندنه‌ک به‌لا فکر بوو و تیدا جيهان ناگه‌هدار کر، کو تراژيديه‌ک مروفايه‌تی بۆ 150 هزار که‌سان ل چياين سنورين عيراقی و تورکیا بريغه‌نه (Amad, 2014, 177). ده‌ه‌مان ده‌مدا، ل 29 ته‌باخا 1988ی، مه‌سعود بارزانی، بناقی سه‌رکرديه‌تيا به‌ره‌ی کوردستانی نامه‌یه‌ک لدور بکارئینانا چه‌کی کومکوژ بدژی کوردان و شه‌ری جينوسايدی ل عيراقی، نارسته‌ی سکرتریر گشتی یی ریکخراوا نه‌ته‌وه‌ين ئیکگرتی (UN)، نافرې تیدا نه‌ف خالين لخوازی داخواز کر بوون.

1. داخواز ژ حکومتا عيراقی به‌يته‌کرن بزيترين وه‌خت سیاستا خو یا پری مه‌ترسی یا قرکونا مافين مروقی و نازادیی ر‌ابگريتن، هه‌روه‌سا نه‌و که‌سين ل سه‌ر سیاستی هاتينه‌گرتن به‌يته‌کرن نازاد کرن.

ر‌ايا گشتی یا جيهانی فریکر بوو و تیدا داخواز کرېو، " گفاشتن ل سه‌ر حکومتا عيراقی به‌يته‌کرن کو بکارئینانا چه‌کی کیمیاوی و شه‌ری جينوسايدی ل کوردستانی ب دوماهی بينتن، داخوازی ژیکه‌تن کيشه‌یا کوردی ب ريین ناشتی دچوارچووقی کومارا عيراقی دا چاره‌سه‌ر بکه‌تن" (مسته‌فا، 191، 2013).

هه‌روه‌سا له‌مان روژ دا، مه‌سعود بارزانی، وه‌ک نوينه‌ری به‌ره‌ی کوردستانی نامه‌یه‌ک بۆ سه‌روکی نه‌مريکا، رونالد ريگنی، مينخايل گورباچوفا، سه‌روکی ئیکه‌تيا سوقيه‌ت، شازلی قولیسی، نه‌مينداری گشتی کومکارا عه‌ره‌بی، موعه‌مه‌ر قه‌زافی، سه‌روکی ليبييا، حافظ نه‌له‌سه‌دی، سه‌روکی کومارا عه‌ره‌بیا سوڤيا هنارتبوو و تیدا داخواز ژیکر بوو کو گفاشتنين بله‌ز بئخه‌سه‌ر حکومتا عيراقی داکو بکارئینانا چه‌کی کومکوژ و شه‌ری جينوسايدی ل کوردستانا عيراقی ر‌اوه‌ستينتن (مسته‌فا، 191، 2013).

دينگاڤين خودا، لریکه‌فتی 14 ته‌باخا 1988ی، مه‌سعود مسته‌فا بارزانی نوينه‌راتيا به‌ره‌ی کوردستانی نامه‌یه‌کادی نارسته‌ی هه‌می دامو ده‌زگه‌هين نيغه‌هوله‌تی، هيز و ریکخراوين ديموکراسی، مروفايه‌تی و ر‌ايا گشتی یا جيهانی و تیدا ديارکر بوو پشتی ر‌اگه‌هاندنا رازييوونا وه‌لاتی ئیرانی ب برپارا نه‌نجومه‌نی ناسايشا نيغه‌هوله‌تی یا ژماره 598ی، حکومتا عيراقی هه‌می شيانين خو بين له‌شکه‌ری ب دژی ملله‌تی

2. داخوای ژ حکوومه‌تا تۆرکیا بهیته کرن رپکی بده‌تن، وان ژن، زارو و زه‌لامین کورد بین ژ قركرنی رزگاربووین بچنه دناڤ سنۆری وی و رپکی بو هنارتنا هه‌ڤکاری و ئالیکاریین مروفایه‌تی بو برینداران فه‌که‌تن.
3. پالدانا رپکخراو و ده‌سته‌ین مروفایه‌تی بو پیشکیشکرنا ئالیکاریین مروفایه‌تی بو زیان فه‌که‌فتیین چه‌کی کیمیای و شه‌ری جینوسایدی.
4. بله‌ز داخواز ژ حکوومه‌تا حکوومه‌تا عیراقی بهیته‌کرن کو بکارئینانا چه‌کی کومکوژ و شه‌ری جینوسایدی ل کوردستانی راگرتن(مسته‌فا، 2013، 194).
- ژلایه‌کی دیفه، ل 25 ته‌باخا 1988ی، مه‌سعودی بارزانی، پیش سه‌رکردایه‌تیا به‌ره‌یی کوردستانی بو وه‌لاتین عه‌ره‌بی هنارتبوو و تیدا دیارکر بو، " ب درپژاهیا دیروکی ملله‌تی کورد بگهل براین خو‌یین عه‌ره‌ب ب ناشتی ژلایه و کوردان پشکداری د شارستانیه‌تا ئیسلامی دا کری یه. لده‌می مه‌ترسیدارترین چاخی دیروکا رۆژه‌لاتا ناڤین دا کوردا، ب سه‌روکاتیا سه‌لاحه‌دین ئه‌یوی ل پیشیا به‌ره‌فانیکه‌رین گیانی خه‌لکی ده‌ڤه‌ری و په‌گه‌ناما وان دژی شه‌رین خاچ په‌رستان راوه‌ستیانه... کوردان پشکدارییه‌کا بهیتر دئاڤاکرنا ده‌وله‌تا عیراقا نوی دا کری ل سه‌روی بنه‌مایی، کو کورد ب هه‌می مافین خو‌یین نه‌ته‌وه‌یی بگه‌هن و ملله‌تی عیراقی ژ دوو نه‌ته‌وه‌ین سه‌ره‌کی پیکده‌یت و ب براینی
- دژین و چ رۆژه‌کی ژ رۆژان ل سه‌ر بنه‌مایی گه‌لی پیکددان دناڤه‌را وان دا په‌یدانه‌بووینه. به‌لی سیاسه‌تا حکوومه‌تین عیراقی بین ئیک ب دویف ئیکی، ب تایه‌تی سیاسه‌تا حکوومه‌تا نه‌و، تشته‌کی دیتز بوویه، ده‌سته‌لاتا نوکه‌ل سه‌ر بنیاته‌کی تاکانه‌هاتیه‌ دانان و ده‌سته‌لاتا گه‌لی عیراقی ب عه‌ره‌ب و کوردفه‌ نه‌هیلاینه...، سیاسه‌تا وان کورد پالداینه‌ چه‌کی به‌ه‌لگرن، هه‌ر ژ سال 1961ی، بو هندی به‌ره‌فانیی ژ هه‌بوون و که‌رامه‌تا خو‌بکه‌ن، ئانکو به‌ری شه‌ری عیراقی و ئیرانی په‌یدابیتن. پشتی ئه‌ڤ شه‌ره‌ په‌یدابووی رژیما عیراقی هه‌ولداین خو‌ بو تیکدانا کوردستانی سفک نه‌کرن، ئه‌و کوردستانا بوویه مه‌یدانا شه‌ری ل به‌ری و هه‌تا پشتی شه‌ری عیراقی و ئیرانی ژی" (مسته‌فا، 2013، 194).
- دپینگاڤین خودا ژبو شوڤه‌کرنا پیشهاتان لده‌ڤه‌ری، مه‌سعود بارزانی دیار دکه‌ت: پشتی حکوومه‌تا عیراقی ب چه‌کی کلاسیکی سه‌رکه‌فتن نه‌ئینایی دنه‌هیلانا شوڤه‌شین کوردی دا، چه‌کی کیمیایی ب شیوه‌یه‌کی به‌رفره‌ه ب دژی کوردان ل هه‌وین ئه‌نفالان دال سال 1988ی، بکارئینایه، قۆربانیین وی گه‌هشتینه هزاران که‌سان... حکوومه‌تا عیراقی 4000 هزار گوندین کوردستانی تیکدان و نیزیکی 2 میلوڤ کوردان کرنه‌ دناڤ سه‌ربازگه‌هین زۆره‌ملیدا. هه‌تا فی ده‌می نیڤا رووبه‌ری کوردستانی هاتبوو عه‌ره‌بکرن...، مانا حکوومه‌تا سه‌دان حسینی و

لگهل لیژنین رېکخراوا مافین مروفی کرن و داخواز ژ جفاکی نیقده‌وله‌تی و رېکخراوین مافین مروفی کر بیده‌نگیا خو هه‌مبه‌ری ئەوان تاوانین ب دژی کوردان هاتینه ئەنجامدان و ئەو نه‌خشی رژیما به‌عسا سه‌دامی بو نه‌هیلانا کوردان ب ئیکجاری بشکین. ده‌مان پینگافین خودا، ل 8 ئیلونا 1988ی، نوینه‌رین 35 رېکخراوین قوتابین کورد، ل باره‌گایی خاچا سورا پۆلونی ب دژی تاوانین حکومه‌تا عیراقی ب مانگرتنی رابوون (مسته‌فا، 2013، 196).

هه‌روه‌سا ل 10 ئیلونا 1988ی، ب سه‌دان قوتابین کورد ل به‌ریتانیا خو‌پیشاندانه‌ک کر و به‌ره‌ف بالیوزخانه‌یا عیراقی چون داکو فشاری بئرخنه‌ سه‌ر حکومه‌تا عیراقی شه‌ری جینوسایدی ب دژی ملله‌تی کورد راگرتن. ده‌مان ده‌مدا، ل 12 هه‌مان هه‌یف، 21 کوردین ئاکنجین له‌نده‌ن ب سه‌ر کۆمپانیا فرۆکه‌فانیا عیراقی داگرت. دپینگافین خودا، کوردین ئەورۆپا به‌رده‌وامی دا خرفه‌بوونین خو یین نه‌رازیبوونی، له‌ورا ل 13 ئیلونی، کوردین په‌نابه‌ر ل وه‌لاتین نه‌مسا، سويسرا، هنده‌ک ژ ئەلمانیا و فه‌ره‌نسا ل باژیری جنیف ده‌ست ب خو‌پیشاندانه‌ک به‌رفه‌ه‌کر بوو، تیدا داخواز ژ جفاکی نیقده‌وله‌تی کر فشاری بئرخنه‌ سه‌ر حکومه‌تا عیراقی بو نه‌هیلانا بکارئینانا گازا ژه‌هراوی ب دژی ئاکنجین گوندین کوردستانی و حکومه‌تا عیراقی به‌یتنه‌ سزادان. چونکی چه‌کی کیمیاوی ئی کو لدویف

به‌رده‌وامیدان ب سیاستا فرکرنا ملله‌تی کورد، نه‌ ب تنی دی زینانی گه‌هینته کوردان، به‌ره‌فاژی، بو‌ناف و ده‌نگی عه‌ره‌بان بخو‌ژی نه‌باشه، دی توشی مه‌ترسیی که‌تن و گه‌فی ل ئاسایش و سه‌ره‌خوییا ده‌فه‌ری هه‌میی که‌تن. ژبه‌ر هندی، مه‌سه‌عود بارزانی، بنافی ملله‌تی کورد و بنافی به‌ره‌یی کوردستانی و مروفايه‌تی داخواز ژ ملله‌ت، حکومه‌ت، رېکخراوین سیاسی و جفاکی، مروفايه‌تی و هزرخانین عه‌ره‌ب کر، کو فشاری بئرخنه‌ سه‌ر حکومه‌تا عیراقی، بو راره‌ستاندانا هیرشین هوفانه ب دژی ملله‌تی کورد و سیاستا فرکرنی (ئیحسان، 2017، 478).

ل نیسان و گولانا 1988ی، قوتابین کورد ل فه‌ره‌نسا ب چه‌ندین چالاکیان رابوون ژ وان به‌لافکرنا به‌یاننامه‌کی ب هه‌ر دوو زمانین عه‌ره‌بی، فه‌ره‌نسا و تیدا به‌حسی تاوانین حکومه‌تا عیراقی ئەوین ب دژی ملله‌تی کورد ئەنجامداین کر بوون، هه‌روه‌سا یاداشته‌ک پیشکیشی وه‌زاره‌تا ده‌رفه‌یا فه‌ره‌نسا و رېکخراوین نیقده‌وله‌تی کر بوون، بو هندی فشاری بئرخنه‌ سه‌ر حکومه‌تا عیراقی هه‌مبه‌ری ئەوان تاوانین ب دژی

ئه‌نجامداین (Amad, 2014, 177).

ل 23 گولانا 1988ی، شانده‌کی پارتی دیموکراتی کوردستان به‌ره‌ف نفیسینگه‌ها نه‌ته‌وه‌پین ئیکگرتی ل نیویورک تاینز و چه‌ندی دانووستاندن

کەرە سەر تانکان و ئاگر بەردای. لەوێ، هەلیکۆپتەرەن باژیر تۆپارانکر و خەلک رەفیبوو. پشتی هینگی، هیژین ئوردنی باژیر کونترۆلکر. دئەنجامدا، ب سەدان خەلک کوشتن. ل رۆژا پاشتر، ئانکۆ ل 14 گولانا 1987ی، نێزیککی 200 کەسان هاتنە گرتن و هەندەک ژ نەخۆشخانەیی هاتنە گرتن و هەمی ب ساخی سۆتن. پشتی 5 رۆژان ژ دەستپیکرنا سەرهلدان، حکومەتا عێراقی، ئەو جەیی سەرهلدان لی روویدایی ب تەمامی خرابکر، هەرۆسا کەلەخین مریان کەرنە دخانین بۆمبێژکری فە. دئەنجامدا، ژمارەکا ئیکجار زۆر خەلک هاتنە کوشتن (The wildcat newspaper, 1989, 14-15).

هەرۆسا رۆژناما ویلداکات دایە خۆیاکرن ژ ئەنجامی هاتنا هیژین ئیرانی بۆ دەفەرین کوردی ب تایبەتی هەلەبجە، ل 13 ئادارا 1988ی، حکومەتا عێراقی بۆمبێن کیمیایی ل هەلەبجە دا بوون. چوو ژ هیژین ئیرانی و پێشمەرگەیی نەهاتنە کوشتن. ژبەرکو هیژین ئیرانی، ل رۆژا بەری بوویەری یان ل سپیدەهیا هەمان رۆژ ژ باژیری دەرکەفتبوون. بەلی هیژین پێشمەرگەیی مابوون دەورووبەری باژیری و هەندەک ژ وان ماسک دابوو بەر دەو و دڤین خو (The wildcat newspaper, 1989, 12-15).

ئیک ژ دیدەفانین فی بوویەری دایە دیارکرن: " ئەم بەرەو بنداقی فە چووین داکو بەرەو لایی دی

یاسایا نیقدهولهتی قەدەغە، بدژی کوردان بکارئینایە (ئیحسان، 2017، 478).

هەژی یە ئاماژەپێدەین، کوردین پەنابەرین ئەمریکا و ئەوروپا، بەردەوامبوون ل سەر خۆپیشاندانین خو بۆ دەربرینا نەرازیبوونی ب دژی ئەوان تاوانین بەرامبەری کوردان دەهاتنە ئەنجامدان، 50 کوردین بێزار ل ناقراستا لەندەن ب سەر بارەگایی راکههاندنا (UN) یدا گرت و داخواز ژێ کر شیانین خو یین دبلۆماسی بکاربینن بۆ راوەستاندنا شەری جینوسایدی ل سەر کوردان و بکارئینانا چەکی کیمیایی ل کوردستانا عێراقی. هەرۆسا 5 کەسان ژ کوردین ئاکنجین پاریس دوو حەفتیان ماتگگرتن ل سەر خۆارنی کر وەک نەرازیبوون هەمبەری بێدەنگیا جفاکی نیقدهولهتی بەرامبەری وان کارەساتین تراژدی یین حکومەتا عێراقی ب سەری گەلی کورد دئینان و بکارهاتنا چەکی کیمیایی بۆ لیکدانا گوند و باژیرکین کوردستان (مستەفا، 2013، 197).

4. تەوهری دووی: هەلۆستی دەولهتین هەریمی ل دۆر قەرکنا کوردان

رۆژنامەیا ویلداکات (The Wildcat Daily Newspaper) دایە دیارکرن، ل گولانا 1987ی، هیژین حکومەتا عێراقی ب تانک و زریپۆش بەهەفکاریا هەلیکۆپتەرەن بەرەو باژیری هەلەبجە چوون. هەندەک ژ هیژین کوردی هیرش

ده‌فهرين دبن کونترولاً خوږه ده‌رئختن. به‌ره‌فاژی، دی حکومته‌تا عيراقی کارفه‌دانين توند هه‌بن. ژلايی خوږه، جه‌لال ته‌له‌بانی، جوو پيته ب نامه‌يا سه‌دامی نه‌دا و چوو پينگافين رژد ژبو ده‌رکنا هيزين ئيرانی ل ده‌فهرين دبن ده‌سته‌لاتا خوږه نه‌هاقپين (McDowall, 2003, 342).

ژلايی خوږه، عيراق يا رژدبوو ل سه‌ر دووباره گرتا هه‌له‌بجه فه ياکو وی وه‌ک سه‌ننه‌ره‌کی گرنگ ژبو بزافا کوردی ژبو بده‌سته‌ئینانا حوکمی ئوتونومیی ددیت (The BBC, 1988).

کريارين هوفانه‌يين قورکنا کوردان ژلايی حکومته‌تا عيراقی فه، چ هه‌رايه‌کا راکه‌هانندی ژلايی ده‌وله‌تین هه‌ريمی فه ل سه‌ر نه‌هاته کرن، سه‌ره‌رای وی چه‌ندی پړانیا وه‌لاتين عه‌ره‌بی و هه‌می جيرانين کوردان ژي پي ناگه‌هداربوون. دورستکنا چه‌ندين ئوردیگايين زوره‌ملی و ويرانکنا باژير، گوند و ئاوهربوونا ب سه‌دان هزاران ژ کوردان بو سه‌ر سنوری تورکيا، ئيرانی و روظئافايی. بينگومان نه‌فه‌ چنده‌ تشته‌کی نه‌ ره‌وا بوو، کو ب نه‌پنی که‌سی ناگه‌ ژي نه‌بيتن، لگه‌ل هنديدا ژبلی بيده‌نگی و بی هه‌لويستيا وه‌لاتين که‌ندافی و هه‌ريمی، ژبه‌رکو يا روون و ئاشکراوو هنده‌ک ژ وان ل پشت فی کرياری بوون و ده‌ست لگه‌ل دا هه‌بوو(فه‌ره‌ج، 197، 2004).

بی چادی بچين. به‌لی پشتی بۆرینا نیف ده‌مژمیری، نيزیکی بیست فروکان ژ هه‌می ئاليانغه هاتن، د چند خوله‌کان دا هه‌له‌بجه هاته خرابکرن. پشتی هينگی مه‌هه‌ست ب بيه‌نا گازی کر، نه‌فه‌ بيه‌نه وه‌ک بيه‌نا سویران بوو. هنده‌ک ژ مه‌ ره‌فيان داکو هنده‌ک ئافی بينن هه‌وره‌سا مه‌ خاويلک و جل وبه‌رگين شلکری دانه هنده‌کين دی داکو دانان سه‌ر سه‌روچافين خوو" (The wildcat newspaper, 1989, 14-15).

هه‌ژی يه‌ بيژين سی جورين جیواز يين گاذا ژه‌هراوی دفی بوويه‌ری دا هاتبوو بکاريانن، کو نه‌و ژي، وه‌ک گاذا ماسته‌رد (غه‌رده‌ل)، گاذا ني‌رف و تشته‌ک کو مروڤ دين دکر (ب وی تشتی مروڤ دين دکر، مروڤان جل و به‌رگين خو دراندن، بو ماوه‌يه‌کی دکه‌نين و پاشی دا که‌فن و مرن) (The wildcat newspaper, 1989, 12-15).

ژبه‌ر ماتیکرنا ئيرانی د پرسا کوردیدا ل عيراقی، رۆژ بو رۆژی پيشهاتين سياسي و له‌شکه‌ری ل سه‌ر عيراقی نه‌خوش و ئالوز دبوو. ده‌ه‌مان ده‌مد، زيانين ئیکجار کاریگه‌ر و مه‌ترسیدار ب خه‌لکی سڤیل و له‌شکه‌ری عيراقی که‌فتن (Steven, 1988). ژبه‌ره‌ندی، ل 15 ئادارا 1988ی، ژلايی خوږه سه‌روکی عيراقی، سه‌دام حسینی، نامه‌ک بو جه‌لال ته‌له‌بانی، سه‌کرته‌ری گشتی بی ئیکه‌تيا نشتيمانيا کوردستانی فریکر و تیدا داخواز ژي کر کو هيزين ئيرانی ژ

کۆمارا ئیسلامیا ئیرانی و هه‌فه‌ییمانین وی د شه‌ریدا بوون، ئانکۆ دشین بیژین لدویف هزر و بیژین وه‌لاتین که‌ندافی کورد بچه‌ندین ره‌هه‌ندانقه وه‌ک مه‌ترسیه‌ک بگه‌ف ل سهر به‌رژه‌وه‌ندیین وان هاتبوون دانان، ژبه‌رکو

1. ئاریشه‌یا ناخ و ئافی دنایه‌را ته‌هران و وه‌لاتین که‌ندافی دا زۆر بوون، ژبه‌ر هندی دی بین، ئه‌وان وه‌لاتان دفا هاریکاریا به‌غدا بکه‌ن و پشته‌فانیا هه‌می تاوانین وی ئه‌وین لده‌فه‌ری ئه‌نجامداین بگرن.

2. ژلایی ریبازا ئایینی فه، ده‌سته‌ه‌لاتین سونه مه‌زه‌ه‌بین که‌ندافی عه‌ره‌بی ره‌وته‌کا به‌یژا ده‌سته‌ه‌لاتاریی وه‌ک کۆمارا ئیسلامیا ئیرانی ب مه‌ترسی و گه‌ف دزانی بو سهر ده‌سته‌ه‌لاتین خو، ب تایه‌تی ل هه‌می فان وه‌لاتان دا ریژه‌ین جودا جودا شیعه مه‌زه‌ه‌ب بین هه‌ین. له‌ورا دی بین، ئه‌فان وه‌لاتین که‌ندافی حکومه‌تا به‌غدا پالدا و هاریکاریا وی دکر بو هندی ده‌روازی رۆژه‌ه‌لاتی که‌ندافی بو وان پاراستی بمینتن.

3. وه‌لاتین که‌ندافی ژهندی دترسیان، کۆ ته‌هران بنه‌ماین شۆره‌شا ئیسلامی به‌یژنه‌ ده‌رفه و دئیکه‌م پینگا‌ف دا وه‌لاتین که‌ندافی بخۆفه بگرتن و پاشی ئه‌وان وه‌لاتان بی هاریکاریا وه‌لاتین زه‌یژ نه‌دشیان به‌ره‌فانیا سه‌روه‌ریا خو بکه‌ن.

4. ژلایی که‌ندافیقه کۆمارا ئیسلامیا ئیرانی ب مه‌ترسی بو به‌رژه‌وه‌ندیان یان پیشه‌هاتین ئابوری،

دفا ده‌میدا وه‌لاتین ئیسلامی و عه‌ره‌بی بین کیشۆه‌ری ئاسیا ل سهر سیی گروپین سه‌ره‌کی دابه‌ش ببوون، بقی ره‌نگی:

1. کۆمارا ئیسلامیا ئیرانی، کۆمارا عه‌ره‌بیا سۆری و کۆمارا عه‌ره‌بیا لیبیا، ئه‌فی گروپی دژایه‌تیا حکومه‌تا به‌غدا دکر.

2. ژ وان وه‌لاتین عه‌ره‌بی پیک ده‌ات، ئه‌وین جوهره‌ک ژ جوران چ بیافی (سیاسی، له‌شکه‌ری و ئابوری) بیتن، هه‌فه‌ییمانین ستراتیجی بین به‌غدا بوون، وه‌ک (مسر، ئۆردن، یه‌مه‌ن، سعودی، کویت، قه‌ته‌ر، به‌حره‌ین، عومان، ئیمارات، جه‌زائیر، مه‌غرب، تونس، سو‌مال، وه‌لاتین ئاسیا به‌هند، پاکستان، ئه‌ندۆزسیا و مالیزیا).

3. ئه‌و وه‌لاتین عه‌ره‌بی و ئیسلامی بوون بین ب کیشه‌ین نافخوه‌یی بین خو‌فه مژویل بوون و هه‌لو‌یسته‌کی به‌رده‌وام هه‌مه‌به‌ری حکومه‌تا عیراقی نه‌بوو، هه‌روه‌سا نه‌دفا سیاسه‌تا خو یا ده‌رفه دیار بکه‌ن، ئه‌ف گروپه‌ ژ (لۆبنان، فه‌لیستین، ئه‌فغانستان، وه‌لاتین نافه‌راستی ئاسیا و تۆرکیا هتد) (ئه‌بو به‌کر، 67، 2000).

هه‌ژی یه‌ بیژین، گروپین دووی و سیی ل نیزیک و دیری هه‌فه‌ییمان لگه‌ل به‌غدا هه‌بوو، ده‌ه‌مان ده‌مدا، لگه‌ل حکومه‌تا وی ده‌می یا کۆمارا ئیسلامیا ئیرانی هه‌فرکی هه‌بوون یان ده‌ه‌فرکیدا بوون. ئه‌نجام وه‌سا هاته‌ پیش بقی جووری دبه‌رژه‌وه‌ندیان وی ده‌میدا بوویه‌رین سیاسی بخوینن (مسته‌فا، 200، 2013).

ژنده‌یین وی پاشه‌روژی. لگهل هندیدا، په‌یمانین سه‌ربازی دناقبه‌را ههر دوو وه‌لاتان دا هه‌بوو. بو سه‌لمان‌دناقی چه‌ندی، ل سالا 1984ی، دناقبه‌را عیراق و تۆرکیا دا هاتبوو مۆرکرن. لدویف به‌ندیڤن فی په‌یمانامی، ههر ئیک ژ وان دشیا بکویراتیا 30 کلیۆمه‌تران بچیه‌ته دناڤ سنۆری یی دا بو لیدانا ههر هیژه‌کا کوردی دوی ده‌قهری دا، یاکۆب مه‌ترسی ل سه‌ر ئاسایش و به‌رژه‌وه‌ندیڤن وان ده‌هاته پيش.

4. دیسان وه‌لاتی تۆرکیا وه‌ک ئەندامه‌کا ریکنخراوا له‌شکه‌ری یا ئەتله‌تیکا باکور (ناتۆ) و بنگه‌هه‌کی سه‌ربازی یی ئەمریکا ب کوره‌یی سیاستا ئەمریکا دناڤ په‌یوه‌ندیڤن خودا جی به‌جیدکر. دفی ده‌میدا سیاستا ده‌رفه‌یا یا ئەمریکا لگهل عیراق بوو. به‌همان شیوه‌ تۆرکیا هه‌فه‌یمانان عیراقی بوو داکو به‌رژه‌وه‌ندیڤن خو یین سیاسی و له‌شکه‌ری لگهل ئەمریکا پپاریژتن (ئه‌بویه‌کر، 68، 2000؛ مسته‌فا، 200، 2013).

لقی ده‌میدا، سه‌ره‌رای هندی تۆرکیا هایداری ئەنفالکرن و کیمیا بارانکرن ده‌قهرین کوردی بو ل عیراقی. به‌لی تۆرکیا به‌رده‌وام پشته‌فانیا سیاستا عیراقی دکر، بو وینه‌ل 9 ئیلونا 1988ی، ل کونفرانسه‌کی رۆژنامه‌فانیدا راکه‌هاندبوو، " چ به‌لگه‌نامه‌ لبه‌ر ده‌ست نین، کو تیدا به‌یته‌ سه‌لماندن عیراقی چه‌کی کیمیا یی ب دژی کوردان بکارتینایه‌" (Watch, M.E, 1993, 168).

ژنده‌ریڤن سرۆشتی وه‌ک نه‌فتی و نازدادیا هاتن و چوونا ده‌ریایی دناڤ که‌نداڤی دا ده‌هاته پيش.

5. لده‌ڤ وه‌لاتین عه‌ره‌بی به‌های نه‌فتی ژ ههر بنیکنه‌ک و پيش‌کاریه‌کا مافین مروفی گرنگتر بوو، وه‌لاتین که‌نداڤی عه‌ره‌بی سه‌قامگیریکرن به‌های نه‌فتی لگهل عیراقی ب ساناهیت ژ که‌نگه‌شه‌کرن ره‌فتار و هه‌لۆیستین لگهل کوردان یان کۆمارا ئیسلامی دانا بوون (ئه‌بویه‌کر، 68، 2000).

لدور ته‌وه‌ری هه‌لۆیستی تۆرکیا و بیده‌نگیا وی وه‌ک هه‌فسنۆره‌کا وه‌لاتی عیراقی یا نیژیک و ناگه‌ ژ پيشه‌ات و ره‌وشا کوردان، دشین چه‌ندیڤن خالین گرنگ و سه‌ره‌کی لدور بیده‌نگیا وی هه‌مه‌به‌ری هه‌وین ئەنفالان و شه‌ری جینوسایدی ل کوردستانا عیراقی بقی ره‌نگی لخوا‌ری شروڤه‌ بکه‌ین.

1. وه‌لاتی تۆرکیا ژ هندی ددترسیا، کو ته‌هران بچیه‌ته لگهل هه‌فه‌یمانان سه‌ربازی لگهل بلۆکی ئیکه‌تیا سوڤیه‌تی و زیانی ب شیانین وی یین له‌شکه‌ری بگه‌هینتن.

2. هه‌روه‌سا تۆرکیا ژ شیعه‌ مه‌زه‌یین دناڤ تۆرکیا دا، ب تایه‌تی ژ لقیڤین عه‌له‌ویان ددترسیا و هه‌ز دکر ب ههر به‌هایه‌کی هه‌ی ریی ل به‌لاقبوونا هه‌زا شیعه‌گه‌ری بگرتن.

3. تۆرکیا دست‌اتیڤیه‌تی دژایه‌تیا کوردان دکر، ژبه‌ر هندی، تۆرکیا هه‌ز دکر ئەوا به‌غدا لگهل کوردان دکه‌تن، ئەو ده‌لیفه‌ک زیڤینه‌ بو کار و

کوردان ژلایې عیراقی فه "شهرمزاری یه بۆ رۆژه‌ه‌لاتا نافین"، دابوو دیارکرن، ئیران شهری خو ناراه‌ستینن تاکو رهین زۆرداران ل ده‌فه‌ری نه‌هیلن (Watch, M.E, 1993, 168).

ل 31 ته‌باخا 1988ی، سه‌رۆک وه‌زیرین ئیرانی، میر حوسینی موسه‌وی، دچا‌پیکه‌فتنه‌کی دا، لگه‌ل جینگری وه‌زیری ده‌رفه‌ی تۆرکیا دیارکرن بوو، "هیرشین عیراقی بۆ سه‌ر کوردان زۆر هو‌فانه‌ن و ل دویف هه‌لو‌یسته‌کی مرو‌فانه‌ل سه‌ر وان و هه‌می وه‌لاتین جیهانی پید‌قیه، کو نه‌وا دشیانین وان دابین هه‌فکاریا گه‌لی سته‌ملیکری کورد بکه‌ن" (مسته‌فا، 200، 2013). ده‌ه‌مان هه‌لو‌یست دا، ل 5 ئیلونا 1988ی، وه‌زیری نافخوه‌ی ئیرانی، عه‌لی نه‌که‌ر موخته‌شه‌می، را‌گه‌ه‌اند بوو، کو‌مارا ئیسلامیا ئیرانی ناماده‌یه په‌نا‌به‌رین کورد وه‌رگرتن (مسته‌فا، 200، 2013).

عیراق نه‌نداما بزافا وه‌لاتین بی لایه‌ن بوو، ده‌ه‌مان ده‌مدا، چه‌ک ژ هه‌ر دوو بلۆکین رۆژه‌ه‌لاتی و رۆژ‌نا‌فایی دکری یان وه‌ردگرتن، وه‌لاتین عه‌ره‌بی و ئیسلامیین دیتر ژ ی خو‌ دابوو لایې ریک‌خراوین وه‌لاتیین بی لایه‌ن. عیراق ده‌وله‌تا به‌یژ بوو ژ زۆر رووین بابته‌تی و زاتیقه‌ پتر گه‌شه‌کر بوو ژ وه‌لاتین بی لایه‌ن، ژ لایه‌کیقه‌ فان وه‌لاتان دخواست به‌غدا بشکینن، یان لاواز بکه‌ن و به‌رده‌وام د شه‌ران دابتن. ژلایه‌کی دیقه، سه‌رکه‌فتنن وه‌همی یین به‌غدا ب سه‌ر ته‌هران دا

ژلایې خو‌فه، ئیران وه‌ک وه‌لاته‌کی هه‌فسنۆر و هه‌فه‌یمان لگه‌ل هیز و پارتین سیاسی یین کوردستانی، ل سه‌رده‌می نه‌نفالان دا هه‌لو‌یسته‌کی مرو‌فايه‌تی چ وه‌ک مله‌ت و چ وه‌ک حکومه‌ت وه‌رگرت، ب تایه‌تی خه‌لکی پارچا رۆژه‌ه‌لاتی کوردستانی، چوونا پشکه‌کا مله‌تی وان بی هه‌می تشین خو‌ژ ده‌ست دابین، ره‌پ و رووت، وان خو‌ل خه‌لکی خو‌کره‌ خو‌دان، مالی خو‌لیک نیفه‌کر بوو، تشین خو‌ل سه‌ر خه‌لکی خو‌ی په‌نا‌به‌ر دابه‌شکر بوو (سه‌نگاوی، 2007، 123).

رۆژ‌نامه‌یا نیویۆرک تایمز، دراپۆته‌ک خودا، یا‌کو دزفرتن بۆ 24 ئادارا 1988ی، دایه‌ دیارکرن، حکومه‌تا ئیرانی، حکومه‌تا عیراقی ب بکارئینانا گازا ژه‌راوی تاوانبارکری یه و نو‌ینه‌ری ئیرانی‌ل ریک‌خراوا نه‌ته‌وه‌ین ئیکگرتی دابوو دیارکرن حکومه‌تا عیراقی 5ه‌زار که‌س کوشتینه و 5ه‌زار بریندار کرینه بریکا بکارئینانا چه‌کی کیمیایی ل سه‌ر خه‌لکی هه‌له‌بجه. هه‌روه‌سا ئیرانی، داخواز ژ نه‌ته‌وه‌ین ئیکگرتی کر، بله‌ز لژنه‌کی بۆ دویف‌چوونا بکارئینا چه‌کی کومکۆژ ره‌وانه‌یی عیراقی بکه‌تن ژ بۆ پشکینن ده‌رباره‌ی بکارئینا گازا سیانید و گازا خه‌رده‌ل هه‌له‌بجه (بنیره‌ پاشبه‌ندی ژماره 5) (Cowell, 1988). هه‌روه‌سا راپۆرتی نامازه‌ به‌ندی دایه، کو سه‌رۆک وه‌زیری ئیرانی، نه‌میر حسین موسه‌وی، را‌گه‌ه‌اندیه بکارئینانا چه‌کی کومکۆژ ب دزی

نهو مه‌نده‌هوش کر بوون (نه‌بویه‌کر، جینف یا سالا 1925ی)، ل سهر پښه‌تپښ عیراقی ناهیتنه گونجاندن و یا تایه‌ته ب شهرین دناقبه‌را دهوله‌تان دا و نه چالاکیښن نافخوه‌پښ دهوله‌ته‌کا خوډان سه‌روه‌ر، نافبری دیارکر، کو نه‌و کونه‌هه‌که ده‌رباره‌ی عیراقی دهیتنه‌کر (مسته‌فا، 201، 2013)، نانکو بقی چهندی دیار دبیتن، کوشتن کوردان ژلایې عیراقی څه، عه‌ره‌بان ب تشته‌کی ره‌وا دزانی.

پشتی بورینا چهنده‌ر ژه‌کا ژ کومکوژی و کیمیا بارانکرنا هه‌له‌بجه، لریکه‌فتی 20 نادارا 1988ی، کونگری ټیکه‌تیا وه‌لاتپښ ټیسلامی ب پشکداریا 42 وه‌لاتپښ ټیسلامی ل وه‌لاتی کویتی هاته‌به‌ستن. دفی کونگره‌یدا چهندين بابته‌ وه‌ک کیشه‌یا فله‌ستپښی، نه‌فغانستن، روسیا و شه‌ری عیراقی ټیرانی هاتنه‌گه‌نگه‌شه‌کر. به‌لی تشتی بویه‌جه‌ی هوشمه‌ندی نه‌وه، دفی کونگره‌یی دا نه ژ دیر و نه ژ نیړیک به‌حسی جینوسایدکرنا کوردان نه‌کر (ټیحسان، 488، 2017)، لقیږی دیار دبیتن، وه‌لاتپښ ټیسلامی یا سعودیا سه‌رکیشیا وان دکر کورد ب ملله‌ته‌کی نه‌مؤسلمان دزانی و ههر تشتی ب سه‌ری کوردان دټینا ب کیشه‌یه‌کا نافخوه‌یی عیراقی دیار دبیتن. ژبه‌ر هندی، سه‌روکی بزاقا رزگاربخوازا فله‌ستپښی دکونفرانسه‌کی دا دابوو دیارکر، کورد هه‌ژی وی چهندی نه‌یا عیراقی ب سه‌ری وان دټینتن، چونکو نه‌و هه‌څپه‌یمانپښ ټیسرائیلی و ټیمپریالیزمیان (مه‌مه‌د، 2017، 25).

مه‌نده‌هوش کر بوون (نه‌بویه‌کر، لده‌مه‌کیدا حکوومه‌تا به‌غدا دورپښچپښ ټابوری دانابوون سهر ده‌فه‌رپښ سنورپښ خو‌ه ل کوردستانی، ده‌مان پښگاڅپښ خودا، داکو ریپي خو‌یی تاوانبار و هوقانه‌ب مروفایه‌تی نپشا جفاکی نیفده‌وله‌تی بده‌تن، حکوومه‌تا عیراقی وه‌ک سیاسه‌ته‌ک هاریکاریپښ مروقی فریدکرنه چهندين وه‌لاتپښ عه‌ره‌بی و ټیسلامی، ده‌مان ده‌مد، مزگه‌فتپښ مه‌زن ل یه‌مه‌ن و به‌ریتانیا ټاقا دکر. لده‌می حکوومه‌تا عیراقی نه‌و کاره نه‌نجامدندان، به‌زاران زارو، گه‌نچ و پیرپښ کوردستانی کیمیا باران دکر، ده‌مان وه‌ختدا، به‌حسی مروقی و قه‌ده‌غه‌کرنا چه‌کی کومکوژی دکر (نه‌بویه‌کر، 69، 2000؛ مسته‌فا، 200، 2013).

ریژه‌یه‌کا زورا وه‌لاتپښ عه‌ره‌بی و ټیسلامی خو‌ دقان روویدانا نه‌دگه‌هاندن و نه‌بتنی بیده‌نگپښ خو‌ دپاراستن، به‌لکو ب هه‌می شیانپښ خو، دژایه‌تیا خو‌ هه‌مبه‌ری بزاقا رزگاربخوازا کوردی دیار دکر و دورپښچپښ ټابوری، سیاسی و ږاگه‌هاندنی ژلایې وانقه‌ل سهر کوردستانی دهاتنه‌دانان (عیسی، 201، 2005). ده‌مان ده‌مد، سیاسه‌تمه‌دارپښ عه‌ره‌بی پشته‌فانیا خو‌ کریارپښ هوقانه‌پښ عیراقی ده‌دبیرپښ، بو نمونه، شازلی قولیپي، نه‌مینداری گشتی بی کومکارا عه‌ره‌بی دایه‌خویاکرن، پروتوکولا قه‌ده‌غه‌کرنا چه‌کی یا

ئانکۆ دشیین بیژین، ههر ژ ده‌ستپیککی ئەف ناخه
وه‌سا هاتیه پيش چافین وان رۆژه‌ک ژ رۆژان ل
سه‌ر نه‌خشی جیهانا عه‌ره‌بی فه‌نه‌بوو.

5. ته‌وه‌ری سیی: سیاسه‌ت و هه‌لۆیستی

نیفده‌وله‌تی ژ قركنا كوردان ژلايی رژیما عیراقی

فه

پشتی شکه‌ستنا شۆره‌شا کوردی ل سالا
1975ی، راوه‌ستاندا ئالیکاریین له‌شکه‌ری ب
ب بزافا رزگاربخواز کوردی ل تیرمه‌ها هه‌مان
سالا و ده‌ستپیکرنا شه‌ری عیراقی و ئیرانی، ل 3
چریا دووی 1983ی، بۆ ئیکه‌م جار، (سیناتۆر
ئیدوارد و ليام "بیل" پروکزماير Edward
William "Bill" Proxmire 1915-
2005)، ئەندامی ئەنجومەنی پیرانی ئەمریکا
به‌حسی بارودۆخی دژواری کوردان ل عیراقی کر
بوو، نافبری دابوو دیارکون، دفی شه‌ری دا
زیانین مه‌زن ب کوردان
که‌فتینه‌ (کیلی، 42، 2013).

پروکزماير راکه‌هاند کورد ب سیسته‌مه‌کی
ریکخستی یین ده‌ینه سه‌رکوتکون، گوند و
باژیرین وان یین ده‌ینه خرابکون و ویرانکون
ژلايی رژیما عیراقی فه. ددریژه‌پیدانا گۆتارا
خۆدا، نافبری دابوو خویاکون، بنه‌مالین کوردان
یین ژ ئیک هاتینه جوداکون، کوردین
نشیمانپه‌روه‌ر و هیژین وان یین هاتینه زیندانکون
و سیداره‌دان، په‌نابه‌رین کورد ب زۆری یین دناف

نه‌کۆ بتی کیشه‌یا کوردی ل سه‌ر ئاستی
سیاسی دناف وه‌لاتین ئیسلامی و عه‌ره‌بی دا هاتبوو
پشت گوهاڤین و گرنگی پینه‌ده‌هاته دان. به‌لکۆ ل
راکه‌هاندنا عه‌ره‌بی دا ژی به‌هه‌مان شیوه‌ پیته
پینه‌ده‌هاته دان. به‌ره‌فاژی ده‌زگه‌هین راکه‌هاندنا
عه‌ره‌بی پیته‌کی زۆر ب کومکۆژیا سه‌برا و شاتیللا
ل وه‌لاتی لبنانی دابوو، ب هه‌می شیوه‌یه‌کی
پشته‌فانیا قۆربانیین فی تاوانی دکر، بوویه‌ر و
پیشه‌تین وی ب هویری به‌لاف دکر. وه‌لاتین
عه‌ره‌بی هه‌سته‌کی زۆر لاواز و نه‌دئاستی
مروفايه‌تیدا هه‌مه‌به‌ری جینوسایدکون کوردان
هه‌بوون. ژبه‌ر هندی زانایی عیراقی یی خواندین
ئیسلامی و رۆژه‌ه‌لاتا نافین (عه‌دنان مه‌کیه)، دایه
دیارکون، "حه‌ماس مه‌ عه‌ره‌بان دگریتن،
نه‌رازیبوونی ده‌ردبیرین هه‌مه‌به‌ری ویرانکون 300
گوندین فه‌لستینی یان به‌رامبه‌ری کوشتنا زارۆین
وان ب ده‌ستی هیژین ئیسرايیلی و بملیونا لاپه‌ران
ده‌باره‌ی ره‌فتار و سیاسه‌تا ئیسرايیلی دنقیسین.
به‌لی لده‌مه‌کیدا، ویرانکون گوند و باژیرین
کوردستانی ئیدانه و شه‌رمزار ناکین" (مسته‌فا،
203، 2013).

بکورتی، هه‌ژی یه‌ ئاماژی به‌ندی بده‌ین ئەو
ئاخا تاوانین ئەنفالان تیدا ده‌هاته ئەنجامدان، ژلايی
هه‌می ده‌سته‌ه‌لاتدارین وه‌لاتین عه‌ره‌ب و کۆمکارا
عه‌ره‌بیغه‌ ب پارچه‌کا دانه‌بری ژ ئاخا عه‌ره‌بی
ده‌هاته دانان، به‌لی لده‌می هه‌وین ئەنفالان تیدا
هاتینه ئەنجامدان، عه‌ره‌بان خۆ بیده‌نگ کر بوو.

دهوله‌تین زلهیز بخۆ ژى دهست دناؤه جینوساید کرنا کوردان دا هه‌بوو (Ahmad, 2014, 185). ل سالا 1984ی، دبلۆماتکار و نفیسه‌ری ئەمریکا پیتەر وودارد گالبریس (Peter Woodard Galbraith)، بۆ ئیکه‌م جار وه‌ک ئەنداما کومیتا ده‌رقه یا ئەنجومه‌نی پیران سه‌ره‌دانا عیراقی کر بوو، هینگی گالبریس لگه‌ل حکومه‌تا ریگی بوو، نانکو نه‌دقیئا ئیران دشه‌ری دگه‌ل عیراقی ب سه‌رکه‌فتن. هینگی ناقبری وه‌سا تیگه‌هشتبوو، کۆ حکومه‌تا عیراقی یا خو به‌ره‌ده‌ئ دکه‌تن ژبو هیره‌شه‌کی ب دژی کوردان و مه‌به‌ستا سه‌ره‌کی یا حکومه‌تا عیراقی ژفی هه‌وی ژناقبری نقشێ کردی بوو (کیلی، 2013، 45).

لریکه‌فتی 14 ئادارا 1989ی، ریکخراوا لیبۆرینا نیقده‌وله‌تی (Amnesty International)، د راپۆرته‌ک خو‌دا راگه‌هاندبوو، دناقبه‌را ئیلونا و چریا ئیکی یا سالا 1985ی دا، رژیما عیراقی 300 زارۆکین کورد یین دناقبه‌را 17 تا 23ی سالی دا سیداره‌دا بوون. ده‌مان راپۆرت دا به‌حسی 5 هزار یین ب چه‌کی کیمیایی له‌هه‌له‌بجه هاتینه کیمیاباران کرنا کر بوو (مزویری، 2013، 40).

ژلایه‌کی فه، لریکه‌فتی 9 نیسانا 1987ی، په‌رله‌مانی ئەوروپا، نه‌رازیبوونا خو ل دور گرتن، ئەشکه‌نجه‌دان و کوشتنا 300 زارۆک و گه‌نچین کورد ل باژیری سلیمانی ژلای حکومه‌تا به‌غداهه‌ ده‌ربری بوو. ده‌مان نه‌رازیبوون دا،

کاردانین مان و نه‌مانی دا هاتینه ئاکنجییکرن. لدوماهیی ناقبری دابوو دیارکرنا، "یا ئاشکرایه، ئەهه‌ کرپاره ژبو ژناقبرنا کوردان وه‌ک گرۆپه‌کی خودان که‌لتۆر هاتیه دارشتن و بیگومان ئەهه‌ کرپاره دچنه دخانه‌یا جینوسایدی دا" (کیلی، 2013، 42).

رژیما به‌عس د هیره‌شین خو یین جاش و سه‌ربازی دا ل کوردستانی سه‌رکه‌فتن نه‌ئینابوو. له‌ورا هه‌ر ژ سالا 1984ی، خو بو هیره‌شین چه‌کی کیمیایی ب دژی کوردان ناماده‌کر بوو. سه‌ره‌رای هندی ب درێژاهیا شه‌ری عیراقی و ئیرانی دا، عیراقی جارن چه‌کی کومکوژ ب دژی هیره‌ژین ئیرانی بکار دئینا، به‌لی بکارئینا فی چه‌کی ب دژی کوردان د رایا گشتی یا جیهانی نه‌بوو، ئەهه‌جا هه‌ست به‌ندی نه‌کریتن یان چاقین خو لیتقاندینه و دیارنه‌کری یه (Ahmad, 2014, 185).

ژبه‌ر هندی، دی یین، ئەوا ب سه‌ر کوردین هه‌ر دوو وه‌لاتان هاتی، ژلای جفاک و ریکخراوین نیقده‌وله‌تیغه چه‌گرنگی یینه‌هاتیه دان. به‌ره‌فاژی، ریکخراوین نیقده‌وله‌تی وه‌ک (UN) بتنی ب شه‌ری هه‌ر دوو وه‌لاتانغه مژویل بوو و چاقین خو ل شه‌ری جینوسایدی ب دژی کوردان گرتینه. دفی بیافی دا حکومه‌تا عیراقی به‌یچه‌تا شه‌ری بزاؤه دکرنا کوردا ب ئیکجاری قرر بکه‌تن و خوّه ژ کیشا کوردی قۆرتال بکه‌تن. بیگومان

به لافکرن، بو وینه (بنیره پاشبه نندی ژماره 6). ههروهسا نوینه ری سکریتیری گشتی بی ریکخراوا نهتهوهین ئیکگرتی بو عیراق و ئیرانی، سهره دانا نهخوشخانهین عیراق و ئیرانی کربوو، بهلگهین راست بدهستقه ئینابوون، کو تیدا هاتبوو سهلماندن چه کی کیمیایی ب دژی کوردان هاتیه بکارئینان. لقی ده میدا، وهک ژیدهران دایه دیارکرن 2198 قوربانین ههله بجه هاتبوون به لافکرن (Steven, 1988).

به لی ده زگه هین راگه هاندنا بهریتانیا ب تایه تی، رادیو بی بی سی (BBC)، دابوو دیارکرن دناقههرا 3200 تا 5 هزار کهسان بووینه قوربان. ههروهسا نهقی رادیوی به لافکر بوو، ژیدهرین باوه ری پیکری دایه زانین دقی کومکوزی دا دناقههرا 7 هزار تا 10 هزار کهسان بریندار بووینه، ژبه ر هندی نهف روویدانه ب نهینیا خویناوی (Bloody Friday) دایه نیاسین (The BBC, 1988).

لژنه کا تایهت و شارهزا، پیک دهات ژ (کومه لا دکتور)، لژیر سه ره پهرشتیا ریفه به ری کولیزا ته کسیکولوزی- ژه هرناسی ل زانکویا خیت (Ghent University)، پروفیسور اوبین هاید ر یککس (Dr. Aubin Heyndrickx) (بنیره پاشبه نندی ژماره 7)، سه ره دانا کوردستانی کر بوو، ژماره کا زورا نمونه و بهلگه نامهین تو مارکری ده رباره ی ههله بجه و ده قهرین ده ورره به ر گه هاندن زانکویا

پهرله مانی نه ورؤپا عیراق ئاگه هدار کربوو، به رده و امیدان بقان جو ره سیاست و کارین هوقانه دی زیان ب په یوه نندیین عیراقی و وه لاتین نه ورؤپی که فن (کیلی، 2013، 45). ژلایه کی دیقه، گالبریس بهه قکاریا هیود رانکین (Hyde Rankin)، کار بدهستی بالیوزخانه یا نه مریکا ل به غدا گه شته ک کورت دنا ف به غدا دا نه نجامدا بوو، دقی گه شتا خو دا سه ره دانا هنده ک ده قهرین کوردی وهک باژی ری شه قلاوا، دقی سه ره دانا خو دا، گالبریس ههست ب جودا هیا کوردستانی ژ سه ره دانا خو یا سالا 1984 ی، کر بوو. ناقبری هنده ک دیمه ن دیتبوو، دنه نجامدا گه شته وی باوه ری کۆ حکومه تا عیراقی چه کی کیمیایی ب دژی کوردان ب کارئینایه (مزویری، 2013، 40).

ههروهسا لده می دناقههرا 16-17 ئادارا 1988 ی، رژیما عیراقی رابووی ب نه نجامدانا تاوانه کا زور هوقانه ب دژی خه لکی ههله بجه و ده ورره به ران. ژبه رکو دقی ههوی دا رژیما عیراقی ب چه کی کیمیایی په نابوو به ر ژه ره کرنا پتیا ژیدهرین ژیا ری ل ده قهری و کیمیاباران کرنا خه لکی وی (Steven, 1988). دنه نجامدا، 5 هزار کهس ژ ژن، زاروک، پیر و گه نچ هاتنه گوشتن و 10 هه تا 15 هزار کهس ب ره نگی زور بتس و هوقانه بریندار ببوون. دنه نجامدا، ده زگه هین راگه هاندن جیهانی راپورت، وینه، فیدیوین روویدانین ههله بجه

ئه‌سفیساینت کییمیایی و به‌کترپولۆژی د شه‌ری دا دابوو(مسته‌فا، 2013، 204).

هه‌ر وه‌لاته‌کی بکاربینتن د یاسایا نیقده‌وله‌تیدا به‌رپرسیاره‌تیا یاسایی دکه‌قیته ستۆیی ویدا. چونکو دبیته ئه‌گه‌ری ژنافه‌رنا مرۆفی و نه‌خاسمه نه‌هیلانا ژيانا مرۆفایه‌تی بو ماوه‌یه‌کی زۆر د وان ده‌فه‌ران دا، ژبه‌ر هندی، له‌ورا ب کارئینانا چه‌کی کییمیایی تاوانه‌کا جیهانیه و چاؤ لینه‌هینه نقاندن به‌رامبه‌ری تاوانین وی، چ تاوانکارحکومه‌ت بیت، یان که‌س بیتن. حکومه‌تا عیراقی ژی ژ وان ده‌وله‌تان بوو یین ئه‌ف پرۆتۆکۆله مۆرکری . به‌لی کییماسی دکارئینانا که‌رستین قه‌ده‌غه‌کری دا نه‌کر دژی خه‌لکی بی گۆنه‌ه و بی به‌ره‌فانیی ل کوردستانی(گول، 10، 2010).

ده‌هوین ئه‌نفالان دا، حکومه‌تا عیراقی چه‌ندین جوړین تاوانان ب دژی گه‌لی کورد ئه‌نجامدابوون، گرنگترین ئه‌و تاوانین حکومه‌تا عیراقی ب دژی کوردان ل ئه‌نجامداین، بقی ره‌نگی ل خۆاری بوون:.

1. نه‌هیلانا گوندین کوردستانی و وێرانکرنا پیرانیا ده‌قه‌رین به‌رفه‌هه ب هه‌ریمداری و ناوچه‌داریه‌ه.
2. بکۆم به‌رزه‌کرنا خه‌لکی کوردستانی بی جوداهی.
3. بکۆم جینۆسایدکرنا خه‌لکی کوردستانی ب ژن و زارۆ فه.
4. ژنافه‌رنا که‌لتوریی نه‌ته‌وه‌یی.
5. ژنافه‌رن و وێرانکرنا ژیره‌خانه‌یا ئابۆری.... هتد

خینت و فه‌کولینین زانستی یین کویر و هویر ل سه‌ر ئه‌نجامدان(Rosenthal,2006).دناقه‌ه‌را 1 تا 14 نیسانا 1988ی، ل عیراق و ئیرانی چاڤیکه‌فتن لگه‌ل په‌نابه‌ر و زیان قیکه‌فتیان کربوون. ئه‌فی لژنی راپۆرته‌ک لژیر ناڤی (Report No.88/ku/2/pj881) ، لدور پێشه‌تین ده‌فه‌ری نقیسا بوو. د ئه‌فی راپۆرتی دا هاتبوو، "مرن ب سه‌ر هه‌له‌بجه دا هاتیه، ده‌فه‌ره‌ک بی مرۆف، بی گیانه‌وه‌ر و بالنده‌یه"(Rosenthal,2006).

ئه‌ندامین لژنی که‌له‌خین ئازهلین مری، نمونه‌ین چالین بۆمبارانکری، پارچه‌ین بۆمان، جل و به‌رگین ده‌فه‌ری لگه‌ل خۆ بر بوون بو زانکویا خینت داکو تاقیکرین زانستی ل سه‌ر ئه‌نجام بدن. ئه‌فی لژنی دایه دیارکرن ب کیمی سیی جوړین گازا ژه‌هراوی یین کاریگه هاتبوون بکارئینن. لژنی هه‌می نمونه‌ین لژیر تاقیکرنا دا ئیک لاکربوو و به‌حسی مه‌ترسیان ئه‌وان گازین ژه‌هراوی کر بوون(Rosenthal,2006).

دناقه‌ه‌را 15 نیسانا 1987 تا 2 ته‌باخا 1988ی، حکومه‌تا عیراقی، پتر ژ 25 جارن ب شیوه‌یه‌کی تۆند و هوفا‌نه چه‌کی کییمیایی لده‌قه‌رین جودا جودا یین کوردستانی بکارئینا بوو. سه‌ره‌رای ی ئه‌وان پرۆتۆکۆلین نیقده‌وله‌تی یین هاتینه مۆرکرن ل دۆر قه‌ده‌غه‌کرنا چه‌کی کومکۆژ وه‌ک به‌یاناما جنیف یا سالا 1925ی، کو برپارا قه‌ده‌غه‌کرنا گازا خه‌نداقاندنو

6. عه‌ره‌بکرن و گهورینا ناڤین ده‌فهرین کوردی
7. سه‌پاندنا سیاسه‌تا گهورینا ناسنامه‌یا نه‌ته‌وه‌یی (گول، 10، 2010).
- نه‌ف‌تاوانه دچنه خانه‌یا تاوانین جینوسایدی دا و جینوسایدی ژی ل 11 کانونا ئیکی یا سالا 1946ی، ب برپارا (UN) یا ژماره (96)، ب فرمی وه‌ک تاوانه‌کا جیهانی یا ئاشکرا هاتیه نیاسین (گول، 11، 2010). پشتی هینگی، ل 9 کانونا دووی 1948ی، به‌یاناما قه‌ده‌غه‌کرنا جینوسایدی و سزاین سه‌ر تاوانکارین وی هاته راگه‌هاندن (مسته‌فا، 2013، 520). د به‌ندی ئیکی بی‌فی به‌یانامی دا هاتیه، " نه‌ف‌تاوانه نه‌گه‌ر د شه‌ری دا بیتن یان ل سه‌ر ده‌می ناشتی دا بیتن، پیدفیه ل سه‌ر لایه‌نین پشکدار بووین به‌یانامی قه‌ده‌غه‌بکه‌ن و سزایی بیخنه سه‌ر تاوانکارین وی" (گول، 11، 2010).
- هه‌روه‌سا د به‌ندی سه‌ه و نه‌هی به‌یانامی دا، هاتیه: نه‌نجومه‌نی ئاسایشا نیقده‌وله‌تی دشیتن هه‌ر جو‌ره‌گه‌فه‌کا دژی ناشتی و پیشیلکرنا هه‌ر ره‌فتاره‌کا دۆژمنکارانه دیار بکه‌تن و برپارا خو بیختنه کاری، نه‌و ژی ل دویف به‌ندین 41 و 42، ئانکو (UN) پابه‌نده ب چاقدیریکرنا ناشتی و ئاسایشا جیهانی و برپاردان، به‌ره‌فانیکرن، نه‌هی‌لانا هه‌ر جو‌ره‌هیرش و دۆژمنکاریه‌کی (گول، 16، 2005). ده‌مان ده‌مد، د به‌ندی دووی بی‌به‌یاناما مافی مروفایدا، هاتیه نا‌بیتن بارودوخین سیاسی بین نیف نه‌ته‌وه‌یی
- بی‌هه‌ر وه‌لاته‌کی، یان هه‌ر ده‌فهره‌کی بکه‌نه هیچه‌ت بو هه‌ر جو‌داهییه‌کی، نه‌فجا، نه‌گه‌ر چ نه‌و وه‌لات، یان نه‌و ده‌فهر یا سه‌ره‌خوویت یان لژی‌ر داگیرکرن و چاقدیریدا بیتن (گول، 14، 2010).
- سه‌ره‌رای هندی، ل 10 نیسانا 1972ی، به‌یاننامه‌ک دهر‌باره‌ی قه‌ده‌غه‌کرن، بکارئینان، به‌ره‌هم ئینانا چه‌کی کیمایی بی‌به‌کتیولوژی و ژه‌هراوی هاتیه راگه‌هاندن و ل 26 ئادارا 1975ی، کار بقی به‌یانامی ژلایی جفاکی نیقده‌وله‌تیغه هاته کرن. هه‌ژی بیژین، ل 11 گولانا 1972ی، عیراقی ئیمزا ل سه‌ر فی به‌یانامی کر بوو. دفی به‌یانامی دا هاتبوو بکارئینانا ماده‌ین قه‌ده‌غه‌کری نیشانا شه‌رمزاریه به‌بو وژدانا مروفايه‌تی (مسته‌فا، 206، 2013).
- نه‌ف و چه‌ندین ریکه‌فتن نیقده‌وله‌تی ل سه‌ر لاپه‌ران ب شیوه‌یه‌کی تیوری بکارئینانا چه‌کی کومکوژ قه‌ده‌غه‌کری به، به‌لی بواری پراکتیکی دا ریک ب ده‌وله‌تان هاتیه دا ب دژی مروفايه‌تی بکارینن و جفاکی نیقده‌وله‌تی و ئیمزاکه‌رین فان جو‌ره‌به‌یانامان بیده‌نگ مایه.
- سه‌ره‌رای فان هه‌می ریکه‌فتن و به‌یانامین هاتینه مۆرکرن، حکوومه‌تا عیراقی سه‌ریچیا فان هه‌می ریکه‌فتنامه‌یان کر و د پروسیسا نه‌نغالان و به‌ری نه‌نغالان ژی، نه‌و تاوانین ب دژی گه‌لی کورد هاتینه نه‌نجامدان، زۆر هو‌فانه بوون، کو د چ به‌نده‌کی ده‌ستیشانکری دا تاوانبارین شه‌ری

ئه‌مربیکا دایه دیارکرن وان دزانی تشته‌کی ترسناک روویدده‌تن، عه‌لی حه‌سه‌ن مه‌جید، سه‌ره‌رشتیاریا کوشتنی ذکر و وینین سه‌ته‌لایتی هه‌بوون نیشان ددان کا چه‌وا گوندین کوردان دهاتنه خرابکرن و ویرانکرن (مسته‌فا، 207، 2013).

هیلته‌رمان جوست (Hiltermann Joost)، ریفه‌به‌ری گروپی ئاریشه‌یان یی رۆژه‌ه‌لاتا ناڤین و باشوری ئه‌فریقیا و ئیک ژ وان زانایانه یین دبوری کارووبارین مافین مروڤیدا کار دکه‌تن و دایه دیارکرن، "د راستیدا جفاکی نیڤده‌وله‌تی هه‌میان به‌شین پیزانینین ده‌رڤه و پۆلیسین نه‌ینی هه‌بوون، کو ئه‌فه ژی هه‌می زه‌یزین جیهانی فه‌دگرتن، ب باشی هایداری هه‌وین ئه‌نفالان ب دژی کوردان ل عیراقی بوون...، به‌لی ئه‌فی په‌یوه‌ندی ب وی چه‌ندی فه هه‌یه، کو فان هیزان چ مفایه‌ک دفی چه‌ندی ده‌یوه‌ دفی ده‌میدا، تا ده‌ستی هاریکاری دریز بکن به‌رامبه‌ری فی تاوانا مه‌زن، ئیدانه و شه‌رمزار بکن" (Hiltermann, 2008, 10).

سه‌ره‌رای فان پیزانینان، برپارا 1800 یا ئه‌نجوومه‌نی گشتی یی نه‌ته‌وه‌ین ئیکگرتی کول دویش فی برپاری به‌رپرسیاریا نشتیمانی و نیڤده‌وله‌تی وه‌ک ئیک دکه‌ڤیته ستوی تاک وه‌لاتان دا به‌رامبه‌ری تاوانا کومکوژی (مسته‌فا، 207، 2013). به‌لی دبیتن، ئه‌ف تاوانه دهاتنه

ئامازه پی نه‌هاتبوو کرن. به‌رپرسی ئیک یی ئه‌نجامدانا ئه‌نفالان ل ده‌ڤه‌رین کوردی، (عه‌لی حه‌سه‌ن مه‌جید) ب هه‌می هه‌ستین خوڤه دایه دیارکرن، "دی هه‌میان ب چه‌کی کیمیایی ژناقبه‌م، بزائم کا کی دی ناخفتن؟ کومه‌لا نیڤده‌وله‌تی له‌عنه‌ت ل کومه‌لا نیڤده‌وله‌تی... و ل وانژی ئه‌وین گوه ل وانا دگرن" (Watch, M.E, 1993, 175).

بفی چه‌ندی سه‌دام حسین ب ئیکه‌م که‌س یی گازا ژه‌ه‌راوی ب دژی ملله‌تی خو بکاریایی ده‌یته هژمارتن. هه‌روه‌سا ب ئیکه‌م که‌س یی چه‌کی کیمیایی ئینایه د شه‌ران دا ل رۆژه‌ه‌لاتا ناڤین ده‌یته هژمارتن. پابه‌ندبوون ب فان رپکه‌ڤتنامه‌یا و به‌رچاڤگرتنا وان د هه‌می ده‌مه‌کیدا نه‌بوویه، به‌لکو د وان وه‌ختان دا دهاتنه جی به‌جیکرن ل ده‌می به‌رژه‌وه‌ندیان دخواست (مسته‌فا، 206، 2013).

هه‌وا ئه‌نفالان ب چ ره‌نگه‌کی کریاره‌ک نه‌بوو ل پشت چاڤین ده‌زگه‌هین وه‌لاتین زه‌یزین جیهانی هاتبیته کرن وه‌لاتین زه‌یز سه‌ره‌رای هه‌بوونا هه‌فرکیان دناقبه‌را وه‌لاتین زه‌یز دا، ل وی ده‌میدا بو هه‌ڤکاریکرا عیراقی بوونه ئیک ده‌نگ (فه‌ره‌ج، 101، 2004). پتیا ئه‌وان وه‌لاتان ب ریا بالیوزخانه و ژیده‌رین خوین هه‌والگیریان پیزانین ته‌مام بده‌ستفه ئینابوو کا چه‌وا و ب چ ستراتیجیه‌ت کورد دهاتنه ژناقهرن، سه‌ره‌رشتیاری نیڤسینگه‌ها عیراقی و ئیرانی ل وه‌زاره‌تا ده‌رڤه یا

ته‌گه‌ری لاوازبوونا عیراقی به‌رامبه‌ری ئیرانی به‌حس کری یه (Galbraith, 2007, 134).

ل حوزه‌یرانا 1988ی، ریفه‌به‌ری ریفه‌به‌ریا پیرانینین دهرقه‌یا وه‌زاره‌تا دهرقه‌یا سو‌قیه‌ت (گا.ئن. گبراسیمون)، دچا‌فیکه‌شنه‌کی دا لگهل رپژنامه‌یا (پرافدا) راگه‌هاندبوو، " دنوکه و پاشه‌رپژوی دا ئیکه‌تیا سو‌قیه‌تی بکارئیناناچه‌کی کیمیا‌یی وه‌ک دیرکه‌فتن ژ ریکه‌فتن‌اما ساللا 1925ی دزانیتن، به‌لی بیی به‌رچا‌ف وه‌رگرتنا وی چهندی کو کیی فی لادانی بکه‌تن و هه‌رده‌مه‌کیدا تاوانبار بکه‌تن" (مسته‌فا، 208، 2013).

به‌لی دفی راگه‌هاندنا ئیکه‌تیا سو‌قیه‌تی دا ب هیچ ره‌نگه‌کی به‌حسی کوردان و کیمیا بارانکرنا کوردستانی نه‌هاتبوو کرن. لقی‌ری گومانه‌ک بو مرو‌فی چیدبیتن، کو ئیکه‌تیا سو‌قیه‌ت بخو‌ژی ده‌ست دفی کریاری ددا هه‌بتن، چونکو لقی ده‌میدا په‌یوه‌ندیین هه‌ر دوو نالیان خو‌ش بوون، ب تايه‌تی حکوممه‌تا ئیکه‌تیا سو‌قیه‌تی چه‌کین گران و فرو‌که پیشکیشی عیراقی دکرن. له‌ورا دبیتن ژبه‌ر فی چهندی راگه‌هاندنا سو‌قیه‌ت به‌حسی جینوسايد‌کرنی ل کوردستانی نه‌کریتن (Watch, M.E, 1993, 178).

ل 24 حوزه‌یرانا 1988ی، ل نه‌نجومه‌نی پیرانی ویلايه‌تین ئیکگرتیین ئەمریکا سیناتور میشل (Senator Michelle)، پرؤژی (408)، پیشنیازکر، ب مه‌رهما هندی بکارئینانا چه‌کی کیمیا‌یی ژلایی حکوممه‌تا عیراقی فه‌به‌یتنه

نه‌نجامدان ب بیده‌نگیانه و چ وه‌لاتان به‌ره‌ه‌فیا خو د ناستی فی به‌رپرسیارییدا پیشان نه‌دا.

راپوته‌کا چا‌فدی‌ریا رپژه‌ه‌لاتا ناین (The Middle East Watch)، و رپژنامه‌یا ئەمریکا، نیویورک تائمز (The New York Time Newspaper)، دهرباره‌ی سیاستا ئەمریکا نه‌وا لژی‌ر نافی، " مافین مرو‌فی ل عیراقی"، دیار کری یه، کو ویلايه‌تین ئیکگرتیین ئەمریکا ب هه‌می شیانین خو‌هاریکاریا عیراقی کری یه و ب چ ره‌نگه‌کی نیازا وی چهندی نه‌بوویه عیراقی ژ نه‌گه‌ری پیشلکرنا مافین مرو‌فی و سه‌پچیکرنا مافین نیقده‌وله‌تی سزا بده‌تن" (Watch, M.E, 1993, 178). بیده‌نگیا نه‌ته‌وه‌ین ئیکگرتی به‌لگه‌یه ل سه‌ر رازیبوونا زورداری ب دژی کوردان و پشکداریا ئەمریکا و هه‌فه‌یمانین وی دفی تاوانیدا (باسیره، 100، 2013).

دبلوماتکار و نقیسه‌ری ئەمریکا پیتهر وودارد گالبریس (Peter Woodard Galbraith) دایه دیارکرن، کو ئەمریکا داخوازا وی چهندی نه‌کر بوو کو سه‌دام حسیینی سزا بده‌تن به‌رامبه‌ری تاوانین وی یین ب دژی کوردان نه‌نجامداین. د راستیدا کیم به‌حسی کوردان کربوو و هه‌ر ده‌مه‌کی به‌حسی کوردان کربیتن وه‌ک مرو‌ف به‌حس نه‌کری یه، کو ژ هه‌ژی گرنگی پیدانی بن وه‌ک هه‌ر نه‌ته‌وه‌یه‌کی دی، به‌لکو وه‌ک گرو‌په‌کی کو یاخیبوونا وان بوویه

شهرمزار و ئيدانه كرن. ههروهسا داخواز ژ سهرۆكى ئەمريكا هاته كرن بهرهم ئينان و بكارئينا چه كى ل سهر ئاستى نيقدهوله تي قه دهغه بكه تن. ههژى يه بيژين، نهفى پرۆژه يى پتر په يوه ندى ب بكارئينا چه كى كومكوژ د شهرى ئيران و عيراقى فله هه بوو (كيلى، 2013، 44).

ژلايه كى ديقه، ل حوزهيرانا 1988ى، وه زيروى دهرفه يى بهرئيتانيا ريجار ئيدوارد جفرى هاو (Richard Edward Geoffrey Howe)، ل دور نه هيلانا چه كى كومكوژ د گوتاره كيدا ل (UN) داخواز كر بوو، كوريلك ل به لاقبوونا چه كى كيميائى بهيته گرتن و نهو كه سين بكاردينن ژ وان كه سان بهينه هژمارتن، كو چوو په يوه ندى ب جيهانا شارستانيقه نينه (مستهفا، 208، 2013). ههلبهت لفى ده ميذا، ههلوئيسى بهرئيتانيا ههلوئسته كى جودا بو ژ بين دهوله تين دى بين زهيز و ههلوئسته كى مروفايه تي هه مبهري كيشه يا كوردى و جينوسايد كرنا خهلكى كوردستانى وه رگرتبوو (ئيحسان، 486، 2017).

ههروهسا ژلايى خو فله، حكومهتا ئه لمانيا ب هويروى و كويرى دويشچوون ل سهر كرياتين هوفانه بين حكومهتا عيراقى دكر و ب هه مان شيوه ههلوئسته كى مروفايه تي يى خودان ههست ژ مروقبوونى ديار كربوو (Kelly, 2013, 31-348). ل 27 گولانا 1988ى، هلمون شيفر، جيگرى وهزارهتا دهرفه يا ئه لمانيا، بكارئينا چه كى

كيميائى ب دژى كوردان وهك تاوانه كا هوفانه وهسفر بوو، دهه مان ده مدا، پارتين سياسى بين ئه لمانيا ژى ههلوئيستين خو ب دژى كرياتين حكومهتا عيراقى ده برين. بو نمونه، پارتا سوسيا ليستا ئه لمانى و پارتا كهسك دبه ياننامه يه كيدا حكومهتا عيراقى تاوانباركر و حكومهتا ئه لمانيا ژى ژ نه گهري كيم خه ميا وى د كونترول نه كرن و هنارتنا كه رهستان بو بهرهمئينا چه كى كيميائى د عيراقيدا تاوانبار كر (Kelly, 2013, 31-348)

پاپا پوليسى دووى (1920-2003)، نامه يهك بو لژنا چه ككرنا (UN) فريكر بوو و تيدا ب رهنگه كى روون و ئاشكرا بكارئينا چه كى كيميائى ئيدانه كربوو، ههروهسا تيدا داخواز ژ جفاكى نيقدهوله تي كر ب رژدى بزاقى بو قه دهغه كرن و راوهستاندنا بكارئينا فى چه كى درنده بكن. ناقبرى دنامه يا خودا بكارئينا فى چه كى ب سهرشورى بو مروفايه تى وهسفر بوو (مستهفا، 208، 2013). چونكو نه فله چهك دبته نه گهري ژناقبرنا مروفى و ئينا كاره ساتين چه رگ ههژين دنا فلهوى جفاكى دا يى ب دژى دهيته بكارئينا ن.

رۆژنامه يا گارديان (The Guardian Newspaper) يا بهرئيتانى، نهوا ل 5 گولانا سالا 1821ى هاتيه وه شانندن، ل 3 ته باخا 1988ى، دراپورتهك خودا به لاقكربوو، سهرۆكى عيراقى ژ دكتاتورى ئه لمانى هيتله رى

ژلایه‌کی ډیځه، ل 26 ته‌باخا 1988ی،
نه‌نجوومه‌نی ټاسایشا نیځده‌وله‌تی ب برپارا خو یا
620ی، ب توندی ئیدانه‌یا بکارئینانا چه‌کی
کی‌میایی و گازا ژه‌هراوی ب توند رسوا و ئیدانه
کریوو، به‌لی به‌حسی عیراقی نه‌کر بوو. هه‌روه‌سا
به‌حسی چوو سزاین گران و بله‌ز ب دژی هه‌ر
وه‌لاته‌کی کو فی چه‌کی بکارئین
نه‌کریوو (باسیره، 110، 2013).

هه‌تا هه‌وا نه‌نفالاً یا هه‌شتی ب دژی کوردان
هاتیه نه‌نجامدان، جفاکی نیځده‌وله‌تی خو ژ
کریارپښ هه‌وانه یپښ رژیما به‌عس څه‌دشارتن. به‌لی
پشتی هه‌وا هه‌شتی ل سهر کوردان هاتیه
راگه‌هانندن، دی بینن، هه‌وه‌کا زورا به‌رفره‌ه یا
راگه‌هانندن ل جیهانی ب دژی هیرشپښ هه‌وانه
یپښ حکوومه‌تا عیراقی ده‌سپیکر بوو. دماوی
27 تا 31 ته‌باخا 1988ی، ب ده‌هان راپورت،
گوتار و فیدیو ل رادیو، که‌نالین ته‌له‌فریونی و
هه‌والگیپښ جیهانی ب تاییه‌تی ل سهر چه‌کی
کومکوژ، گازا ژه‌هراوی، نارمانج و ده‌رته‌نجامین
وان یپښ تراژدی به‌لافکر. بو وینه، ده‌سته‌کین
رادیویپښ به‌ریتانیا بی.بی.سی، ده‌نگی نه‌مریکا،
ته‌هران، ده‌نگی عیراقی ل دیمه‌شق، سویسرا،
ده‌نگی نه‌لمانیا، مه‌درید، هلفرسون ل
هوله‌ندا (مسته‌فا، 210، 2013). نه‌څه راپورت و
گوتارپښ ل نه‌فان ده‌زگه‌هین راگه‌هانندن دا هاتینه
به‌لافکر، نه‌څه ته‌وه‌رپښ ل خواری بخوڅه دگرتن:.

ژی بورانندی یه. ژبه‌رکو هیتله‌ری ل شه‌رپښ خو
دا گازا ژه‌وه‌رای بکارنه‌ئینابوو. ل 8 ته‌باخا
1988ی، که‌سایه‌تپښ ئایینی یپښ مه‌سیحی ل
به‌ریتانیا، کو ژمارا وان دگه‌هسته 500 که‌سان،
د کومبونه‌کیدا ب ناماده‌بوونا نوینه‌رپښ که‌نیسا
به‌ریتانیا، کو ژ 146 وه‌لاتان ل باژیری
(کونتریری)، نه‌څه کاری هه‌وانه ئیدانه‌کر. هه‌روه‌سا
دڅی کومبوونی دا به‌یاننامه‌ک ده‌رکر و تیدا
داکوکی ل سهر پیدقییا به‌ره‌نگاریبوونا چه‌کی
کومکوژ ل عیراقی و هه‌ر وه‌لاته‌کی دتیر کر بوو.
ده‌همان ده‌مد، فان که‌سایه‌تپښ داخواز کر بوو،
پیدقییه نه‌و تاوانبارپښ فی چه‌کی بکارئین ب
توندی به‌ینه‌ سزا دان (Ahmad, 2014, 189).

ژلایه‌کی ډه، ل 20 ته‌باخا 1988ی، پشتی
بدوماهیک هاتنا شه‌ری عیراقی و ئیرانی، و ب
تاییه‌تی پشتی جی به‌جیکرنا قوناغا دوماهی یا
هه‌وا نه‌نفالان، کو د نه‌نجامدا، ژماره‌کا زورا
خه‌لکی مه‌ده‌نی گیانی خو ژ ده‌ست دابوو،
هه‌روه‌سا نیژیکی 60 هزار ژ خه‌لکی ده‌څه‌را
به‌هدینان ناواری تۆرکیا بیوون. هینگی دوسه‌یا
جینوسایدکرنا کوردان ل کونگریسی ویلایه‌تپښ
ئیگرتپښ نه‌مریکا هاتنه گه‌نگه‌شه‌کر، هه‌ر دوو
لایه‌نپښ کونگریسی، نه‌نجوومه‌نی نوینه‌ران و
نه‌نجوومه‌نی پیران بو ماوی دوو حه‌فتیان نه‌څه
دوسه‌یه گه‌نگشه‌کر (کیلی، 2013، 44).

1. ده‌نگۆباسین خۆپیشاندان، نه‌رازیبوون و مانگرتنا قوتابی و ره‌فه‌ندا کوردی ل نه‌ورۆپا و نه‌میریکا هه‌مبه‌ری نه‌وان تاوانین ب دژی کوردان ژلایی حکوومه‌تا عیراقی فه‌دهاتنه نه‌نجامدان،
 2. ده‌نگۆباسین به‌ره‌فانیکن و خۆراگریا هیز و خه‌لکی کوردستانی ل عیراقی،
 3. راپۆرت و فه‌کۆلین ل دور هه‌لووستی ده‌وله‌تین زه‌هیز و ئیسلامی هه‌مبه‌ری نه‌وان کاره‌ساتین تراژدی، کیشه‌یا کوردی و په‌یوه‌ندیین نه‌فان بوویه‌ر و پیشهاتان لگه‌ل دانووستاندین عیراقی و ئیرانی ل جنیف،
 4. ئیدانه و شه‌رمزارکرنا تاوانین حکوومه‌تا عیراقی ب دژی مله‌ته‌تی کورد و گه‌لین ل عیراقی دژین، ب تاییه‌تی بکارئینانا چه‌کی کومکوژ (قه‌ده‌غه‌گری) وه‌ک به‌ره‌ه‌نگاربوونه‌فه‌یا جفاکی نیقده‌وله‌تی.
 5. ده‌ه‌مان ده‌مدا، ده‌نگۆباسین په‌نا به‌ربوونا ب سه‌دان هزاران که‌سان بو سنۆرین تۆرکیا و ئیرانی، ببوونه فاکته‌ره‌ک بو ئیخستنا فشاران ل سه‌ر حکوومه‌تا تۆرکیا و ئیرانی بو وه‌رگرتنا نه‌وان په‌نا به‌ه‌ران (مسته‌فا، 210، 2013).
 6. ده‌نگۆباسین هه‌نارتن هاریکارین مروفايه‌تی بو کوردین ماینه‌ ئاسی ل سه‌ر سنۆرین تۆرکیا و ئیرانی، هه‌روه‌سا کارفه‌دانا کیشه‌یا کوردی و جینوسایدکرنا کوردان دنافه ده‌زگه‌هین بلندين وه‌لاتین زه‌هیز دا و چه‌وانیا به‌ریخۆدان و
- هه‌وارهاتنا ده‌وله‌تین زه‌هیز، ب تاییه‌تی نه‌میریکا، به‌ریتانیا و فه‌ره‌نسا ب کیشه‌یا کوردی .
- ببۆرینا ده‌می و به‌رده‌وامیا هیزشین درنده و هۆفانه بین حکوومه‌تا عیراقی ب دژی کوردی، پتر راگه‌ه‌ندا جیهانی گرنکی دا ب کیشه‌یا کوردی، نه‌فی هه‌وا به‌رفه‌ه‌یا راگه‌ه‌اندنی رایا گشتی یا جیهانی پتر ل دور کیشه‌یا کوردی، پیشهات و بارودۆخین خه‌لکی کوردستانی هوشیار کر بوو. دئه‌نجامدا، ریکخراوا لیبۆرینا جیهانی، حکوومه‌تا عیراقی ژبه‌ر نه‌وان ره‌فتار و هیزشین هۆفانه و تراژدی بین وی نه‌نجامدین، هه‌روه‌سا سیاسه‌تا جینوسایدکرنی، یاکو دئه‌نجامی په‌یره‌وکرنا وی ژماره‌کا زۆرا خه‌لکی سیقیلی کورد هاتینه‌ قرکر تاوانبار کر بوو.
- ده‌ه‌مان پینگافین خۆدا، ل 2 ئیلونا 1988ی، نه‌فی ریکخراوی راپۆرته‌ک ل دور هیز و سیاسه‌تا عیراقی به‌رامبه‌ری کوردان به‌لا فکر بوو، تیدا دابوو دیارکر، " ل سه‌ر ده‌ستی حکوومه‌تا عیراقی ب سه‌دان هزاران کورد هاتینه‌ کوشتن، هه‌روه‌سا ل هه‌یفا ته‌باخی ژ نه‌نجامی بکارئینانا تانک، فرۆکه، هه‌لیکۆپته‌ر، چه‌کی کیمیایی، تۆبخانه‌یان به‌زاران که‌س بریندار بووینه، هه‌می فان هیز و چه‌کین گران گوند و باژیرین کوردان ل پاریزگه‌هین ده‌وک، مۆسل، هه‌ولیر و سلیمان ل کوردستانی کربوونه نارمانجین خۆ." ده‌ه‌مان ده‌مدا، دفی راپۆرتی دا هاتبوو خۆیاکر، " ب ده‌هان هزار سه‌ربازین له‌شکه‌ری

رپورت ل دۆر کیشه‌یا کوردی و سیاستا حکومته‌تین ئیک ل دویف ئیک یین عیراقی هه‌مه‌ری کوردان بۆ رایا گشتی یا جیهانی ددان خویاکرن. له‌ورا دفی ماوه‌ی دا، گالبریس پهبه‌ه‌ندیین به‌رده‌وام لگه‌ل هۆگلاندی و سافیری هه‌بوون. ژبه‌رکو گالبریس دزانی رپورتین ئه‌فان رۆژنامه‌نقیسان بۆ کونگریسی دگرنگ بوون (کیلی، 46، 2013).

ل ریکه‌فتی 8 ئیلونا 1988ی، ئیکه‌مین بزاف بۆ دیارکونا کیمیابارانکونا کوردان د هه‌وین ئه‌فان دا ژلابی سیناتور بیل (Senator Bill) فله‌ل ئه‌نجومه‌نی پیران هاتیه‌ ئه‌نجامدان. نافیری یاسایه‌ک پیشکیشی ئه‌نجومه‌نی کر و تیدا دیارکر بوو، پیدشیه‌ ئه‌مریکا هه‌می هاریکاریین خویین نابوری ب عیراقی راوه‌ستین و ئه‌مریکا ده‌نگی ب ژدی ئه‌وان ده‌زگه‌هین نابوری یین نیقه‌ده‌وله‌تی یین ده‌ینا دده‌ن عیراقی بده‌تن و هه‌نارنا نه‌فتا عیراقی بۆ ده‌رفه‌ قه‌ده‌غه‌ بکه‌تن (Power, 2013, 176)..

سه‌ره‌رای هندی، گه‌نگه‌شه‌کونا ئه‌فی یاسایی زیکا ژ ئه‌نجومه‌نی ده‌رکه‌فتبوو. لگه‌ل هندی، بیل که‌فتبوو ژیر فشاران، کو ده‌ست به‌رداری پرۆژی خویین. پشتی ده‌رکه‌فتنا وی یاسایی، ب رۆزه‌کی سیناتور پیته‌ر وودارد گالبریس به‌ه‌فالیینا سیناتور کریسمان هۆلین (Chris van Hollen) سه‌ره‌دانا تۆرکیا کر داکو چاڤیکه‌فتنان لگه‌ل په‌نابه‌رین کورد

عیراقی دفان هه‌وین تۆندا پشکداربوون، ژ وانا ژی یه‌کین زیه‌فانین کۆماری و ئه‌و سه‌ربازین د به‌رۆکین شه‌ری عیراق و ئیرانی دا شه‌ر دکرن به‌شداربوون (مزویری، 2013، 42).

پشتی کیمیابارانکونا هه‌له‌بجه، گالبریس پتر دویفچوونا ده‌قه‌ر و ده‌نگ و باسین گێردایی ب کوردین عیراقی فله‌ دکر. نافیری ب دلنیا یقه‌ گه‌هشتبوو وی چهندی، کو حکومه‌تا عیراقی ده‌ست ب جینوسایدکونا سه‌رانسه‌ری یا کوردان کری یه. دئه‌نجامدا، ل 7 ئیلونا 1988ی، گالبریس، ئیکه‌م پینگافا خۆل ئه‌نجومه‌نی پیران بۆ نیقسینا یاسایا پشته‌فانیکونا جینوسایدی ده‌ستپیکر بوو. ب حه‌فتیه‌کی پشتی کۆچه‌ربوونای ژمارا زۆرا کوردان ل ده‌فه‌را به‌هدینان بۆ تۆرکیا، ئه‌ف یاسایه‌ که‌فته به‌ر ده‌نگانی و ده‌نگ ل سه‌ر هاته‌ دان (Power, 2013, 175).

ده‌مان ده‌ما، رۆژنامه‌فانین هه‌فخه‌مین کیشه‌یا کوردی ب تاییه‌تی (جیم هۆگلاند Jim Hoagland) (1940-)، په‌یامنیری رۆژنامه‌یا (واشتون پۆست)، و (ویلیم سافیر William Safire 1929-2009) په‌یامنیری رۆژنامه‌یا (نیویۆرک تایمز)، پشته‌فانیا گالبریس کون. رپورتین هۆگلاندی و سافیری ل کونگریسی ده‌اتنه‌ نیشان دان. ژبه‌رکو ئه‌فان هه‌ر دوو رۆژنامه‌فان بۆ ماوه‌یه‌کی دیر و دریز

ئه‌نجامبده‌ن(177, Power,2013)..
گالبریس شیا ل تۆرکیا به‌لگه‌نامه‌ین هیرشا
چه‌کی کومکۆژی عیراقی بۆ سه‌ر نزیککی 41
گوندیین کوردی بده‌ستفه بینن، به‌لی دیتنا
ئاسه‌وارین چه‌کی کیمیا‌یی ل سه‌ر له‌شی په‌نا به‌ران
ب سانا‌هی نه‌بوو. لده‌می گالبریس ژ تۆرکیا
فه‌گه‌ریای ب تیگه‌هسته‌کا به‌رفره له‌دۆر چه‌کی
کومکۆژی به‌ره‌هه‌ کوجکا کونگریسی فه‌ هاتبوو و
پیشنیازا یاسایا سزدانی ل سه‌ر عیراقی
کر(کیلی، 46، 2013).

به‌لی پیشنیازا گالبریس بۆ ئه‌گه‌ری نه‌رازیبوونا
کوجکا سپی و وه‌زاره‌تا ده‌رفه‌ یا ئه‌مریکا ببوون.
هه‌روه‌سا پتریا وان سیناتۆرین به‌ری هینگی
پشته‌فانیا فی یاسایی کری هزروبرین خو
گهورین. هه‌زی یه‌ بیژین، ئه‌ندامین ئه‌نجومه‌نی
نۆینه‌رین ئه‌مریکا هه‌فخه‌مین جوتیارین ویلایه‌تین
خۆ بوون و رژد بوون ل سه‌ر هندی کو نابیتن ئه‌هه
یاسایه‌ ژ ئه‌نجومه‌نی پیران
ده‌رکه‌فتن(177, Power,2013). چونکی
هینگی ئه‌مریکا د ساله‌کی دا ئیک ملیۆن ته‌نا
گه‌می و 23٪ برنجی وه‌لاتی خو بۆ عیراقی
ره‌وانه‌دکر و ب سزادانا عیراقی دا زیانین زۆر
کاریگه‌ر ب جوتیارین ئه‌مریکا که‌فن. هه‌روه‌سا
کومه‌کا کومپانین چه‌کی کیمیا‌یی داخواز کربوو،
ئه‌گه‌ر دورپینج ل سه‌ر عیراقی هاته‌ دانان دی
چاره‌نقیسی به‌ره‌هه‌مین وان چلیه‌ت
(کیلی، 46، 2013).

نۆینه‌ری ئۆسترالیا ل نه‌ته‌وه‌ین ئیکگری
نامه‌یه‌کی بۆ کونفرانسی ژنا‌فیرنا چه‌کی کومکۆژ
بری‌کا وه‌زیری ده‌رفه‌یی ئۆسترالیا فریدکه‌تن. ل 9
ئیلونا 1988ی، وه‌زیری ده‌رفه‌یی ئۆسترالیا،
ئه‌هه‌ نامه‌یه‌ بۆ کونفرانسی ره‌وانه‌کر بوو. دفی نامی
دا، نۆینه‌ری ئۆسترالیا نه‌رازیبوونا وه‌لاتی خو ل
دور بکارئینانا چه‌کی کیمیا‌یی ب دزی کوردان ل
کوردستانا عیراقی دیارکر، هه‌روه‌سا تیدا داخواز
ژ جفاکی نیقده‌وله‌تی کر بوو، گفاشتان بریکا
دبلۆماسی، سیاسی و له‌شکه‌ری بیخه‌سه‌ر
عیراقی داکو فی کریارا هۆفانه‌ و دیر ژ پره‌نسیپ
یاساین نیقده‌وله‌تی راه‌ستینن(مزویری، 2013،
44).

ل 9 ئیلونا 1988ی، ویلایه‌تین ئیکگری
ئه‌مریکا، ژ به‌ر بکارئینانا چه‌کی کیمیا‌یی ب دزی
کوردان ل کوردستانی حکومه‌تا به‌غدا تاوانبار
کربوو. هه‌روه‌سا راگه‌هاندبوو، کو راپۆرت،
به‌لگه‌نامه‌ و فیدیۆیت ل به‌ر ده‌ستی وی و تیدا
هاتیه‌ سه‌لماندن، حکومه‌تا عیراقی چه‌کی کیمیا‌یی
ب دزی بکارئینایه‌(نیروه‌یی، 182، 2010).

هه‌روه‌سا ل 9 ئیلونا 1988ی، بالیۆزخانه‌ین
وه‌لاتین، سوید، نه‌رویچ، دانیمارک، فیله‌ندا،
ئایسله‌ندا داخواز ژ سکرتری گشتی بی
ریکخراوا نه‌ته‌وه‌ین ئیکگری کر بوو، کو
فه‌کولینا ل دور بکارئینانا چه‌کی کیمیا‌یی ب
دزی کوردان ژلایی حکومه‌تا عیراقی

پشکینیی پیک ئینا و فهران لیکر سه‌ره‌دانا عیراقی بکه‌ن. به‌لی حکوومه‌تا عیراقی دیارکر، نه‌و پیشوازی ل تیما (UN)، ناکه‌تن، هه‌وره‌سا خویاکر نه‌فه ده‌ستپه‌ردانه دکارووبارین نافخوه‌یین ویدا. هه‌رچه‌وابیتن، پشتی هینگی حکوومه‌تا عیراقی راگه‌هاند بوو، کو هه‌ر ده‌مه‌کی کومسیونا (UN)ی، به‌یتن ب مه‌رجه‌کی به‌ره‌فاژی ناشتی و سه‌روکاتیا عیراقی ره‌فتاری نه‌که‌ن، چونکو کیشا کوردی، ئاریشه‌ک نافخوه‌یی یا عیراقی یه‌ و کورد عیراقی نه‌، (UN)ی، دفی بواری دا چ ده‌سته‌ه‌لاته‌ک نینه‌(مسته‌فا، 2013، 212).

بفی شیوه‌یی تیما پشکینیی یا (UN)ی، نه‌شیا ب دورستی کارین خو نه‌نجامده‌تن، هه‌وره‌سا نه‌گه‌هسته‌ه‌ چوو نه‌نجامان. لده‌می ل ئیلون و چریا ئیکی یا سالا 1988ی، کومبونا گشتی یا سالا نه‌ یا (UN)ی، سه‌روکی به‌ری یی ویلایه‌تین ئیکگرتیین نه‌میریکا، روئالد ریگی، دگوتاره‌کا خو دا به‌حسی جینوسایدکرنا کوردان ل عیراقی کر بوو، داخوواا گریدانا کونگره‌کی جیهانی یی بله‌ز کر بو فه‌ده‌غه‌کرنا بکارئینا چه‌کی کیمیا‌یی(مسته‌فا، 2013، 212).

ل 16 ئیلون 1988ی، نه‌نجومه‌نی ئابوری و جفاکی یی (UN)ی، ل لژنا مافین مروفی دراپورته‌کی ل سه‌ر کیشه‌یا مافین مروفی ل ئیرانی و عیراقی شو‌فه‌کرنا دابوون، تیدا روونکرنا داینه سه‌ر بنپیکرنا ترسناکا مافین کوردان و ل

نه‌نجامده‌تن. له‌ورا پشتی هینگی ب روژه‌کی، ئانکول 10 ئیلون 1988ی، کونگرسیی نه‌میریکا بریاردا دورپچا ئابوری و بازرگانی دانیتن سه‌ر عیراقی. هه‌روه‌سا ل 12 ئیلون 1988ی، نوینه‌رین نه‌میریکا، به‌ریتانیا، نه‌لمانیا روژئا‌فا و یابانی ل نه‌نجومه‌نی ئاسایشا نیقده‌وله‌تی دا لگه‌ل سکرتری گشتی یی (UN) کومبون و داخواز ژیکر بوو تیمه‌کا بسپور بو فه‌کولینکرنا بکارئینا چه‌کی کیمیا‌یی ب دژی کوردان ژلایی حکوومه‌تا عیراقی فه‌ پیک بینت(مسته‌فا، 2013، 212).

ل 12 ئیلون 1988ی، حکوومه‌تا به‌ریتانیا، حکوومه‌تا عیراقی ژبه‌ر بکارئینا چه‌کی کیمیا‌یی ب دژی کوردان و ویرانکرنا کوردستانی ئیدانه و شه‌رمزار کر بوو. دپینگا‌فین خودا ب دژی حکوومه‌تا عیراقی، ل 13 ئیلون هه‌مان سال، کونگرسیی نه‌میریکا یاسا یا دژی جینوسایدی به‌لا‌فکر و تیدا ژبه‌ر بکارئینا چه‌کی کومکوژ ب دژی کوردان دورپچا ئابوری ل سه‌ر عیراقی سه‌پاند کر بوو. ل 15 ئیلون 1988ی، حکوومه‌تا ئیتالیا ب توندی قرکرن و کوشتنا بکوما ملله‌تی کورد و بکارئینا چه‌کی کومکوژ ب دژی کوردان ژلایی حکوومه‌تا عیراقی فه‌ ئیدانه و شه‌رمزار کر بوو(ئیحسان، 2017، 487).

هه‌ر ده‌ه‌مان هه‌یف دا، ئانکول ئیلون 1988ی، سکرتری گشتی یی (UN)، تیمه‌کا

خالا 28 ى يا ټي راپورتى دا هاتيه عيراقى پروگرامه كى دارشتى ل دور بنپيكرنا مافين كوردان دهسپيكرى يه، بگره ژ كوشتنى، ټه گوهاستنى، ديركون و سيداره دانا بكوم (Ahmad, 2014, 190). ههروهسا دهه مان راپورت دا هاتيه ل ئادارا 1988 ى، پتر ژ 400 كه سان ل ده ټه را قه ره داغ ل سليمانى ب چه كى كيميائى هاتينه كوشتن. دهه مان راپورت دا، به حسى كيميابارانكرنا سالا 1987 ى، يا ده ټه را (شيخ وه سان) ل دولا باليسان ل هه ټليرى كرى يه و تيدا دايه دياركون، 260 كه س شهيد ببون. لگه ل هدى دا، دايه خوياكون ل سالا 1985 ى، پتر ژ 300 كه سان كوشتينه و ژماره كا زور بين گرتين و بى سهر شوينكرين (مزويرى، 2013، 45).

دهه مان ده مدا، خالا 30 ى، يا راپورتا لژنا ل سهرى ناماژه پيهاتيه دان، به حسى ويرانكرنا گوندى چيمه ن ل نيزيكى كه ركوكى كرى يه بى كول سالا 1986 ى، هاتيه رووخاندن، تيدا دايه روونكون، كو 150 كه س ژ ژن و زاروكان بووينه قوربان. ههروهسا ل خالا خو يا 33 ى دا دايه ئاشكون كون، كو لژنا مافين مروقى هايدارى هدى يه حكومه تا عيراقى به رده وامه ل سهر سهر كوتكرنا بزافا رزگاربخوازا كوردى ل باكورى عيراقى. ټه ټي لژنى نافي 40 زاروكان ژ سهرجه مى 150 كه سين ژلايى حكومه تا به غدا ټه

هاتينه گرتن ټينايه خوارى (Ahmad, 2014, 191) ههروهسا پارتى ديموكراتى يا ټه مريكا ژى هه لويسى خو ل دور جينوسايدكرنا كوردان ده ربرى، بو نمونه، ل دوماهيا ئيلونا 1988 ى، ټه ندامى ټه نجوومه نى پيرانى ټه مريكا و سهر وكى ليژنا كارووبارين ټه نجوومه نى، (سيناتور كلايرون بيل)، ل پايته ختى ټه مريكا، واشنتون، ياسايا قه دهغه كرنا كوشتنا ب كوم پيشكيشكر بوو و ټه ټايا ټه نجوومه نى پيران ل سهر رازيبون (مسته فا، 2013، 213).

به لى تشتى سهرنجراكيش ټه وه، كو نه تاوانباركون و نه ره خنه ين ژلايى جفاكى نيټه ده وله تي هاتينه بو عيراقى، نه شيا بون حكومه تا عيراقى ژ فان كريان و به رده واميا سياسه تا جينوسايدكون و هوټانه بده نه پاش. ساله كى پشتى بورينا ټه فان بوويه رين تراژدى، د گونگرى خو بى ده مى دا، پارتى ديموكراتى كوردستان راگه هاندبوو،" زور بمخابنيقه ريخراوا نه ته وه ين ټيكرتى (UN) ى، ب گشتى و ده وله تين بزافا بيلايه ن ب تايه تي، تا نوكه نه شيائنه رژيما به عس يا عيراقى د هيرشين وى بين هوټانه دا رابگون، نه ته وه بى كورد ب گشتى و ملله تي كورد ل عيراقى ب تايه تي، پيشبينيا هدى دكر جيهانا مروفايه تي، بلوكى سوشيا ليستى و ده وله تين عه ره بى ب ته مامى ټيدانه و شهر مزار بكنه. به لى ټه فان ده وله تان چوو

هاتنه ئاشکراکرن، بقی ره‌نگی ل خواری هاتینه دیارکرن:.

پشتی حکوومه‌تا عیراقی هه‌می ریک و ستراتیجیه‌تین سه‌ربازی لگهل ته‌کتیکین له‌شکه‌ری ژبو شکاندن و ژناڤرنا بزافا رزگاربخوازا کوردی بکارئینان و نه‌شیایی سه‌رکه‌فتنی بده‌ستخوڤه بیتن. ژبه‌ر هندی، ئیدی چوو ریکین دی لده‌ست نه‌مابوون، ژبلی بکارئینا چه‌کی کیمیاپی و ژه‌ره‌کری. بیگومان عیراقی دزانی نه‌فه‌چهنده ب دژی یاسا، په‌رهنسیپین ریکه‌فتنامه‌ین نیقده‌وله‌تی بوو. ژبه‌رکو وی بخوژی نه‌فه‌په‌یمانامه‌یه ئیمزاکر بوون. لی حکوومه‌تا عیراقی نه‌فه‌چهنده کربوو، چونکو دزانی جفاکی نیقده‌وله‌تی دی ل سه‌ر بیده‌نگ بیتن و ده‌وله‌تین هه‌ریمی ب تایه‌تی بین عه‌ره‌ب دی پشته‌فانیا وی کهن، ژبه‌رکو نه‌وان کیشه‌یا کوردی ب مه‌ترسی دزانی بو سه‌ر دابه‌شکرنا عیراقی و دابقی چه‌ندی هیزا ئیرانی ده‌قهری به‌رفره‌ه بیت. دئه‌نجامدانا بریکی چه‌کی ئیکه‌تیا سوڤیه‌تی، فه‌ره‌نسی، به‌ریتانی و ئه‌مریکی ده‌ست ب قرکنا کوردا ب سیاست و جوړین توند و تیزی کر.

بیگومان ئارمانجا عیراقی، ژناڤرنا ملله‌تی کورد ب ته‌مامی بوو. هه‌روه‌سا دڤیا که‌لتور و ناسنامه‌یا ده‌قهرین کوردی ژناڤه‌ت و بگهورت بو عه‌ره‌بان. ژبه‌ر هندی ده‌ست ب به‌رنامه‌کی دارشتی کر. نه‌فه‌ به‌رنامه ب پروگرامی (فه‌گوه‌استن و گهورین) ده‌اته نیاسین. بقی

رول نه‌بوو و نه‌فه‌هلویستی وان زیان گه‌هاندن گه‌لی مه و وان بخوژی" (نیروه‌یی، 182، 2010). له‌ورا دی بینن، نه‌فه‌هه‌وا قرکرن و ژناڤرنا کوردان هه‌می بیی ره‌نگه‌فدان و کارفه‌دانا به‌یزا جیهانی ب ریفه‌ه‌چوون، نه‌ل سه‌ر ئاستی (UN)ی، ریکخراوین جودا جودا، ریکخراوین مافی مروڤی نه‌وین بناقی دیموکراتی، ئازادی و یه‌کسانیی دناختن چ هه‌لویسته‌کی گونجای نه‌ دیارکربوو، به‌لکو ب هه‌می شیوه‌یه‌کی هه‌فکاری و پشته‌فانیا نه‌نجامده‌رین وی هاتبوو کرن. چونکو ل وی ده‌میدا سیاست و به‌رزه‌وه‌ندیین وان دزالبوون ب سه‌ر بارودوخ و پیشه‌اتان (دا‌مسته‌فا، 2013، 213).

لدوماهیی بکورتی دشین دیاربکه‌ین ره‌نگه‌فدانا گازی و قیرین گه‌لین بن ده‌ست و بی پشته‌فان وه‌ک ملله‌تی کورد نه‌گه‌هشتبوو چ نه‌نجامان و حکوومه‌تا عیراقی یا رژدبوو ل سه‌ر کریارین کومکوژیا کوردان، ناهه‌ند و ریکخراوین نیقده‌وله‌تی بین په‌یوه‌ندی‌دار چ پسته و بایه‌خ ب کاره‌ساتا تراژدی یا کوردان نه‌دابوو، به‌ره‌فاژی به‌رامبه‌ری ئیک ژ مه‌زنترین کاره‌ساتین تراژدی بین مروڤایه‌تی ل چه‌رخی بیتسی بیده‌نگ مابوون.

6. ده‌رئه‌نجام

پشتی فه‌کولین ل سه‌ر نه‌فی بابه‌تی هه‌ستیار و گرنگ هاتیه نه‌نجامدان، چه‌ندین فه‌دیتین نوی

جینوساید کرنا کوردان راوه‌ستینتن. نه‌خاسمه سهر کردایه‌تیا به‌ره‌یی کوردستانی زور جاراب سهر کردایه‌تیا به‌ره‌یی کوردستانی زور جاراب نامه و تلیگرافان وه‌لاتین جیهانی لدرور کاره‌ساتین ب سهر ملله‌تی کورد هاتین هایدارکرینه و بو روونکرینه، کو حکوممه‌تا عیراقی یا ب توندترین شیواز و سیاستا کوردان قردکه‌تن. هه‌روه‌سا یا چه‌کی کیمیایی و ژه‌هره‌کری ب هه‌می جوران ب دژی کوردان بکار دینتن.

به‌لی جفاکی نیقده‌وله‌تی و وه‌لاتین هه‌ریمی نه‌بتنی بیده‌نگ مابوون، به‌لکو چو پسته ب داخوازی و نامه‌ین سهر کردایه‌تیا کوردی نه‌دابوون، وه‌سا هزر دکرن سهر کردایه‌تیا کوردی بتنی پرۆپاگه‌نده‌یان دکه‌تن و چوو راستی بو داخوازی و نامه‌ین وان نینن. ژبه‌ر کوتا وی ده‌می ده‌وله‌تین هه‌ریمی وه‌ک تۆرکیا دیارد کر کو چو به‌لگه‌نامه‌ین درست لهر ده‌ست نینن کو ب سه‌لینن عیراقی چه‌کی کیمیایی و ژه‌هره بکار نیایه. ژبه‌ر هندی، لده‌ستپیکتی تۆرکیا ده‌رگه‌هین سنۆری خو بو په‌نابه‌رین کورد ڤه‌نه‌کر بوو، تا جفاکی نیقده‌وله‌تی داخواز ژی نه‌کری و نه‌چار نه‌بوو. به‌ره‌ڤازی تۆرکیا، ئیرانی، ده‌رگه‌هین خو یین سنۆری بو په‌نابه‌رین کورد ڤه‌کرن و دیار کر، نه‌ڤا لگه‌ل کوردان ده‌یته‌کرن ب دژی مروفايه‌تیی یه و نه‌رکی سهر مللی هه‌ر وه‌لاته‌کی ڤی کریاری شه‌رمزار بکه‌تن و هاریکاریان پیشکیشی کوردان بکه‌تن. هه‌روه‌سا ئیرانی

به‌رنامه‌ی ل ژیر فشار و سیاستین توند ناسنامه‌یا کوردان بو ناسنامه‌یا عه‌ره‌بان دگه‌وری. هه‌روه‌سا ده‌ست ب ڤه‌گوه‌استنا کوردان ژ ده‌ڤه‌رین وان یین ره‌سه‌ن بو باشور و ناڤه‌راستا عیراقی کر. بقی چه‌ندی ب سه‌دان هزاران کورد ژ ده‌ڤه‌رین وان هاتنه‌ ده‌رکرن و عه‌ره‌ب لجه‌ی وان هاتنه‌ ناکنجیکرن. هه‌لبه‌ت یا روون و ناشکرایه ده‌وله‌تین هه‌ڤسنور هایداری ڤی پرۆسیسی بوون و که‌یف خوش بوون بڤان کریارین حکوممه‌تا عیراقی. ژبه‌ر کو وان کورد ب جوهری و دار و ده‌سته‌کین وه‌لاتین روژناڤایی دزانین.

دیننگاڤین خودا، حکوممه‌تا عیراقی رابوو ب دورستکرنا تۆردیگاین زوره‌ملی ل ده‌ڤه‌رین دبن ده‌سته‌لاتا خوڤه، کورد ڤه‌گوه‌استن ڤان تۆردیگیان و ب توند کرنه دبن کونترۆل و سانسورا خوڤه، نارمانجا وی ژڤی چه‌ندی نه‌و بوو داکو کوردان ب سناهی کونترۆل بکه‌تن، داکو ب دژی ده‌سته‌لاتا وی رانه‌بن. هه‌روه‌سا بو جفاکی نیقده‌وله‌تی دیار بکه‌تن کو نه‌و تشتی ب راگه‌هاندنی ده‌یته‌به‌لافکرن چوو راستی بو نینه، به‌لکو کورد یین ب شیوه‌یه‌کی باش و دیری ژ جینوساید کرنی دژین و چوو کریارین جینوسایدی ب دژی وان نه‌هاتینه‌نه‌نجامدان.

ژلایی خوڤه، سهر کردایه‌تیا کوردی بزافکرینه کیشه‌یا کوردی ب جیهانی بده‌ن نیاسین و داخواز ژ وه‌لاتین هه‌ریمی و نیقده‌وله‌تی کری یه، گفاشتنا بیخنه سهر عیراقی پرۆسیسا

عیراقی ره‌فتاری لگهل کوردان دکه‌تن. هه‌روه‌سا کوردین په‌نا به‌ر ل نه‌ورویا و نه‌میریکا ده‌ست بخویشاندانا کر. دئه‌نجامدا، فشاره‌ک زیده‌که‌فته سه‌ر وه‌لاتین جیهانی و جفاکی نیقده‌وله‌تی، ئیدی گه‌هشتا وی راده‌یی، نه‌وان ژی هه‌لو‌یستین خو هه‌مه‌ری جینوساید کرنا کوردان دیار کر بوو.

به‌ریتانیا ب توندی کریارین عیراقی ب دژی کوردان ئیدانه‌کر و داخواز ژناقیرنا چه‌کی کیمیایی و ژه‌هراوی کرن. هه‌روه‌سا زانایان ئاینی بین به‌ریتانیا داخوازا سزادانا تاوانبار و نه‌نجامده‌رین جینوساید کرنا کوردان کر بوو، ده‌مان ده‌مدا، داخوازا ژناقیرن چه‌کی کیمیایی کر بوو. هه‌روه‌سا وه‌لاتی ئیتالیا و فه‌ره‌نسا ئیدانه‌یا کریارین عیراقی کر بوو. ژلایه‌کی دیقه، وه‌لاتی به‌لجیکا لژنه‌ک تایه‌ت ژبو پیشکین و بده‌ستفه ئینانا راستیان ل دور جینوساید کرنا کوردان ل عیراقی ره‌وانه‌کر بوو. نه‌قی لژنی ده‌ست ب لیگه‌رینان لده‌فه‌ری کر، که‌له‌خین گیانه‌وه‌ر، پاشمین مروقان، پارچه‌ین بومبان فریکرنه وه‌لاتی به‌لجیکا بو پیشکین.

هه‌روه‌سا نه‌ندامین نه‌قی لژنی سه‌ره‌دانا زیان قیکه‌فتیان ل نه‌خوشخانه‌ین ئیران و عیراقی کر بوو. لدوماهی بو راستی دیار بوو کو حکومه‌تا عیراقی چه‌کی کیمیایی و سی جوړین گازا ژه‌هرکی ب دژی کوردان بکارئینایه. هه‌روه‌سا په‌رله‌مانی نه‌ورویا دابوو دیار کرن نه‌گر عیراق به‌رده‌وامی بده‌تن بکارئینانا چه‌کی کومکوژ ب

دیارکری دی ب ده‌رگه‌هی ئیرانی بو په‌نا به‌رین کورد فه‌کری یه.

ژلایی خو‌فه، سه‌ره‌رای هندی، لده‌ستپیکی جفاکی نیقده‌وله‌تی به‌لگه‌نامه و پیزانین دورست بین تیدا هاتین سه‌ماندن، کو حکومه‌تا عیراقی چه‌کی کیمیایی، ژه‌هراوی ب دژی کوردان بکارئینایه لبه‌ر ده‌ست هه‌بوون، به‌لی ژبه‌ر هه‌بوونا به‌رژه‌وه‌ندیان لگهل رژیما عیراقی به‌رده‌وام بی ده‌نگ مابوو و به‌رده‌وام بو رایا گشتی یا وه‌لاتین خو دیار دکر، نه‌وان چوو به‌لگه‌نامه‌ین درست لبه‌ر ده‌ست نین کو تیدا ب سه‌لین حکومه‌تا به‌غدا یا کوردان جینوساید دکه‌تن، گوند و باژیرین وان بومبه‌باران دکه‌تن، خه‌لکی ژ گوند و باژیرین وان فه دگوهیزتن بو ده‌فه‌رین باشوری ب عیراقی.

پشتی هه‌وا هه‌شتی و دوماهی یا نه‌نغالان یا دناقه‌را 25 ته‌باخا 1988ی تا 6 نه‌یلولا 1988ی، ب سه‌ر کوردان دا هاتی، ئیدی هه‌وه‌کا به‌رفه‌یا راگه‌اندنا جیهانی ل دور جینوساید کرنا کوردان ژلایی عیراقی فه‌ده‌ست پیکر، لقی ده‌می دا، نیشان دانا بوویه‌رین ب جینوساید کرنا کوردانغه، بوو هه‌فرکیه‌ک به‌یز دناقه‌را راگه‌اندنا جیهانی دا، راگه‌اندنا جیهانی وینه، کورته‌فیدیو، چافیکه‌فتن و راپورتین تیروته‌سه‌ل ل دور پروسیسا جینوساید کرنا کوردان به‌لا‌ف دکر و بو رایا گشتی یا جیهانی دانه‌ دیا کرن کا ب چ شیواز و ره‌فتار حکومه‌تا

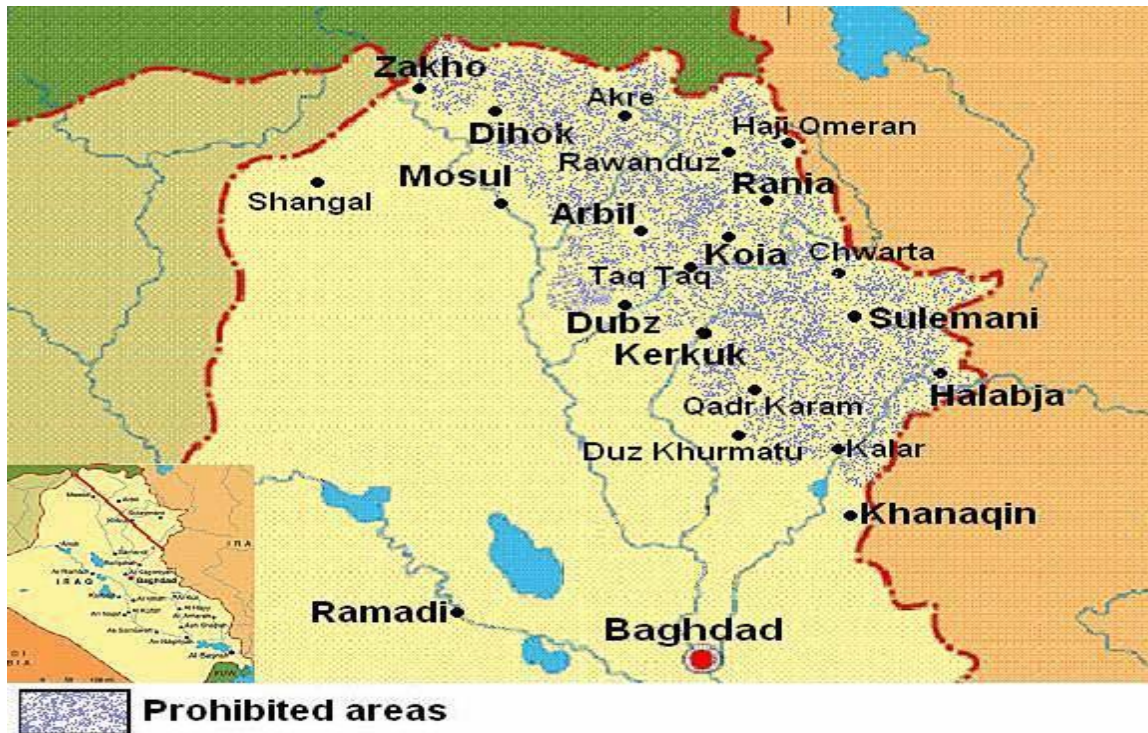
حکومته‌تا عیراقی چه‌کی ژه‌هرکری و چه‌کی کیمیایی ب دژی کوردان بکارئینایه. له‌ورا نوینه‌رین وه‌لاتین جیهانی داخواز ژ ریکخراوا نه‌ته‌وه‌ین ئیکگرتی کر، فه‌کولینی لدور بکارئینانا چه‌کی کیمیایی ب دژی کوردان بکه‌تن. ده‌هما ده‌مدا، وه‌لاتی ئیکگرتی ئه‌مریکا حکومته‌تا به‌غدا ب بکارئینانا چه‌کی کیمیایی ب دژی کوردان شه‌مرزار و تاوانبار کر بوو.

دژی کوردان دی زیان ب په‌یوه‌ندیین وی لگهل وه‌لاتین نه‌ورویا که‌فن. له‌ورا داخواز ژی کر، کریارین فرکرنا کوردان ب راوه‌ستینت. ژلایی خو‌فه، نوینه‌رین ریکخراوا نه‌ته‌وه‌ین ئیکگرتی ل عیراقی و ئیرانی سه‌ره‌دانا زیان پیکه‌فتین کیمیا باران و بومبارانکریان ل نه‌خوشخانه‌ین ئیرانی و عیراقی کر بوو. پشتی دویشچوونی بو نوینه‌رین ریکخراوا نه‌ته‌وه‌ین ئیکگرتی ب به‌لگه‌ دیار بوو، کو ب راستی

پاشبه‌ند

پاشبه‌ندی ژماره (1)

ده‌فهرین قه‌ده‌غه‌ کری ژلایی حکومته‌تا عیراقی فه

ژنده‌ر: (Shorsh, 2013,11)

پاشبه‌ندی ژماره (2)

گوفارا زانکویا دهوک، په‌رینه‌ندا: 22، ژماره: 1، (زانستین مروفایه‌تی و کومه‌لناسی)، بپ 50-108، 2019

ژماره‌کا تایه‌ت، سه‌نته‌ری فه‌کولیتین جینوسایدی، زانکویا دهوک

نافین کومکۆژیا گوندى صۆرییا

Table 2 List of People Killed in the Şoriya Massacre on September 16, 1969

	Name	Sex	Age	Comments
1	Khamo Marogeh Shimun (mayor)	M		Shot immediately by Abdul Karim Jahayshee
2	Kathryn Sargis Shimun (wife)	F		
3	Laila Khamo Shimun	F		Almost succeeded in killing Jahayshee
4	Mansour Ishaq	M		
5	Kathryn Shimun Ishaq (wife)	F		Along with three-month-old child
6	Misso Marogeh Shimun	F		
7	Hermiz Marogeh Shimun	M		
8	Goro Hermiz Shimun (wife)	F		
9	Antar Hermiz Shimun	M	5	
10	Othman Suleiman	M		
11	Amira Rajab Suleiman (wife)	F		Along with child
12	Nahida Othman Suleiman	F		
13	Sabiba Othman Suleiman	F		
14	Meho Hasan	M		
15	Miran Meho Hasan	F		
16	Ghariba Meho Hasan	F		
17	Mounir Yousif	M		
18	Firman Mounir Yousif	F		
19	Tajan Mounir Yousif	F		
20	Eilo Youkhana	M		
21	Yaqa Eilo Youkhana	M		
22	Yalda Rasho	M		
23	Basima Yalda Rasho	F		
24	Giwargis Qoryakus	M		
25	Naji Giwargis Qoryakus	F		
26	Shabo Bazna	M		

⁴²⁸ Tucker, *Hell is Over*, 106.

125

Table 2 List of People Killed in the Şoriya Massacre on September 16, 1969

	Name	Sex	Age	Comments
27	Shoneh Bazna (wife)	F		Along with baby girl who died at hospital
28	Samir Bazna	M		
29	Shawel Bazna	M		
30	Boutros Toma	M		
31	Yono Sliwa Toma (wife)	F		
32	(child) Toma	F	5	
33	(child) Toma	M	6	
34	Alo Yousif	M		
35	Shirin Samo Yousif	F		
36	Amina Alo Yousif	F	7	
37	Oraha Khamo	M		
38	Warina Oraha Khamo	F	5	
39	Rasho Warda	M		
40	Asmar Elias Warda (wife)	F		
41	Reverend Hannā	M		Village priest
42	Guiliana Markus	M		
43	Husni	M		Driver from Zakho
44	Berro Husein	M		
45	Qamar Rasheed Husein (wife)	F		
46	Nadira Berro Husein	F		
47	Halima Husein (mother)	F		

* Unfortunately, the ages and dates of birth for most of the victims are unknown.

* This table is based on one created by Majed Eshoo, "The Fate of Assyrian Villages," 19.

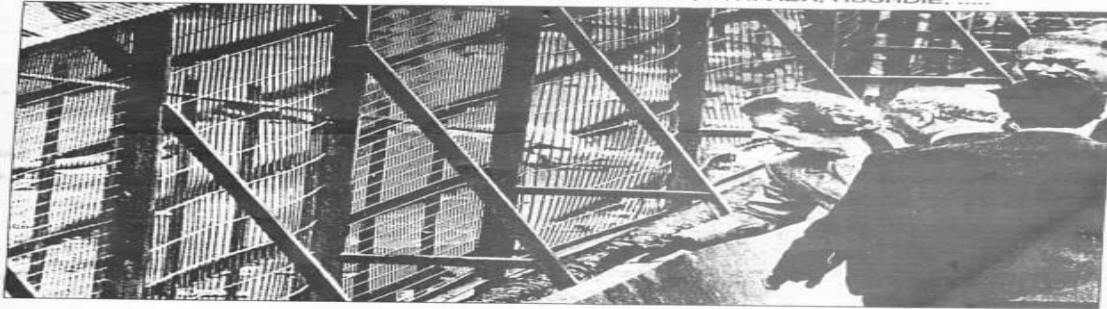
ژێدەر: (Donabed, 2010, 124-125)

جافی دیده‌فان ل هه‌له‌بجه

Wildcat

no. 13
50p.
summer/autumn 89.

INSIDE - FRENCH REVOLUTION, HALABJA, POLL TAX, INTIFADA, RUSHDIE,

HILLSBOROUGH POLICE KILLED 95 FANS

EYE WITNESS IN HALABJA

On March 13, 1988, the city of Halabja in Iraqi Kurdistan was almost completely destroyed by the Iraqi armed forces using chemical weapons. Around 5000 people were killed and a large number of thousands more died from their injuries over the next few weeks. Halabja was not chosen arbitrarily as the site for such a massacre. It had been a major site of protest against the Iran-Iraq war. There was at least one deserter in every house, and some saw four or five. The following is an account of the conditions of life and activities we have seen, written by comrades living in Halabja before and during the massacre. As the account speaks for itself, we see no need to elaborate.

Social Conditions

During 1987 the Iraqi government destroyed 45 villages around Halabja, using explosives to completely demolish all the houses. The inhabitants moved into Halabja, swelling the population to around 10,000. Almost all the young men in these villages had been deserters from the army. They were not just dropping out of the war but were discussing ways of doing something against it. The influx of people led to a severe housing shortage and there were no jobs for most people. Shops were selling virtually nothing apart from some rice and bread - fruit, vegetables and meat were rare to expensive for most. All the time there was talk amongst the unemployed about what to do and the war. Many people were selling their possessions because of the insecure conditions. This enabled the rich to get richer by buying people's TV sets, fridges, etc. and selling them in other cities.

Political Organisations

The only sizeable bourgeois political organisation taken seriously by the deserters was the Iraqi CP. All the other organisations and parties, in particular the Kurdish nationalist (the largest of which was the KDP) were totally discredited because of their open collaboration with the state. Both the KDP and the CP tended to tail-end everything the deserters did. The CP, however, had greater credibility because it gave more support to the deserters than anyone else and warned the only organisation to say that sooner or later the government would attack Halabja and that people had to prepare for this. The CP had a reputation for bad reputation it accrued by joining the Ba'athist government in 1972.

There were also dozens of small organisations, many claiming to be communist, with names like "the Marxist Leninist Workers' Party", "the Leninist Marxist Group", etc. etc. They produced lots of leaflets and graffiti on walls.

Someone living in Halabja produced a pamphlet about the condition of the deserters which was very critical of the Kurdish nationalists. A week later it was "All in the name of the party" and the "traitors" and "troublemakers" were all going around legitimately within the structure of pro-government organisations. "Hi, had a gun" as well as valid documents. Can you believe it?

Armed Forces

Since the end of 1987/beginning of 1987, three types of army had existed in Halabja in addition to the Iraqi army proper. These were:

1) CLAN ARMIES - Around Halabja there had been many small clan armies. During the war the feeling of belonging to one clan or another had become much stronger amongst the population. The government set about trying to integrate deserters back into the armed forces of the state by paying Clan leaders (big land owners who had become capitalists) 50,000 dinar per month plus jobs of weapons. Clan cars put them under military discipline.

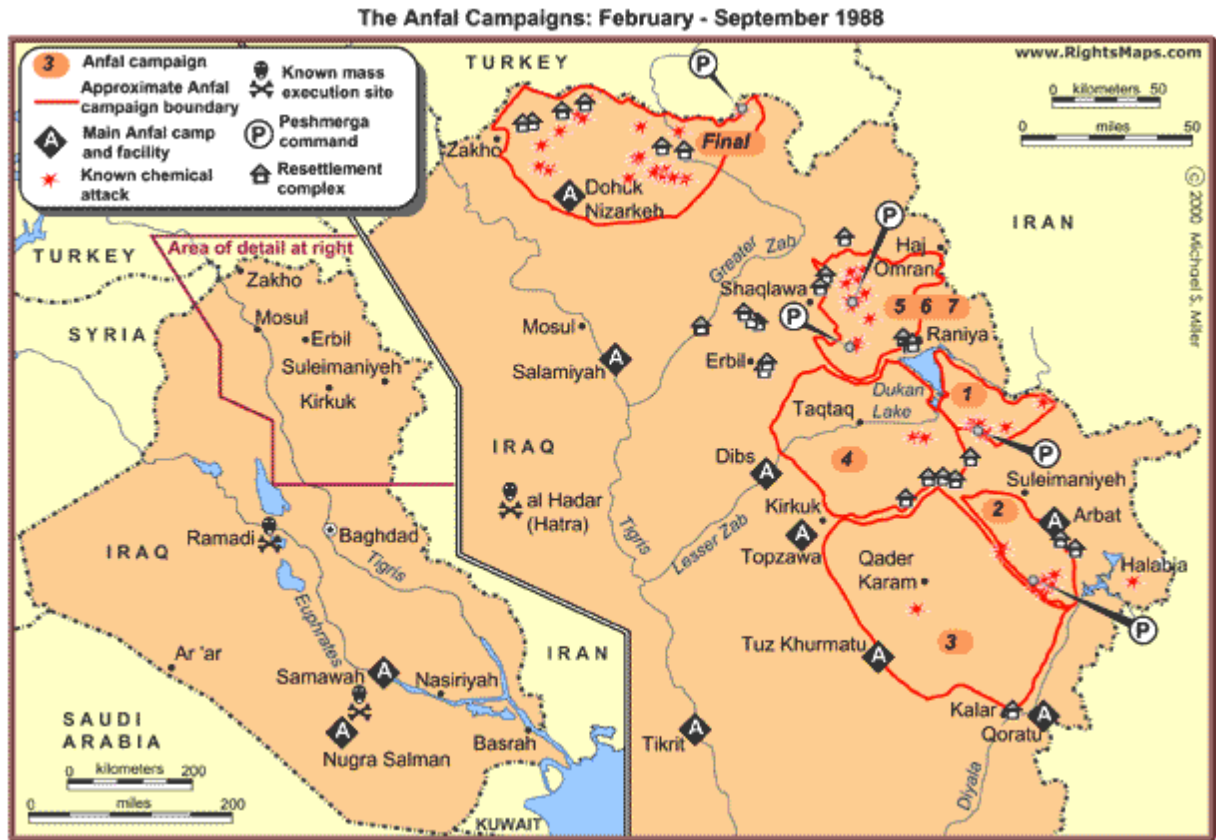
There was very fierce competition between the clan armies as the leaders vied for more recruits and thus more money from the government. This led to many gun fights on the streets, and even in cafes and shops. When people spoke about "war" in Halabja they meant the wars between the clan armies, and between the Iraqis and the deserters, not the war between Iran and Iraq.

2) THE HOME GUARD - This was by far the largest army. It was not uniformed and had very few weapons. It was the army that deserters joined purely because there was a chance that everyone who had deserted had to have ID saying that they had joined an army. The Home Guard can be seen as a way of legitimising desertion in the same way as the "Right to Strike" legitimised the strike weapon. S. Hussein even spoke about a "Right to Desert".

3) THE BOUNTY HUNTERS - This was a small force which acted with extreme viciousness on behalf of the state. Their main function was to force deserters to join the Home Guard. They were always checking people's ID and had a legal right to kill anyone who didn't have any. They were paid 1000 dinar for bringing someone to a Police Station alive, and 5000 for the corpse. They killed a lot of poor people just to get money. They might take someone's head to a police station claiming that they had killed him at the border and that he was a Pasdar (Iranian Revolutionary Guard).

After the massacre most of these soon went to Iran to do the same job for the Iranian state. There were very close links between the leaders of the clan armies, the bounty hunters, Kurdish nationalist organisations and local businessmen.

نه‌خشی هه‌وین نه‌نفالان

ئيران عيراقى تاوانبار دكه تن ب گازى ب دژى كوردان

ئيران عيراقى تاوانبار دكه تن ب هيرشا گازى ب دژى كوردان

Iran Charges Iraq with Gas Attack

By ALAN COWELL, MARCH 24, 1988

NICOSIA--Iran renewed accusations today that Iraq had killed thousands of Kurdish civilians with chemical weapons on the northern battlefield.

Iran renewed accusations today that Iraq had killed thousands of Kurdish civilians with chemical weapons on the northern battlefield.

The claims follow a surprise strike a week ago by Iranian Revolutionary Guards, who captured the northern Iraqi town of Halabja, spurring reprisal air strikes by Iraqi warplanes reportedly armed with chemical weapons.

Iran has urged the United Nations to send a mission to investigate its charges that Iraq used cyanide and mustard gases in its counterattack on Halabja, 15 miles inside Iraq and about 15 miles from the important Darbandikhan Dam, which supplies electric to Baghdad.

Iran's delegate to the United Nations said Monday that 5,000 people had been killed and 5,000 wounded in a chemical attack on Halabja.

Continue reading the main story

Iran said its forces had moved to the eastern shores of Lake Darbandikhan, only 8 miles from the dam itself, and were engaged in artillery duels with the Iraqis. Iran also was active on other fronts today, attacking a freighter in the Persian Gulf and firing a missile into Baghdad.

Photos Point to Chemical Attack

Don Kerr of the International Institute of Strategic Studies in London said in a telephone interview that a study of photographs of the casualties of the reported Iraqi bombardment of Halabja had "very much persuaded me that these people had died of chemical agents."

"There was no evidence of projectile injuries on the bodies," he said. [Foreign journalists visiting the stricken town saw scores of bodies in the streets and in the rubble of smashed buildings, Reuters reported from Halabja. The news agency quoted doctors as saying that the

appearance of corpses indicated they had died of cyanide poisoning. [At the nearby village of Anap, Reuters reported, bodies were hanging out of cars in which they had evidently tried to escape.] The United Nations has accused Iraq of using chemical weapons in the past, and Mr. Kerr said the recent course of the Iran-Iraq war suggested that toxic gas had been used in the land conflict with Iran when it seemed that Teheran's forces were on the point of major successes.

Iraq has denied all previous charges that it has used chemical weapons, which are banned under international law. Baghdad has offered no formal comment on the latest accusation, but Iraq's Ambassador in London said in an interview broadcast today that Iran, not Iraq, had bombed Halabja.

Teheran Radio, monitored here, said the Speaker of the Iranian Parliament, Hojatolislam Hashemi Rafsanjani, toured hospital wards in Teheran today where Iraqi Kurds were being treated for ailments arising from mustard gas, which destroys the lungs, and cyanide and other nerve gases.

The Iranian Prime Minister, Mir Hussein Moussavi, said the Iraqi attack was a "disgrace for the Middle East." Referring to the Iraqi Government of President Saddam Hussein, he said Iran would not halt its war until "the root of mischief is eliminated from the region."

Iranians Nearer to Iraqi Oil

An Iranian spokesman, Ali Shafii, said Iranian gains in last week's push represented the biggest penetration by Teheran into Iraqi territory since the war began in September 1980.

Some reports said as many as 1,200 Iraqis were captured, but Iraq said its forces left the area before Halabja was overrun. It remained unclear whether Iran would seek to follow up the capture of Halabja with a further offensive into the inhospitable and mountainous terrain that lies between the town and Iraq's oilfields around Kirkuk, about 75 miles to the west.

Some military analysts in the gulf region suggested that Iran's intention might be to tie down Iraqi forces by further increasing support for the long-running Kurdish insurrection.

In action on other fronts in the conflict, Iran fired a surface-to-surface missile at Baghdad, its first in four days, in reprisal for an Iraqi missile attack on Teheran on Tuesday in the so-called "war of the cities."

Iranian gunboats in the Persian Gulf attacked a Cypriot tanker, the 34,346-ton Odysseas H, near the Strait of Hormuz and set it afire. It was the sixth Iranian attack on shipping since Sunday, after an Iraqi air strike that killed about 50 crewmen aboard two Iranian supertankers waiting to load oil at the Iranian terminal at Kharg Island.

(The New York Times, 24 March 1988) ژدهر:

ئیک ژ وینه‌ین جینوساید کرنا کوردان یی ل ده‌ز گه‌هین جیهانی هاتیه به‌لاش‌کرن

ژیده‌ر: (Shorsh, 2013,28)

پاشبه ند ژماره (7)

وینی د. اوبین هاندر یککس

ژیدهر

چاڤیکه‌فتن

1. دگهل ابراهیم عثمان محمد عمر، ل ریکه‌فتی 30 چریا دووی 2018، ل باتیفا.
2. دگهل عبدالرحمان حسن محمد، ل ریکه‌فتی 6 چریادووی 2016، ل باتیفا.

په‌تووک و ڤه‌ کولین

1. نه‌بویه‌کر، هه‌فال، (هاوینی 2000)، نه‌نفال له نیوان درنده‌یی دوژمنه‌کانمان و بی‌وه‌فایی دوسته‌کانمان، گوڤاری (که‌رکوک)، ژماره (1).
2. ئی‌حسان، محمه‌د، (2017)، جینوسایدی کورد له‌عیراق فه‌لیله‌کان، بارزانییه‌کان، نه‌نفال هه‌له‌بجه، به‌عه‌ره‌بکردن، پینداجوون: مه‌هاباد قه‌ره‌داغی، هه‌ولیر: چاپخانه‌شه‌هاب.
3. سالار باسیره، (2013) جینوسایدی له یاسا‌کانی ریک‌خراوی نه‌توه‌یه‌ک‌گرتوه‌کانی به‌نیوده‌وله‌تی کردنی (کورد وه‌ک نمونه)، چ1، سه‌ننه‌ری مارگریت، سلیمانی.

4. سه‌نگاوی، مه‌هود، (2007)، جاش و جینوسایدکۆمه‌لتیک دیکۆمینت له سه‌ر رۆلی مسته‌شاره‌کان له نه‌نفال دا، چ2، سلیمانی: ده‌زگای چاپ و به‌خشی هه‌مدی.

5. گول، مارف عومه‌ر، (2005)، بارود‌خچی کورد له چه‌ند باب‌ه‌تیکی یاسای نیوده‌وله‌تان دا، چ1، سلیمانی: چاپخانه‌ی روون.

6. گول، مارف عومه‌ر، (2010)، جینوسایدی گه‌لی کورد له‌به‌ر رۆشنایی یاسایی نیوده‌وله‌تاندا، چ5، هه‌ولیر: ده‌زگایی ناراس.

7. عه‌لی ته‌ته‌ر نیروه‌یی، (2010)، سیاسه‌تی حکومه‌تی عیراق له کوردستان له سایه‌ی به‌لگه‌نامه‌ فه‌رمیه‌یه‌کاندا 1975-1991، به‌رگی یه‌که‌م، دهوك: سه‌ننه‌ری

ڤه‌ کولینین کوردی و پاراستنا به‌لگه‌نامه‌یان زانکویا دهوك.

8. عیسی، حامد محمود، (2005)، القچیه‌ الکوردیه فی العراق من الاحتلال البریگانی الی الغزو الامریکی 1914-2004، گ1، القا‌هه: مکتبه‌ مدبولی.

9. فه‌ره‌ج، له‌تیف فاتح، (2004)، جینوساید و کالبوونه‌وه، سلیمانی.

10. کیلی، مایکیل، (2013)، هه‌له‌بجه و نه‌نفال له به‌لگه‌نامه‌ نه‌یییه‌کانی نه‌میکا‌دا، وه‌رگی‌ران: وریا ره‌هانی، چ1، هه‌ولیر: به‌رپوه‌به‌رایه‌تی چاپخانه‌ی رۆشنیری.

11. محمه‌د، زانا فه‌قی، (2017) جینوسایدی له باشوری کوردستان نه‌نغالی گه‌رمیان وه‌ک نمونه توئیزینه‌وه‌یه‌کی میژووی و ساسی ل سه‌ر نه‌نغالی گه‌رمیان، چ1، چاپخانه‌ی یاد: ب.چ.

12. محمه‌د، عه‌لی مه‌هود، (2006هـ)، چه‌ند لاپه‌ره‌یه‌کی شاراه له میژووی کومه‌له‌کۆزییه‌کان، که‌رکوک.

13. محمه‌د، عه‌لی مه‌هود، (2006)، شه‌ری حاجی ئۆمه‌ران سه‌ره‌تایه‌ک بو جینوسایدی کورد.

14. مزویری، ریکاری، (2013)، میژووی جینوسایدی گه‌لی کورد کوردانی باشوور وه‌ک نمونه، چ1، هه‌ولیر: چاپخانه‌یا کارۆ.

15. مسته‌فا، زوزان ناسر، (2013)، ئۆپه‌راسیۆنین نه‌نغالی ل کوردستان دهرئه‌نجام و کاردانه‌ڤه (23 شوبات-6 ئه‌یلوول 1988) ڤه‌ کولینه‌کا میژووی، چ1، هه‌ولیر: چاپخانه‌یی حاجی هاشم.

16. مسته‌فا، سۆزان که‌ریم، (2007)، به‌عسیزم و کورد: "توئیزینه‌وه‌یه‌کی میژووی، سیاسی یه‌ 1947-1975"، چ1، سلیمانی: ده‌زگای چاپ و به‌خشی هه‌مدی.

17. توفی، محمود، (2006)، هیقی د رۆژین ره‌شدا، چ1، دهوك: ده‌زگه‌ها سپیریژیا چاپ و وه‌شانی.

- Region, Iraq: Experiences From 1957-2009 Population Census 2(4), pp. 89-109.
- Kelly, M. J. (2013). Never Again: German Chemical Corporation Complicity in the Kurdish Genocide. *Berkeley J. Int'l L.*, 31, 348.
 - McDowall, D., 2003. *Modern history of the Kurds*. IB Tauris.
 - Miller, S. (2014). *Iraqi Kurds: Road to Genocide* (Doctoral dissertation), p. 39.
 - bPower, S. (2013). "A Problem from Hell": *America and the Age of Genocide*. Hachette UK.
 - Shorsh, S.,) 2013). *Anfal: The Iraqi State's Genocide Against the Kurds*. Margaret Center, p.7.
 - Steven. 1988: The Halabja Massacre. Retrieved September 11, 2006, from: <https://libcom.org/history/articles/halabja-massacre-1988>.
 - The BBC. (1988.)1988: Thousands die in Halabja gas attack, Retrieved 1988, From http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/march/16/newsid_4304000/4304853.stm
 - The wildcat newspaper, Class Struggle in Iraq 1987-1991, Part 1, no (12), 1989, pp.-15 12
 - The wildcat newspaper, Eye witness in Halabja, no (13), 1989, pp.14-15
 - Waisy, K.S. (2015). The Iraqi Kurdish Density after the Kurdish Movement Collapsed in March 1975, *The International Journal of Science and Research (IJSR)*, 4(2), pp.42-48.
 - Watch, M.E& D.A.(1990). *Human Rights in Iraq*. Middle East Watch. Yale Univ Press: The United States of America.
 - Watch, M.E.(1993). *Genocide in Iraq: the Anfal campaign against the Kurds*. *New York: Middle East Watch*, p. 168

Documents

- 0702Z, 1815.1976. Situation in Northern Iraq, Telegram from the Interests section in Baghdad to the Department of State, 11December1976.
- 330-78-0058, Box65, Iran000.1-299.(1975). Kurdish refugees' situation, Defense Intelligence Agency Intelligence Appraisal, the Department of State, Washington, D.C, 6 October1975.

18. دزه‌یی ، یوسف ، (2001)، ه‌نفال کاره‌سات ، نه‌نجام و ره‌ه‌نده‌کانی ، چ 1، هه‌ولیر : ده‌زگایی موکریانی.

بزماني عه‌ره‌بی

1. شیلانی، سید حسن سید یوسف، (2013)، عشیره‌ الطلی دراسة فی علاقاتها الاجتماعیة و تاریخها السیاسی فی العصر الحدیث، ط1، دهوك : مطبعة‌ خانى

REFERENCES

- Ahmad, M. (2014). *From Blueprint to Genocide an Analysis of Iraq's Sequenced Crimes of Genocide Committed against the Kurds of Iraq* (Doctoral dissertation, University of Exeter): the UK, p.178.
- AHMED, S. H.(2016) *Anfal Crime As Kurdish Genocide In International Law*.
- Cowell, A .(1988). *Iran Charges Iraq with Gas Attack. the New York Times*. Retrieved, March 24, 1988, from <https://www.nytimes.com/1988/03/24/world/iran-charges-iraq-with-gas-attack.html>
- Daponte, B.O., Kadane, J.B. and Wolfson, L.J.(1997). Bayesian demography: projecting the Iraqi Kurdish population, 1977-1990. *Journal of the American Statistical Association*, 92(440), pp.1256-1267.
- Donabed, S.(2010). *Iraq and the Assyrian Unimagining: Illuminating Scaled Suffering and a Hierarchy of Genocide from Simele to Anfal* (Doctoral dissertation), pp.124.127
- Elisabeth Rosenthal. (2006). *Group Hopes to Prove Chemicals Killed Kurds, the New York Times*, Retrieved, JUNE 25, 2006, from <https://www.nytimes.com/2006/06/25/world/middleeast/25chem.html>
- Galbraith, P.W.(2007). *The end of Iraq: How American incompetence created a war without end*. Simon and Schuster,
- Hiltermann, J.R.(2008). *The 1988 Anfal Campaign in Iraqi Kurdistan. In International Conference on Genocide against the Kurdish People*. Erbil: Arras.
- Ismael, A.K. and Saleem, H.S. (2015). *Population Distribution in the Kurdistan*

الموقف الإقليمي والدولي من جينوسايد الكورد في العراق ما بين آذار 1975 حتى أيلول 1988

الخلاصة

يلقى هذا البحث الضوء على ، " الموقفين الإقليمي والدولي من مسألة الابادة الكورد في العراق خلال مدة من آذار 1975 لغاية أيلول 1988 ". ومن الضروري ان نيشر الى ان الابادة الجماعية هي من اخطر سياسات تعمد الانظمة الشمولية الى اتباعها تجاة الشعوب التي تترجح تحت نيدها، ولاشك ان تلك الانظمة تطبق سياسة الابادة الجماعية تجاة تلك الشعوب التي تسعى الى ممارسة حقوقها في اطار وحدة سياسة او ادارية ذاتية، و من شأن هذه العملية ان تضر بمصالح تلك الدولة علي صعيد المالية و الاقتصادية، تعمد تلك الانظمة الي ممارسة هذه السياسة لاختصاع الشعوب و اجبارها علي قبول سلطتها. ان الكورد خلال تاريخهم المعاصر الي محاولات الابادة و طمس الهوية، كما ان القيادة السياسة الكوردية حاولت إيصال صوتها الى الرأي العام العالمي. تعد المدة التي اختيرت لهذا البحث بداية الحقيقية لتعرض الكورد الى الابادة الجماعية اثر النكسة التي تعرض لها الثورة الكوردية في 1975 و التي اتاحت افرصة للحكومة العراقية للمباشرة بخطة ابادة الكورد، و خلال هذه المدة كان للقوى العظمى الاقليمية و الدولية دور كبير في هذه الخطة لذلك وجدنا من الضروري كتابة بحث حول موقف الاقليمي و الدولي من الابادة الجماعية للكورد في العراق.

تتكون هذه الدراسة من مقدمة و تمهيد وثلاثة مباحث واستنتاج . يحتوي مقدمة البحث من الأهمية ، الأهداف ، المنهج ، والمصادر التي استعملتها في البحث . و لذلك لتوضيح تاريخ قتل الأكراد في العراق ، ويتضمن تمهيدها عن سياسة قتل الأكراد من قبل الحكومة العراقية ما بين سنوات 1975 حتى 1980 . ويوضح المبحث الأول من البحث موقف الأكراد حول مسألة قتل الأكراد و إيصال هذه المسألة الى الرأي العام الدولي . ويحتوي المبحث الثاني عن موقف الدول الإقليمية حول قتل الأكراد . و من خلال دراسة المبحث الثالث يظهر سياسة و موقف الدولي من قتل الأكراد من قبل النظام العراقي . لاشك أن هذا المبحث هو العامود الفقري لبحثنا . و ذلك لأن الدول العظمى مثل الولايات المتحدة الأمريكية استعملت سياسة الثعلب تجاة الأكراد في العراق . واستنتاج هذا البحث هو نتيجة ما توصلت إليه الباحث .

الكلمات المهمة : جينوسايد ، سياسة القتل ، الحكومة العراقية ، القضية الكوردية والأنفال .

THE REGIONAL AND INTERNATIONAL ATTITUDE TO THE GENOCIDE OF KURDS IN IRAQ FROM MARCH 1975 TO SEPTEMBER 1988

KARWAN SALIH WAISY

Dept. of History, Faculty of Humanities, University of Zakho, Kurdistan Region – Iraq

ABSTRACT

This study is entitled, " The Regional and International Attitude to the Genocide of Kurds in Iraq from March 1975 to September 1988 ". Its noteworthy to point out that genocide is one of the most dangerous and influential approaches that the tyrannical regimes used through different techniques against a nation under their powers. Certainly, the tyrannical regimes used genocide against these nations, which are attempting to obtain their national rights through a political and self-governing administration unit and an independent state. Profoundly, these powers, which are used this process, they are being considered that this nation is a key part of its sufficient power, likewise, its land has plenty of natural resources, which make them to consider if separate from their control, it would effect on their incomes and economies. As a result, they are taking Genocide approaches against it with the aim of making them soundless and remained under their powers. Candidly, throughout contemporary history of Iraq, the Kurdish nation has faced many catastrophes and genocides through successive Iraqi administrations. The genocide approaches of Iraqi governments had affected on the Kurdish leaders to effectively endeavour familiarising their national question to the international community. The period under this study is considered to be the beginning of the genocide process of Kurds in Iraq. Owing to after the collapse of the Kurdish revolution in March 1975, the Baathist regime immediately conducted its Kurdish genocide method. During this period the regional and international powers played a key role in it. Consequently, it has been necessary to conduct a research on the regional and international attitude to the Kurdish genocide in Iraq.

This study is being divided into an introduction, an overview, three sections and conclusion. Its introduction sheds light on the significance, objectives, problem statement, references and method. In order to get a big picture of the genocide history of Kurds in Iraq, the background of the study depicts the Iraqi government genocide policy of Kurds between 1975 and 1988. In its first section, this article shows the Kurdish attitude to their genocide and their attempts to take their question to the international community. This study in its second section attempts deeply and carefully to discuss the regional attitude to the Kurdish genocide. In its third section, this study manoeuvres meticulously and academically to look at the international policies and attitudes towards the Kurdish genocide in Iraq. Frankly, this section is a fundamental structure of this study. As, during this period the international powers such as the United States of America has a fox stance to the Kurd. Conclusion of this study demonstrates findings of this study, which are being discovered by its author.

KEYWORDS: Genocide, genocide approaches, Iraqi Government, Kurdish question and Anfal